

Rambynas

2 (20)
2021 m. lapkritis



Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2021 m. 2 (20)



Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietuvos etnoregionio savitumo išsaugojimui – 2021“ iš dalies finansuoja Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis – leidinio sudarytojas

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Vytėnia Almonaitis

Egidijus Bacevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“, AB „Vilkyškių pieninė, Rasa ir Sigitas Stoniai; Pagėgių savi-valdybės tarybos nariai: Edgaras Kuturys, Eugenijus Dargužas, Ramutė Valančienė, Ričardas Mažutis, Remigijus Kelneris, Algis Grublys, Juozas Žuklija; Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai, 2020 m. parėmę draugiją 2 proc. pajamų mokesčiu, taip pat visi, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“

TURINYS

Dr. Vytenis ALMONAITIS 3
Šiaurės Skalvos piliakalniai. I dalis. Opstainio piliakalniai

Egidijus BACEVIČIUS 9
Istorinis ilgesio kraštovaizdis – pamario „Mažoji Italija“

Antanas STANEVIČIUS 15
Fotomenininkas Bronius Vytas Karaciejus – dailininkas iš prigimties, fotografas pagal likimą

Audinga LELIUKAITĖ 23
Bartų valsčius: teritorija, sudėtis ir gyventojai

Dr. Martynas PURVINAS 29
Šereiklaukio dvaro paslaptys

Juozas VERCINKEVIČIUS 41
Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ (III)

Roza ŠIKŠNIENĖ 48
Kuršių nerijos gyventojų ryšiai su Šilokarčema

Darius KINIULIS 53
Neblaivi caro Tauragė

Zusammenfassung 61

Abstract 63

Žodis skaitytojui

Sveikas, mielas mūsų žurnalo skaitytojau, sulaukęs spalvoto, bet neramaus rudens. Lyg šalnos gnaibosi elektros energijos ir dujų kainos, kasdieninės duonos riekė, šiųmetinio derliaus bulvė ar varškės šaukštas tapo gerokai brangesnis nei buvo pernai. O kur nerimą kelianti pandemijos baimė, iš kaimyninės šalies plūstantis pabėgėlių srautas? Nuo pasaulio nepabėgsi. Kai viskas sulimpa į vieną, supranti, kad ne tik tau sunku, bet ir valdžiai. Matai, kiek daug jos darbe pasimetimo, nepamatuotų sprendimų. Ir koks bebūtum naivus, supranti, kad ne viskas nuo Dievo. Kad daug kas nuo žmonių. Nuo jų mentaliteto, nuo jų moralės, požiūrio į materialines ir dvasines vertybes. Atrodo, gyvenimas paprastas lyg daugybės lentelė, bet vos tik pradedi kartoti skaičius, kai kurie pasimiršta.

Ar kas atsimena, kad 2008 metais pasirodė pirmas žurnalo „Rambynas“ numeris, jau tapęs bibliografinė retenybė? Tuomet gimusi idėja atgaivinti Bitėnuose Martyno Jankaus leidybinę veiklą atrodė gana utopiška. Už paskatinimą ir konsultacijas esame dėkingi „Vorutos“ laikraščio (dabar žurnalo) redaktoriui Juozui Vercinkevičiui, profesoriui Domui Kaunui, spaustuvininkui ir leidėjui Sauliui Jokužiui, dizaineriui Audriui Žalakevičiui, sukūrusiam žurnalui „Rambynas“ krikšto marškinėlius. Su tais pačiais jau trylika metų ateiname pas tave, malonus skaitytojau. Neišsemiam Mažosios Lietuvos kultūrinę ir istorinę gelmę leido mūsų autoriams parodyti tuos sudėtingo likimo krašto lobius, apie kuriuos be jų sumanumo ir kūrybingumo vargu, ar būtume žinoję. Vartydami 20-ąją žurnalo „Rambynas“ numerį už pastangas šiandien turime puiką progą padėkoti dr. Vyteniui Almonaičiui, dr. Martynui Purvinui, kraštotyrininkui Norbertui Stankevičiui, žurnalistui Antanui Stanevičiui, menotyryninkui Petriui Šmitui, Justinai Daunorienei, muziejininkui Dariui Kiniuliui, prof. Broniui Makauskui, prof. Vytautui Juodkaziui, Kęstučiui Demereckui, Sauliui Sodonui, Egidijui Bacevičiui, Rozai Šikšnienei, amžinybėje esančiam Edmundui Mažrimui, Anatolijui Jakimovui, Giedrei Skipitienei, Vladui Kasperavičiui, Vilmai Vaivadienei, Audingai Leliukaitei, Juozui Šikšneliui, Editai Barauskienei, Andželikai Špiliovai, leidinio maketuotojai Kristinai Kazlauskienei, kalbos tvarkytojai Jolantai Kasiliauskienei ir kitiems, kuriuos atmintis užmiršo paminėti. Už materialinę paramą esame dėkingi Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondui, AB „Vilkyškių pieninė“, UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“, pavieniems aukotojams, parėmusiems žurnalo leidybą. Ačiū jums už meilę Mažajai Lietuvai, su kuria skaitytojai susitinka žurnalo puslapiuose.

Žurnalas „Rambynas“ sulaukė pilnametystės. Atrodo, jog buvome nuoseklūs eidami šiuo keliu. Gal ir buvo kokio nors pauglystės pasimetimo, pasiblaškyimo, neapdairumo, bet nugirsta skaitytojų nuomonė leidžia teigti, jog esame vertinami ir laukiami. Teigiamas vertinimas įpareigoja būti reiklesniems sau ir žurnalo turiniui. Viliamės sulaukti jaunų autorių, kuriems Mažoji Lietuva taps ne tik etnografiniu regionu, bet



E. Skipitis. A. Kalvaičio nuotrauka

ir dvasiniu atradimu. Redakcijos portfelyje pasigendame Klaipėdos krašto rašytojų ir literatų kūrybos, kalbančios apie Mažosios Lietuvos praradimus ir netektis. Kaip bebūtų skaudu, tik maldoje ir giesmėje įsitvirtinęs lietuvininkų gyvenimas laukia ir šių laikų Zudermano, ir šių laikų Simonaitytės. Dabartinis kultūrinis Klaipėdos krašto laukas turi daug savitumų, tačiau dažnai lieka nepastebėtas, neįvertintas arba sutapatinamas su Jūros švente ar Žuvienės virimo čempionatu. Verta atkreipti dėmesį, kokie procesai vyksta kultūros ir paveldo išsaugojimo kloduose. Šitas neramus, bet spalvotas ruduo mus tiesiog įkalbinėja nepasimesti pasaulio, šalies ar savo kiemo negandose, gvildinti problemas, kurias reikia gvildinti, ir laukti kito žurnalo „Rambynas“ jubiliejinio numerio. Tikėkime, kad kelias iki kito apvalaus skaičiaus bus dar brandesnis ir solidesnis.

Su meile ir pagarba
žurnalo „Rambynas“ sudarytojas
Eugenijus Skipitis

Stasys DAUNYS

*Padėjom akmenį prie akmens
žiedu*

veidą prie veido

žiedu

susėdom prie akmens

žiedu

ir ėjo per rankas dubuo

žiedu

*tartum pradžios nebūtų buvę
nei galo*

nes dubuo ėjo ir ėjo

žiedu

iki begalybės

kol žmogus prie žmogaus buvo

ir akmuo prie akmens aplink židini

ķai pristigo akmens

ķai veidai nebesusiėjo

ir nieķas nebesėdėjo

žiedu prie ugnies

ėjo dubuo iš rankų į rankas

iš ķiemo į ķiemą

iš genties į gentį

žiedu ligi Prūsijos

ķur jau buvo ķardas įsmiegtas

tarp akmenų

ir amžinybės vietoje pamatēm ķraują.



SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS



Šiaurės Skalvos piliakalniai

I dalis. Opstainio piliakalniai

Vytenis ALMONAITIS

Kaunas

„Rambyno“ žurnale 2017–2020 m. jau buvo publikuotas keturių straipsnių ciklas apie pietų Skalvoje, kairėje Nemuno pakrantėje, dunksančius piliakalnius¹. Šiuo tekstu pradamas šiaurės Skalvoje, Lietuvos Respublikos teritorijoje, esančių piliakalnių pristatymas žurnalo skaitytojams. Minėtuose keturiuose straipsniuose labiausiai buvo akcentuojama mitologinė piliakalnių vertė. Iš tikrųjų šie kultūros paminklai pasižymi ir archeologine, ir kraštovaizdine, o kartais – ir istorine verte. Tik „susumavus“ visas jas, išryškėja ypatinga bendroji piliakalnių kultūrinė vertė bei jų reikšmė visuomenės istorinei atminčiai. Tad pradėdamame straipsnių cikle bus siekiama pateikti kiek įmanoma daugiau ir kuo įvairesnių žinių, taip pat jas apibendrinti ir pagilinti.

Keli Opstainio praeities bruožai

Opstainys (Opstainiai) – ant rytinių kalvagūbrio šlaitų, į pietus nuo Vilkyškių miestelio įsikūręs kaimas, taip pat buvęs dvaras. Kalbininkų nuomone, dabar vartojamas kiek germanizuotas vietovardis, o senasis vietovės pavadinimas – Apstainys. Jį sodžiui suteikė šiaurinių žemių pakraščiu srovenantis upelis Apsta (Apstė). Pastarąjį hidronimą kalbininkai laiko itin archaišku, sieja su indoeuropiečių senžodžiu ap- (ab-), senosios indų bei prūsų kalbos žodžiais apas, apė, kurių reikšmė – vanduo, upė².

Opstainyje rasti bent penki akmeniniai kirveliai, romėniška imperatoriaus Antonino Pijaus laikų (138–161) moneta³. Čia buvo, o gal ir tebėra, maždaug IX–XI a. kapinynas⁴, dunkso du žemiau aprašomi piliakalniai, prie kurių būta senovės gyvenviečių. Visa tai sako, kad žmonės



Opstainio apylinkės 1796–1802 m. sudarytame Prūsijos žemėlapyje. Iš Vytenio ir Junonos Almonaičių kartografijos (skaitmeninių kopijų) rinkinio

Opstainyje gyveno nuo senų senovės. Vis dėlto rašytiniuose šaltiniuose kaimo pavadinimas (Habstein villa) pirmą kartą paminėtas tik apie 1540 m. sudarytame šaltinyje⁵. Jame pateikiamas kaimo gyventojų sąrašas, kuriame vyrauja baltiški asmenvardžiai: Rameikaitis, Glandaitis, Gailius, Sutkus, Gedeminas ir kiti. Po Didžiojo maro, iki 1736 m., į Opstainį atkeldintos

devynios kolonistų vokiečių šeimos⁶. Ilgainiui kaimas gerokai suvokietėjo, tačiau XX a. pradžioje maždaug trečdalis sodiečių tebešnekėjo lietuviškai⁷. Tiek jie, tiek vokietaikaliai kaimo gyventojai, aišku, galėjo papasakoti apie piliakalnius, juos parodyti. 1944 m. kone visi senieji opstainiškieji pasitraukė į Vakarų. Atvykusiems naujiems gyventojams, o paskui juos – ir Lietuvos mokslininkams, teko piliakalnius „atradinėti“ iš naujo, todėl neišvengta nesusipratimų, buvo supainioti jų pavadinimai.

Turtinga įvykių Opstainio praeitis, čia susitelkusios kultūros ir gamtos vertybės plačiau aprašytos keliuose apibendrinančio pobūdžio leidiniuose⁸.

I Opstainio piliakalnis, vadinamas Apste

Opstainio žemėse yra du piliakalniai. Pirmasis, vadinamas Apste ar Opste, dunkso du kilometrai šiauriau sodybų spiečiaus, buvusiam Opstainio kaimo ir Vilkyškių miestelio žemių paribyje. Jis gerai matomas važiuojant Vilkyškių – Sereiklaukio vieškelio.

Piliakalnis įrengtas aukštumos kyšulyje, kurį supa gilus Apstos upelio slėnis. Kalvos šlaitai statūs, iki 20 m aukščio. Iš priešui lengviau prieinamos pusės piliavietę saugo du gynybiniai pylimai ir grioviai. Didysis pylimas tebėra 4 m aukščio (iš išorinės pusės) ir 40 m ilgio. Į pietus nuo pylimo plyti erdvi, netaisyklingos formos aikštelė. Jos ilgis šiaurės–pietų kryptimi – apie 85 m, plotis – nuo 40 m ties pylimu iki 18 m pietiniame gale. Į šiaurę, rytus ir pietus nuo piliakalnio būta senovės gyvenviečių⁹.

Opstainio piliakalnis ilgą laiką buvo apleistas, slėpėsi krūmų sąžalynuose ir medžių šešėliuose. 1988 m. jo gynybinį pylimą šiek tiek aptvarkė, atidengė „Giliuko“ kolektyvo jaunieji žygeiviai, vadovaujami šio straipsnio autoriaus. Tačiau iš esmės piliakalnis sutvarkytas, pritaikytas lankymui tik 2010–2012 m. Rambyno regioninio parko direktijos iniciatyva. Tuomet išryškėjo piliakalnio kraštovaizdinė vertė, jis tapo svarbia Vilkyškių apylinkių vietovaizdžio dominante¹⁰. Tvarkybos darbai paskatino toliau aprašomus archeologinius tyrimus.

Matyt, XIX a. bei XX a. pirmoje pusėje piliakalnis taip buvo ryškus peizaže, kad nuo seno

žymimas topografiniuose žemėlapiuose¹¹. Pavyzdžiui, jis pažymėtas ir įvardintas (*Schloß B.*) 1915 m. išleistame 1:25 000 mastelio kartografiniame lakšte „Vilkyškiai“¹². Užrašas *Schloß B.* prie vietovardžio Opstainys (*Absteinen*) matomas netgi lakūnams skirtame, 1917 m. išleistame M 1:200 000 žemėlapyje¹³.

Nuo XX a. pradžios piliakalniu domėjosi vokiečių archeologai. Dar 1908 m. jį aprašė rytų Prūsijos archeologijos paminklų žinovas Emilis Holakas (*Hollack*)¹⁴. Piliakalnį užfiksavo ir 1938–1940 m. keliomis dalimis skelbto rytų Prūsijos archeologijos paminklų sąvado sudarytojas Hansas Kromė (*Crome*)¹⁵. 1936 m. piliakalnį fotografavo, aprašė, jo situacijos schemą nubraižė Lietuvos Respublikos Valstybės archeologijos komisijos atstovai¹⁶.

2005 m. Valdemaro Šimėno vadovaujama ekspedicija atliko pirmuosius žvalgomuosius piliakalnio aplinkos archeologinius tyrimus. Jų metu nustatyta, kad į rytus ir pietus nuo piliakalnio yra ilgaamžės gyvenvietės, kurių vietoje susidaręs net 1,3–1,5 m storio kultūrinis sluoksnis¹⁷. 2008–2012 m., penketą sezonų, šį archeologinį kompleksą tyrinėjo Klaipėdos universiteto ekspedicija, kuriai vadovavo Romas Jarockis. 2008 m. paminklą tyrinėjo ir archeologas Gintautas Zabiela. 2010–2012 m. tyrimams naudoti modernūs magnetometriniai metodai. Daugiausiai tyrinėtose papėdės gyvenvietės, tačiau šiek tiek projektuotų takų ir laiptų vietose pakasinėtas ir pats piliakalnis. Nustatyta, kad šioje vietoje gyventa labai ilgai – nuo I–II a. iki XIII a. pabaigos, kai Skalvą užkariavo kryžiuočiai. Per kelio-liko amžių susidarė išpūdingo storio kultūrinis sluoksnis: piliakalnyje jis siekia 2 m, o gyvenvietėse – beveik 1,5 m! Tyrimų metu rasti keli tūkstančiai įvairiausių radinių: lipdytų puodų šukių grublėtu, lygiu, gludintu ir gnaibytu paviršiumi, mažų lipdytų puodelių, molio tinko gabalų, trinamųjų girnų akmenų, geležinių peilių, kabučių, verpstukų, bronzos lydymo įrankių¹⁸.

Apibendrinant duomenis, galima konstatuoti, kad iki XIII a. Opstainyje gyvavo palyginus didelė skalvių gyvenvietė, o ant piliakalnio stovėjo viena iš stipriausių šios genties pilių. Deja, rašytiniuose šaltiniuose ji neminima. Galima tik spėti, kad ji vadinata taip pat, kaip ir piliakalnis – Apste. Kryžiuočiai šią pilį turėjo užimti apie 1275–1278 m.



1915 m. išleisto vokiško topografinio žemėlapiu (lapas „Willkischken. 66“) fragmentas, kuriame pažymėtas Opstainio I piliakalnis ir Apstės upelis. Originalo mastelis – 1:25000. Iš Vytenio ir Junonos Almonaičių kartografijos (skaitmeninių kopijų) rinkinio

Padavimai apie Opstainio I piliakalnį

Istorinių žinių stygių kompensuoja gausūs padavimai. Jau XIX a. viduryje juos užrašinėjo, 1859 m. skelbė Eduardas Gizevijus (*Gisevius*)¹⁹. Ilgas padavimas „Pilis prie Opstainio“ (*Das Schloß bei Apsteinen*) pateikiamas ir 1881 m. išleistoje šio kraštotyrininko darbų rinktinėje²⁰. Akivaizdu, kad E. Gizevijus iš vietos gyventojų buvo užrašęs daug autentiškų padavimų, tačiau juos pagražino, suliteratūrinavo. Dar labiau nutoldamas nuo originalo, E. Gizevijaus tekstus į lietuvių kalbą laisvai išvertė ir 1938 m. juos paskelbė Jonas Remeika. Jo parengtame leidinyje „Ką kalneliai pasakoja“ pateikiami trys padavimai: „Kunigaikštė Selmytė“, „Vargšas geros širdies žmogelis“, „Melagis piemu“²¹.

Jono Bickos bei Frydricho Tumoso parengtoje ir 1939 m. išleistoje knygelėje „50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų“ taip pat publikuojami du vienas kitą iš dalies pakartojantys padavimai apie Apstę – „Selmytė“ ir „Opstainių piliakalnis“. Šie tekstai dar labiau pagražinti, juos būtų objektyvu vadinti grožiniais kūrinių tautosakos motyvais. Padavimuose kartojasi Eduardo Gizevijaus tekstuose aprašyti siužetai, tačiau J. Bicka ir F. Tumosas teigia, jog padavimus ėmė iš mokytojo Karlo Otto Švarcyno (*Schwarzien*) „rinkinėlių“²². Iš tikrųjų šis netolimame Kerkutviečių kaime gyvenęs kraštotyrininkas yra vokiečių kalba parašęs ir pats 1925–1934 m. išleidęs bent šešias knygas apie Vilkyškių apylinkių istoriją²³. Vienas iš jo leidinių skirtas būtent krašto tautosakai. Šioje knygelėje pateikiamas ilgas padavimas „Piliakalnis Opstainyje“, tačiau, kaip pratarmėje nurodo pats O. Švarcynas, jis perimtas iš E. Gizevijaus darbų, taigi publikuojamas pakartotinai²⁴.

Palyginus su aukščiau minėtais padavimais, savo verte ryškiai išsiskiria apie 1890 m. Viliaus Kalvaičio tarmiškai užrašytas tekstas. Nors pateiktas kaip vientisas, faktiškai jis sudarytas iš dviejų padavimų. Pirmajame pasakojama apie pilies požemiuose atsidūrusį geraširdį vargdienį, antrajame – apie meilei abejingo medžiotojo nesėkmę. Padavimai buvo paskelbti Jono Basanavičiaus sudarytoje tautosakos rinktinėje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“²⁵. Ji pirmą kartą išėjo 1903 m., vėliau buvo kelis kartus perleista. Žemiau pateikiamas tekstas paimtas iš 1998 m. išėjusio knygos leidimo, kurį parengė Kostas Aleksynas ir Leonardas Sauka²⁶.

„Nuo Apstaino ant Vilkyškių šalia kelio po kairei gul Apstaino pilkalnis. Senovėj čon miestas buves, o pilyje labai didžoj bagotytstėj bei linksmybėj teip jau labai meilings bei dosnus kunigaikštis gyvenęs.

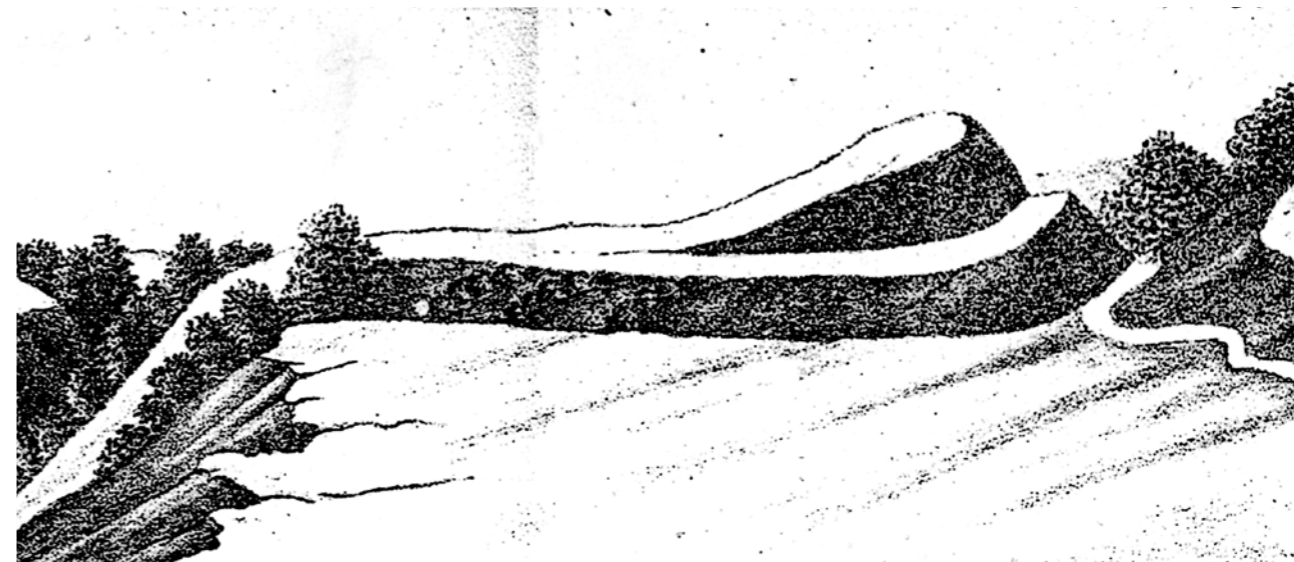
Sykį viens vargužis, zopostui pasibaigus, ėjęs prie pasigailinčių genčių. Susyk iš nežinų maža mergaitė, prie jo prisiartinus, meldėsi jos susimilt, šiaip jai prastai eisią, nes labai serganti ėsanti ir nė viens jos nepasigailis. Galutį su juo paėjus, verkdama ji susmuko. Vyrs, ją ant rankų pasiėmęs, pasijuto jau beklydinėjas, ale, ant kalno daug žiburų pamatęs, lipo skubindamas ant jo viršaus, tai susyk jo krepšelis su zopostu išsprūdęs ritosi pakalniui. Dabar tamsoj naktij be lūkesčo krepšelį rasti tarė:

– Mergait, dar niekadods tokią nelaimę neturėjau. Jei ir namiej su tavimi teip bus, tai dvilinką bėdą turėsu...

Mergaitė meldama tarė:

– Gabenk mane tik aukštyn, nes, tikiu, pilij gausi va nakvynė...

Jau kone iš paskųjų pajiegy prie pilies atkvėpavęs, mergaitė ant žemės paleido. Toji, iš delmonėlio raktą išsiėmus, pilies vartus atrakino ir savo geradėji, kursai ją ant kalno užstrūnijęs buvo, už rankos nutvėrus vedė į pilį. Jau į vyrausią svetlyčią išengus, viskas



Piliakalnis, vadinamas Apste. Eduardo Gizevijaus piešinys. Pirmą kartą publikuota: *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter. Folge III, Bd. III. Königsberg, 1859*

šilkais bei auksu švytėjo. Namų župonė jį garbingai pasveikino, ir jis, savo bėdą apreiškęs, meilingą nakvojimą gavo. Rytmetį jau ir jo išsprūdęsis krepšelis čia buvo. Po pusryčių jis, ypačiai savo vargingųjų, maisto stokojančių namiškių atsimindams, ik pro vartus meilingai išlydėtas, namon skubinos, kur jam pati su vaikais sveiki ir linksmi, priešais atsiskubinę, pasigyre prakilnią viešnią turį, kuri juos visu kuom apstingiausiai aprūpinus. Jis, vos į stubą įžengęs, pažino viešnią vakarykščėje mergaitė. Ji tarė:

– Tu vakar mane labai meilingai priėmėi išlaikymui į tavo namus – iš dėkingystės dabar, kaip matai, tavo namus visu kuom aprūpinau. O jei kada nors vėl pagalbos pristoksi, aš tav vėl pašalij būsu...

Tad ji, meilingai atsiveikinus, į savo paločių grįžo, o jo krepšelis bei delmonai pilni auksinų bei sidabrinų buvo, taip jau ir maisto zopostingai aprūpyts.

Su laiku ir ši pilis nugrimzdo pravelyta. Tad žmonės saulėtekij ir mėnesienoj ant jos kalno krašto tankiai moteriškų pavidalus savo auksgelsvus plaukus šukuojant matydavo, o sveikinant jos meilingai dėkavodavo.

Sykį viens medinčius, pašautą stirną tarp tų medžių persekiodams, ant pilkalo aukštumos pasijutęs, anapus daubelės ant kalno dvi mergi neišpasakotinos grožybės pamatė, kuridvi, jį linksmingai prisimojusės, tarė:

Tu į patį laiką atėjai: už didį apalgavojimą gali lengvoiai mudvi bei pilį išvalnyt. Jei tu kantrybės turi, tai sek mudvi...

Teip jiems į didę svetlyčią įėjus, viduryje stals

stovėjo, ant to sidabrinė skrynė su pinklia spyna, kuroje auksinis rakts kyšojo, o ant skrynės auksui prilįgstaš gaidys tupėjo. Mergi dvi klausė jo:

– Ktra tau mylimesnė esava?

– Man vis viens miers, kokia, – atsakė jis. Jiedvi tarė:

– Taigi tris kartus šį raktą apsuks, pirm neng tas gaidys pragys...

Jis mislijos jau atrakinąs, džiaugsmingai už rakto tvėrė, ale tas labai karšts buvo, be to ranką lyg dvasės atgal plėšė. Visai nuilsęs, raktą kartą apsuko. Dabar jam iš visų pajiegu bei su įnirtimu beklabasteruojant, gaidys pasisplesdenęs tris kartus pragyst, o rakts atgal atšoko. Apmaudings del per ankstybo džaugsmo slimpino namon, o mergi dvi prisakė jam:

– Tikrai skiriant (?) skrynę, kone iš savę atsirakinus būt, o visi joj esantieji skarbai, draug mudviejų viena būtų tav tekę...

Opstainio II piliakalnis

Antrasis Opstainio piliakalnis iškilęs 1,5 km į pietus nuo pirmojo, centrinėje kaimo dalyje, vakarinėje čia įrengto tvenkinio pakrantėje. Nuo Vilkyškių – Šereiklaukio kelio iki jo – 250 m pažvyrutu taku. Palyginus su pirmuoju, šis piliakalnis nedidelis. Jis apie 4–8 m pakilęs virš gretimų laukų, jo aikštelė apskrita, maždaug 20 m skersmens. Gynybinių įtvirtinimų nebėra, bet pietinis aikštelės pakraštys



I-asis Opstainio piliakalnis, vadinamas Apste, Opste. 2020 m. Vytenio Almonaičio nuotrauka

aukštesnis, tikėtina, čia būta pylimo. Kalvos šlaitai statūs, nulyginti, tai ją išskiria iš aplinkos.

Eduardas Gizevijus užfiksavo senąjį kalno pavadinimą – Pilkalnelis. Tiesa, šis tyrinėtojas plačiau aprašė tik didesnįjį, Apste vadinamą piliakalnį, manė, kad Pilkalnelis greičiausiai yra pilkapis (*wahrscheinlich ein Grabhügel ist*)²⁷. Vėliau rašiusieji autoriai taip pat sutelkė dėmesį į pirmąjį piliakalnį, tačiau istoriografijoje vis minimas ir antrasis. Pavyzdžiui, Petras Tarasienka 1928 m. išleistame kataloge „Lietuvos Archeologijos Medžiaga“ nurodė, kad Opstainyje yra du priešistorės paminklai – „Piliakalnis“ ir „Optės kalnas“²⁸. 1936 m. piliakalnį užfiksavo Valstybės archeologijos komisijos specialistai²⁹. 1938 m. išėjusio „Vadovo po Lietuvą“ autoriai taip pat rašė, kad Opstainyje yra dvi lankytinos vietos: „kalnas, vadinamas Obste“ ir „panašus į duonos kepalą nedidelis kalnelis, vadinamas Piliakalniu.“³⁰

„Lietuvos TSR archeologijos atlaso“ rengėjai nesusigaudė situacijoje, aprašė aptariamą piliakalnį kaip vienintelį esantį Opstainyje, vadino jį Apste. Tuo tarpu pirmajam Opstainio piliakalniui, tikrajai Apstei, suteikė Vilkyškių piliakalnio pavadinimą, tokiu būdu padarė daug painiavos³¹. Pilkalnelis iš esmės teisingai buvo aprašytas tik 2005 m. išleistame Lietuvos piliakalnių atlase³².

2005-aisiais atlikti ir pirmieji žvalgomieji piliakalnio archeologiniai tyrimai. Deja, nei jo aikštelėje, nei papėdėje kultūrinio sluoksnio pėdsakų tuomet nebuvo rasta, todėl ekspedicijai vadovavęs Valdemaras Šimėnas darė griežtą išvadą, jog kalnas – „ne archeologijos paminklas“³³. 2008 m. vyko pakartotiniai piliakalnio tyrimai, tačiau ir jų metu kultūrinis sluoksnis nerastas. Vis dėlto archeologai Olegas Fediajevas ir Aušra Zalepūgienė buvo atsargesni, teigė, kad kultūrinis sluoksnis galėjo būti nuartas, kad klausimas, ar šis kalnas yra piliakalnis, „lieka neatsakytas“³⁴.

Laikiniai apie galimą piliakalnio panaudojimą šį tą sako tik šalia jo, tikėtina, buvusioje gyvenvietėje, rastos šukės³⁵. Jos grublėtos, o tokia keramika atsirado I tūkstantmečio pr. m. e. pabaigoje ir buvo naudojama iki X a.

Rambyno regioninio parko direkcijos iniciatyva 2010–2012 m. piliakalnis sutvarkytas, pritaikytas lankymui. Jo papėdėje įrengta atokvėpio vieta³⁶.

Padavimas apie Opstainių II piliakalnį

Minėtame „Vadove po Lietuvą“ publikuojamas iki vieno sakinio sutrumpintas padavimas apie antrąjį Opstainio piliakalnį: „Sakoma, kad jis esąs supiltas karžygiui kapas“³⁷. Ilgai manyta, kad ilgesnių padavimų apie Pilkalnelį nebuvo



Opstainio II-asis piliakalnis, vadintas Pilkalneliu. 2010 m. Vytenio Almonaičio nuotrauka

užrašyta. Tačiau, įsigilinus į tekstuose minimus vietovardžius ir geografinę situaciją, darytina išvada, jog žemiau cituojamame padavime kalbama būtent apie antrąjį piliakalnį. Kaip ir anksčiau pateiktą tautosakinį tekstą, šį maždaug 1890 m. užrašė Vilius Kalvaitis, o 1903 m. knygoje „Iš gyvenimo vėlių bei velnių“ paskelbė Jonas Basanavičius. Žemiau pateikiamas padavimo tekstas iš 1998 m. pakartotinai išleistos šios tautosakos rinktinės³⁸.

„Apstaino artybėje, Vilkyškių par., Tilžės pav., lyg kokia milžiniška škrėblinė kalns ant pievų lygumos rėpsa, jis pilkalnu vadinams. Daugis mislij jį senoviškas kapines ėsant. Vaikai naktimis arklus

beganydami užsimanę gilumą pilkalno skylės išmie ruot. Jie brizgilvades sumezgę ir akmenaitį įrišę leido žemyn, ale dugno nejautė: jų matuoklė tapė jiems iš rankų išdrėksta ir žemyn nuplėšta. Tai jie, labai nusigandę, kur dabar brizgilų pavades gaus, tuoj parvarė savo arklius namon, o pergalvius po staldu pakabinę, atsigulė. O kai išaušus atsikėlė, rado brizgilų pavades į pergalvius įmezgtas ir teipo visus brizgilus davade.“

Visa pasakyta liudija, kad ir pirmasis, ir antrasis Opstainio piliakalniai – įdomūs ir vertingi praeities paminklai. Juos būtina akylai saugoti, privalu tvarkyti, verta lankyti³⁹.

LITERATŪRA

- Almonaitis V. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. I dalis. Ragainės piliakalnis // Rambynas, 2017, Nr. 2 (12), p. 10–15; Almonaitis V. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. II dalis. Paskalvių piliakalnis // Rambynas, 2018, Nr. 2 (14), p. 25–29; Almonaitis V. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. III dalis. Tilžės piliakalnis, vadinamas Vorpiliu // Rambynas, 2019, Nr. 2 (16), p. 20–27; Almonaitis V. Padavimai apie pietų Skalvos piliakalnius. IV dalis. Raudžių (Nemunijos) piliakalnis // Rambynas, 2020, Nr. 2 (18), p. 19–24.
- Vanagas A. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius, 1981, p. 35, 44–45; Pėteraitis V. *Mažoji Lietuva ir Tranksta*. Vilnius, 1992, p. 65.
- Pėteraitis V., Purvinas M., Žemaitaitis A. Opstainys // *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. III. Vilnius, 2006, p. 332; Michelbertas M. Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. Vilnius, 1972, p. 117.
- Tamulynas L. O. kapinytas // *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. III. Vilnius, 2006, p. 332.
- Diehlmann H. H. Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540. Band 3. Hamburg, 2008, S. 75–77, 123.
- Amtsbaueu und Kölmner im nordlichen Ostpreussen um 1736. Bearb. von H. Kenkel. Hamburg, 1995, S. 107–108.
- Vileišis V. Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje. Kaunas, 1935, p. 237.
- Almonaitis V., Almonaitienė J. Šiaurės Skalva: keliautojo po Pagėgių kraštą žinynas. Kaunas, 2015 (trečiasis atnaujintas ir papildytas leidimas), p. 185–189; Purvinas M. *Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai*. Trakai, 2011, p. 57–63; Juška A. *Mažosios Lietuvos mokykla*. Klaipėda, 2003, p. 514–515.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. II. Piliakalniai. Vilnius, 1975, p. 182, Nr. 822; Lietuvos piliakalniai. Atlasas. Sudarė Baubonis Z., Zabiela G. T. II. Vilnius, 2005, p. 148; Tamulynas L. O. piliakalnis // *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. III. Vilnius, 2006, p. 332–333.
- Pagrindiniai duomenys apie tvarkybą. Parengė D. Milašauskienė // *Rambynas (laikraštis)*. 2012 m. rugpjūtis. Nr. 2 (12), p. 7–8.
- Tamulynas L. Klaipėdos krašto XIX a. vid.–XX a. pr. topografiniai žemėlapiai kaip informacijos apie archeologinius objektus šaltinis // *Lietuvos kultūros paveldo kartografiniai tyrimai*. Vilnius, 2001, p. 105–106, 108.
- Willkischken. 66. Maßstab 25000 der natürlichen Länge. Königl. Preuß. Landesaufnahme 1913. Herausgegeben 1915.
- Feldmäßig hergestellte Fliegerkarte. 6. Tilsit. Maßstab 1:200 000 der natürl. Länge. Bearbeitet in der Kartogr. Abteilung der Königl. Preuß. Landesaufnahme. 1917.
- Hollack E. Erläuterungen zur Vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Glogau–Berlin, 1908, S. 3 (taip pat – pažymėjimas (Absteinen) žemėlapyje Vorgeschichte Übersichtskarte von Ostpreussen).
- Crome H. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreußen // *Altpreußen*, 1937, Heft 3, S. 124; Crome H. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens // *Prussia*. 1940, Band 34, S. 140.
- lad.lt/archyvas-31824/ (žiūrėta 2021.05.29).
- Šimėnas V. Vilkyškių, Opstainių ir Šereiklauckio piliakalnių gyvenvietės // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, 2006, p. 400–402.
- Zabiela G., Jarockis R. Opstainių (Vilkyškių) piliakalnis ir papėdės gyvenvietė // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius, 2009, p. 89–93; Jarockis R. Opstainių (Vilkyškių) piliakalnis ir papėdės gyvenvietė // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2009 metais*. Vilnius, 2010, p. 37–38; Jarockis R. Opstainių (Vilkyškių) piliakalnis ir papėdės gyvenvietė // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais*. Vilnius, 2011, p. 43–45; Balsas D., Jarockis R. Opstainių (Vilkyškių) piliakalnio papėdės gyvenvietė // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2011 metais*. Vilnius, 2012, p. 47–49; Balsas D., Jarockis R. Opstainių (Vilkyškių) piliakalnio gyvenvietės tyrimai // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*. Vilnius, 2013, p. 41–43.
- Gisevius E. Volkssagen von der „Schloßbergen“ im Jura Gebiete // *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter*. Folge III, Bd. IV. Königsberg, 1859, S. 175–182.
- Eduard Gisevius. Tilsit, 1881, S. 154–160.
- Taraseika J. Ką kalneliai pasakoja. Klaipėda, 1938 (Kaunas, 1990), p. 23–28, 92 (nuoroda į E. Gizevijaus darbą).
- Bicka J., Tumasas F. 50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų. Lauksargiai, 1939, p. 101–106, 152 (nuoroda į O. Švarcyno leidinius).
- Klein M. Schwarzien // *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. IV. Vilnius, 2009, p. 210.
- Memeländische Sagen, Märchen und Schwänke. Gesammelt und herausgegeben O. Schwarzien. Kerkutwethen, 1925, S. 3, 9–14.
- Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Chicago, 1903.
- Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Parengė K. Aleksynas ir L. Sauka. Vilnius, 1998, p. 254–256, 533.
- Gisevius E. Volkssagen von der „Schloßbergen“ im Jura Gebiete // *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter*. Folge III, Bd. IV. Königsberg, 1859, S. 176; Eduard Gisevius. Tilsit, 1881, S. 154.
- Taraseika P. Lietuvos Archeologijos Medžiaga. Kaunas, 1928, p. 96.
- lad.lt/archyvas-31824/ (žiūrėta 2021.05.29).
- Vadovas po Lietuvą. Red. P. Barkauskas ir A. Vabalas. Kaunas, 1938, p. 320.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. II. Piliakalniai. Vilnius, 1975, p. 118, Nr. 491, p. 182, Nr. 822.
- Lietuvos piliakalniai. Atlasas. T. II. Sudarė Baubonis Z., Zabiela G. Vilnius, 2005, p. 150–151.
- Šimėnas V. Vilkyškių, Opstainių ir Šereiklauckio piliakalnių gyvenvietės // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais*. Vilnius, 2006, p. 402.
- Zalėpūgienė A., Fediajevas O. Opstainių piliakalnis II // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais*. Vilnius.
- Lietuvos piliakalniai. Atlasas. T. II. Sudarė Baubonis Z., Zabiela G. Vilnius, 2005, p. 150.
- Pagrindiniai duomenys apie tvarkybą. Parengė D. Milašauskienė // *Rambynas (laikraštis)*. 2012 m. rugpjūtis. Nr. 2 (12), p. 7–8.
- Vadovas po Lietuvą. Red. P. Barkauskas ir A. Vabalas. Kaunas, 1938, p. 320.
- Iš gyvenimo vėlių bei velnių. Surinko J. Basanavičius. Parengė K. Aleksynas ir L. Sauka. Vilnius, 1998, p. 254, 533.
- Už įvairią pagalbą rengiant šį straipsnį autorius dėkoja kolegai Linui Tamulyniui.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS



Istorinis ilgesio kraštovaizdis – pamario „Mažoji Italija“

Egidijus BACEVIČIUS

Klaipėda

Svetimkraščiai vietovardžiai Lietuvoje

Senieji ir naujieji vietovardžiai krašto praeities pažinimui suteikia naujų atspalvių, atveria mažiau pažintus krašto kultūros puslapius. Šiuo požiūriu vertingi Lietuvos ir seniau Rytprūsių (Mažoji Lietuva, Lenkija ir Kaliningrado sritis) svetimžemių kraštovaizdžių pavadinimai – įvairiais laikotarpiais atkeliavę ir prigiję tarptautiniai skoliniai. Išskirtinės vietovės pagal panašumą į užsienio šalių pavyzdžius pavadintos kitų šalių ir miestų pavadinimais ar taikliais apibendrinimais. Geografai tokių skolinių suskaičiuoja iki

pusšimčio ir šis skaičius nėra baigtinis (Jasulionis, 2009). Prieš 100 ar 200 metų tokių vietovardžių buvo daugiau. Taiklesni, atlaikę laiko išbandymus, išliko ir pasiekė mūsų dienas, tapo bendriniais, kiti sunyko, išnaikinus dvarus ir pertvarkant kraštovaizdžius. Dažniausias įvardinis skolinys „Šveicarija“. Juo apibendrinti išvaizdūs upių slėniai, atviri platūs vandenys, stačias kalvos ir pilys. Paminėsiu kelis žymesnius pavyzdžius: Lietuvos mažoji Šveicarija / Litevską ((mažą) Szwajcarją v *Stokliszkach* (Stikliškės, Jona-va); *Oplankis* (Uplankys) (Pagėgių sav.) ir Nemuno kairiojo kranto Eisuliai – *lietuviškoji Šveicarija*



Muižės dvarvietė apie 1942 m. (Nuotrauka iš paskutinio dvarelio savininko (iki 1944 m. rugsėjo mėn.) Ernsto Neumano sūnaus Carls Franz rinkinio 2014 (2020 m. vasarį) atsiųsta anūko Darren van Ravenswaay straipsnio autoriui)

(Lithauische Schweiz), bei Šveicarija gretimoje Suvalkų vaivadijoje (Województwo podlaskie) [10-11]; retesni šios rūšies vietovardžiai: Bellmonte (Vilnius), Miremar (Giruliai), lietuviškosios Venecijos: Mingės kaimas ir Veisėjai; priemiesčių pavadinimai: mažasis Berlynas, juodasis Paryžius (Priekulė), mažasis Liubekas (Šilutė) ir kt.

Mažoji Kuršių marių kranto „Italija“

Skleidžiant žinias apie pamario kultūrinio gyvenimo atstovą dvarininką *Ernstą Vilhelmą Berbomą* (E. W. Beerbohm, 1786–1865) ir Muižės dvarelį (vok. k. Feilenhof), kone kaskart primenama, kad ši vieta anksčiau vadinta „Mažoji Italija“. Vietovardis lietuvių kalba dvarvietei apibūdinti naudojamas nuo 1993 metų [1, 2]. Pavadinimo prasmės paieškos tyrėją nukelia į XX a. 3-io dešimtmečio Klaipėdos (Memel) krašto spaudą. Pirmasis vietovės įvardą „Mažoji Italija“ (orig. – Kleine Italien) pavartojo mokytojas, kraštotyrininkas, vėliau žymus išeivijos rašytojas *Rudolfas Naujok* (1903–1968). 1930–1931 m. jis gyveno ir mokytojavo Rusnėje, bendravo su Berbomo paveldo saugotojais – *Ernst Heinrich Anker* (1848–1935) ir su tuometiniu dvarelio savininku Kurt Wachsmut'u. Be daugelio pamario praeičiai pažinti svarbių smulkmenų jis rašė, kad „liaudyje Muižės dvaro sodas vadintas „Mažoji Italija“ („Im Volksmund nennten den Feilenhofer Garten „Klein-Italien“ [3]). Ir tai vienintelis žinomas vietovardžio pavartojimo atvejis vokiečių kalba. Mūsų laikais šio vietovardžio prasmė ir kilmė neaiški. Ką norėta išskirti šiuo būdvardžiu? Mokslo ir sodo kultūros istorikai žino, kad Rytprūsioje (ir Klaipėdos krašte) XIX–XX amžiaus I pusėje puoselėjant gėlynus ir veisiant sodus-parkus buvo lygiuojamasi į Tilžės, Karaliaučiaus ar tolesnių Berlyno bei Paryžiaus sodininkų pasiekimus. Kita vertus, nuolatiniai vakarų vėjai, išplautas smėlio pagrindas, vietomis nujaurėjęs ar įmirkęs šlyno dirvožemis bei didžiausias saulėtų dienų skaičius metuose kūrė ypatingą pamario kranto aplinką – sodo daržo gėrybių auginimas reikalavo didelių pastangų – ne bet ką buvo galima sėkmingai auginti.

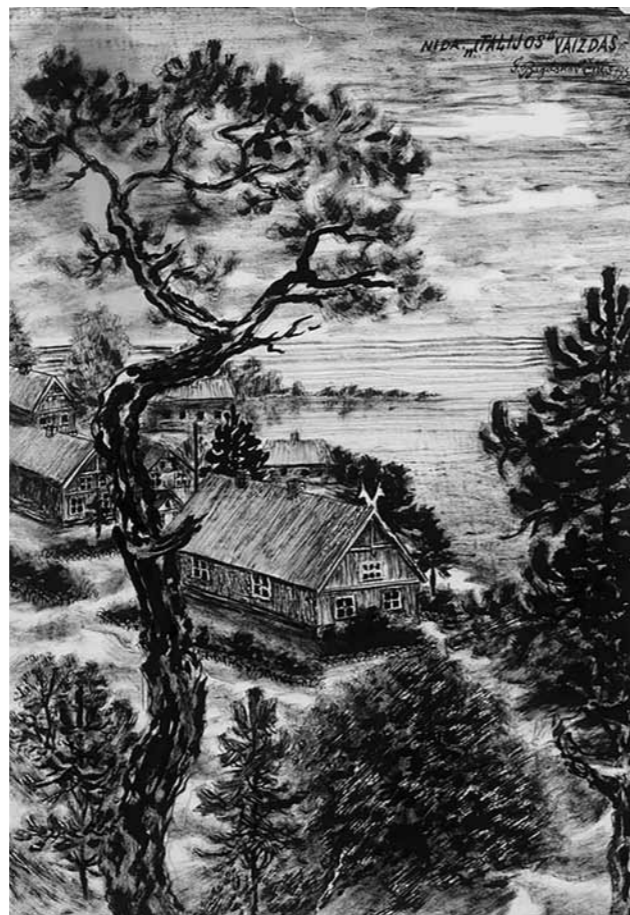
Muižės dvarelis sodas

Muižės dvaras (Feilenhoff alias Peilemusze: Feilenhof) E. V. Berbomo gyvenamuoju laikotarpiu (t.y. 1820–1865 m.) garsėjo užaugintais dideliais melionais, soduose tarpo retos vaismedžių veislės. Sodo gėrybės ir vietinis vynas šeimininkus garsino po tolimesnes apylinkes [3, 4]. Tačiau tikslių žinių apie sodą mažai. Iš



Feilenhof

Muižės dvarelis. Ernst Wilhelmo Berbomo akvarelė 1823 m. lapkričio 1 d. dovanota ankstesniajam dvarelio savininkui, uošviui Richard Mac Clean (iš Erich Weiß (1902–1972) (Knygų kolekcionierius Rytprusių kultūros paveldo gelbėtojas).



Nida, Italijos vaizdas. Gerardas Bagdonavičius. Piešinys grafitu (1936 m.)

1868 m. (po 1865 m. atnaujintos ir išplėtos) dvarvietės apylinkių plano matyti, kad galinėje dvaro (marių pakrantės – E. B.) dalyje buvo parkas su keliomis puslankėmis pakopomis (terasomis), piečiau gėlynas (sodas?), aplink tvenkinį vingiavo pasivaikščiavimo takai su apžvalgos vietomis į Kuršių marias. Tame pačiame plane matome ūkinį kiemą (rytuose), iš abiejų pusių irėmintą pailgų arklidės (pietuose) ir tvartų (šiaurės rytuose) pastatų. Išliko kelios žinios apie sodininkus. Skirtingais metais dvarė dirbo Gutsgrätner (Gärtner: Matčaitis Urban ir George Neumann (+1857): [5]). Dirbo ir gyveno sodininkystės mokslus baigęs želdynų prižiūrėtojas (*und Kunstgärtner*) našlys (Wittwer (1865–03–31)) *Carl August Neumann* (1832). Vėlesnieji dvaro savininkai buvo Colbe (1873–1894), Wachsmuth (1906–1942) ir Neumann (1942–1944), jie taip pat vertėsi žemės ūkiu [6]. 1930 m. iš savininkų sužinota, kad per 1928–1929 m. žiemą iššalo itin vertinti riešutmedžiai (*Juglans*).

Verta paminėti, kad vėlyvuojų laikotarpiu dvarelis vaizduotas 1936 m. Šilutės krašto žemėlapyje [7], minėtas Kintų apylinkių vietovardis *Ramble* (pranc. k. – laisvalaikio pasivaikščiavimo takas) [8]; paskutinis žinomas dvaro sodybos ir parko planas yra 1947 m. topografiniame žemėlapyje (Фейленгоф, 1947). 1944 m. gruodžio 23–24 d. ir 1945 m. sausio pabaigos nuotraukoje iš lėktuvo matome rytinį aplinkmarį ir marių ledo plotus, išvarpytus sprogmėnų, dvaro stogas apdeges. Suniokotas pastatas apie 1969 m. perstatytas ir pritaikytas Kintų žuvininkystės ūkio raštinei, po 1975 m. gretimais pastatytas antynas ir kiti ūkiniai pastatai. Po 1992 m. ūkio sunaikinimo dvarvietę ženklino arklidė ir kiemo viduryje iki 1999 m. gruodžio 4 d. stovėjęs paprastasis ažuolas (*Quercus robur*) senolis [10].

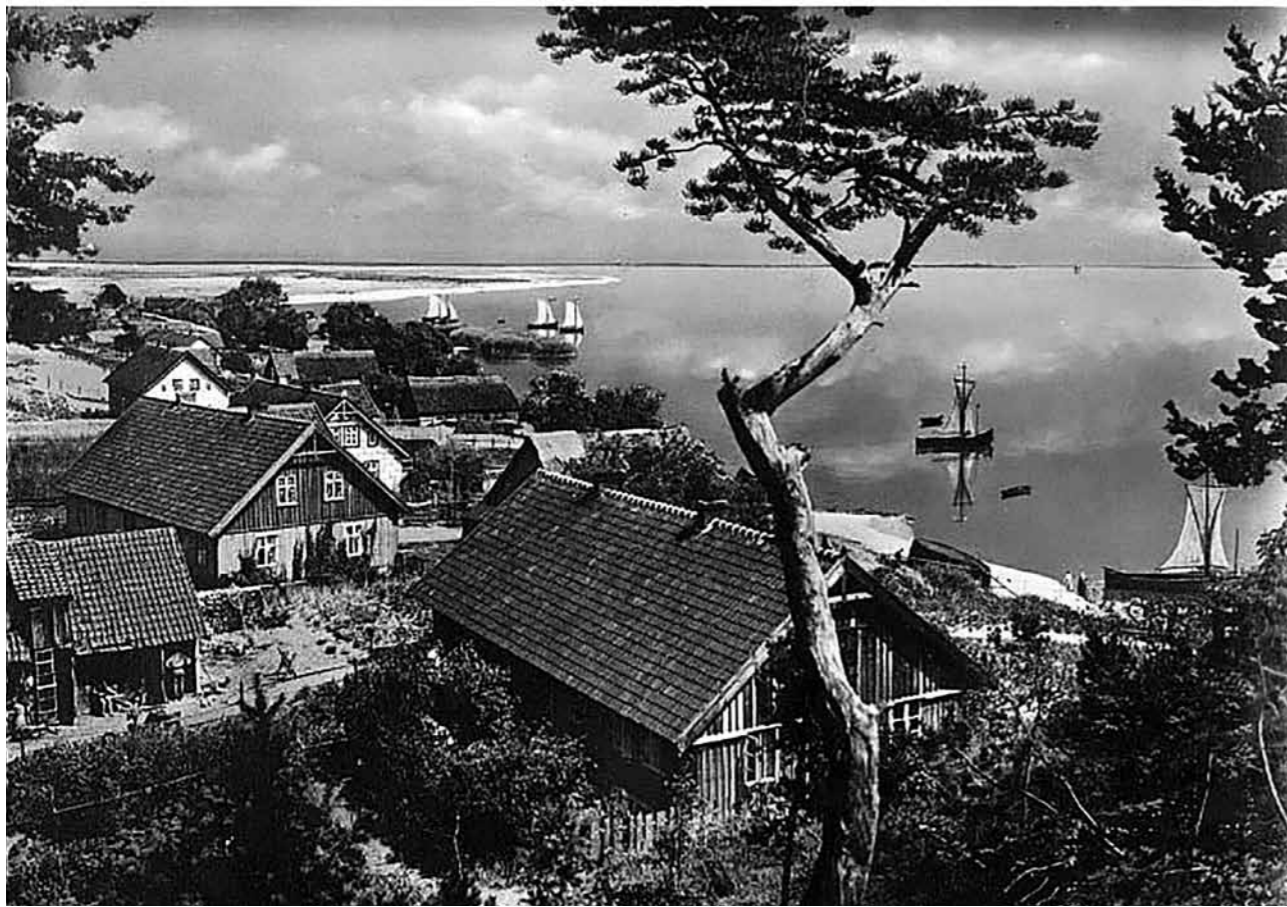
Išskirtinis pamario kraštovaizdis

Berbomai buvę sėslūs. Nėra žinių, kad būtų lankęsi pietų Europoje. Tačiau dvaras lankomas plačios giminės atstovų, valstybės tarnautojų ir mokslininkų iš Anglijos ir Rytprūsio, apie tai žinių aptinkama dienoraščių įrašuose (E. H. Beerbohms Tagesbuch von 1763–1838; E. W. Beerbohm 1833, 1836, 1839). Nėra žinių, kad vietovardį „Mažoji Italija“ būtų vartoję dvarelis pirmakiai, amžininkai ar vėlesnieji jo savininkai. Neminėtas J. Sembritzkio ir A. Bittens'o pavyzdiniame darbe Šilokarčemos krašto praeičiai pažinti [4]. Tačiau išliko kelios galimos nuorodos apie jos atsiradimo aplinkybes. Minima, kad šiose apylinkėse lankėsi ir jomis buvo sužavėtas

Priekulės dvare dirbęs viurtemburgietis mokytojas Erhard Eberhard Friedrich (Kandidat zu Jurgaitschen bei Insterburg, nach 1789 Hauslehrer bei dem Gutsbesizer *Franz Jakob Possern* in Prökuls, Württemburger). Jis sukūrė eilėraščių „Priekulės dvaro“ (Ein altes Gedicht über Feilenhof „An Beilenhof“ (1790), kur aprašomas idiliškas kraštovaizdis: „Norėčiau dar kartą pamatyti tuos slėnius, kupinus ramybės“ [4, p. 113], kitas vertimas – „Norėčiau dar kartą pamatyti tas lankas, kupinas ramybės“ [10, p. 35]. Kūrinyje minėti kiek iškreipti pamario vietovardžiai [Pfeils Hof, Feilenhof bei Kinten/ = [B]eilenhof– [B]lumenamen], tačiau pateikiama nuoroda į Ventės ragą (Wendburgschen Ecke), neleidžianti abejoti aprašomos vietovės tapatumu [9]. Kraštotyrinėje spaudoje aptikta Airijos ir Vokietijos Hammeln'o miesto legendos perdirbinys, kur užsimenama apie įstabų „Berbomo dvaro sodą“ (*Lankusch, 1870*). Tai liudija, kad dvaro valdos buvusi nuošali, tačiau svarbi ir žinoma kyžkelė, kurios atšakaėjusi pamariu per Kintus, Muižę ir Jociškius. XX a. pirmaisiais dešimtmečiais Priekulės ir Kintų pravažiuojamieji svečių namai virto ramaus poilsio vieta, akį traukė puošnūs svečių namų ir prekybos pastatų frontonai su įrašais 1903–1905 m., t.y. *Jugendstil* arba *L'Art nouveau* dailės krypties žymuo. Viena pamario vertybių kraštovaizdis: vešlios pievos, plačių vandenių ir blyškaus dangaus žydrynė bei toluoje boluojančios nerijos kopos. Vidurvasario popietę kelias, vingiavęs nuo Kintų pro Kryžkelės smuklę, Muižės dvarelį, Ventės pradžios mokyklą iki Ventės smuklės ir Švyturio, keliautojui žadėjo daug gražių patirčių ir ne vieną pamario gamtos reginį. Ramiomis vidurvasario popietėmis čia tvyrodamo dar ir „Italijos kaitra“.

Nidos itališkas vaizdelis

Įvardo paieškos atveda į Kuršių neriją, kur išskirtinėms reginių vietoms ieškota skambių pavadinimų ir nuorodų į garsius vardus. Vienas tokių yra Nidos „Italijos vaizdas“. Taip vadinta Skruzdynės kaimo šiaurės vakarinėje dalyje ant Pamotės (*Schwiegermutterberg*) kopos papėdės augusi paprastoji pušis (*Pinus silvestris*). XX a. 3-iame deš. medis buvo perkopęs vidutinę brandą (apie 80–100 metų amžiaus), tačiau išlakus kamienas ir audrų apniokota laja veikė vaizduotę, traukė lankytojų žvilgsnį. Iki apžvalgos vietos vedė takelis, iš kur vėrėsi įstabus vaizdelis: pušis vienuolė, Purvynės kaimas ir marių pakrantė. Reginys nepakartojamas visais metų laikais, kaskart vis kitoks, pavadintas „Italija“ (Italien) ar „Itališkasis vaizdas“ (*Italienblick*). Pirmą kartą



„Italienblick“ im Middenen.

Atvirukai su Nidos „Italijos vaizdeliu“ (nuo 1921 iki 1942 metų)

(pirmas žinomas atvejis) ji pavaizduota dailininko *Bischof-Kulmo* paveiksle (apie 1904). Vėliau ne kartą tapyta Nidos dailininkų kolonijos (Künstlerkolonie 1890–1944) narių darbuose, pvz.: Carl Knauf (1893–1944) „Žvejo trobelė“ (apie 1920 m.), Max Pechstein ir kitų. Suskaičiuota daugiau nei dešimtis to meto atvirukų su šiuo vaizdeliu: pirmieji pavyzdžiai Edgardo Rudolfo knygoje „Devyniasdešimt kelionių pėsčiomis per vaizdinguosius Rytprūsius“, I d.: Sambijos pusiasalis, Aisčių ir Kurčių nerija, Lietuva [11] ir Oskaro Šlichto „Kuršių nerija vaizdu ir žodžiu“ [12, 13]. Žymiausias „vaizdelio metraštininkas“ buvo gretimais namelį pasistatęs rašytojas, artistas ir fotografas *Paul Isenfels* (1888–1974). Būtent jo 1938 m. atviruke pušies nuotrauka atspausdinta greta pagrindinių Nidos vaizdų: briedžio, vėtrungės ir kurėno. Sudėjus vaizdus į vieną seką, galime stebėti pušies ir „vaizdelio“ nykimo eigą: 1927–1933 m. ji dar su abiem lajos atšakomis (kairiąja / vakarine ir dešine); po 1938 metų – dešinioji dalis sveika, o štai kairiosios šakos likęs tik „kelmelis“. Paskutinis žinomas atvaizdas yra iš 1942 metų – jame tik varganas pušies pavidalas su akivaizdžiais sunykimo ženklais – sausuelė su „persišviečiančiomis“ retaspyglėmis, sveikam medžiui nebūdingomis šakomis. Pastebėsiu, kad įvardas „Italijos reginiai“ (daugiskaita – *aut. past.*) lietuvių kalba pradėtas vartoti daugmaž tuo pačiu laiku (Kolupaila 1934, 1938, p. 150). Kitiems tai buvo „Graikijos“, „Italijos“ ar net „Afrikos“ kampelis su Rytprūsų / Lietuvos „Sacharos oaze“ [14]. Taip pat vadinta „Vaizdas nuo kopų viršūnės“ ar „Pamario sodžius“ (Babickas 1932 ir 1937, p. 37, 41). Sunykus medžiui, bandyta rasti pakaitalą, „dailininko teptuko vertų vaizdelių“ [15], tačiau, jų neradus, vietos pavadinimas nustojo prasmės ir buvo užmirštas. Jį pakeitė „pajūrio vaizdeliai“, „Nerijos pamarys“ [16].

Vaizdingo posakio ištakos

Nuoroda į Italiją nerijos kaimelyje galėjo atsirasti dėl paveikios *Wilhelm von Humboldt* (1767–1835) pastabos apie neriją. Tarnybinėje kelionėje per Rytprūsius (Mažoji Lietuva) Prūsijos švietimo ministras, kalbininkas ir mąstytojas grįžo į Karaliaučių ir po apsilankymo nerijoje 1809 spalio 10 d. laiške žmonai rašė: „Paskutiniosios mano kelionės dienos buvo iš tikrųjų malonios. Trys dienos – išties jūros pakrantėje. Kuršių nerija yra tokia savita, jog ją būtina pamatyti kaip Italiją arba Ispaniją, idant sielai nestigtų nuostabaus grožio vaizdų.“ [„...Die Kurische Nehrung

ist so merkwürdig, daß man sie eigentlich ebensogut wie Spanien und Italien gesehen haben muß, wenn einem nicht ein wunderbares Bild in der Seele fehlen soll...“, [17]. Jis dažnai minimas vadovuose per neriją vokiečių kalba. Tačiau pirmojo paminėjimo tradicijos pradų kol kas neaptikta. Neminėta nei Luisės Pasargės (*Passarge*, 1871, 1878), nei *Alfred Jentsch* Rytų Prūsijos (Kurių marių pamario) gamtos paminklų sąvade [18]. Tačiau XX a. pradžioje šis posakis tapo keliauninkų po neriją vedliu, šaukiniu, siūlančiu atrasti įstabų Kuršių nerijos pirmaprados gamtos pasaulį. Į lietuvių kalbą šį V. fon *Humboldt* posakį pirmą kartą išvertė ir pažintinėje knygelėje paskelbė klaipėdietis *Jonas Pronskus* [14, 2]. Vėliau buvo paskelbta tikslesnių vertimų [19, 16]. *Italian Riviera (La Riviera ligure ou Riviera de Gênes)* su italinėmis pušimis skėčiais – pinijomis (*Pinus parasol Pinus pinea L.*), skardingomis Viduržemio jūros rytinės pakrantės uolų ir slėnių virtinėmis vaizdai Prancūzijos Rivjeroje / Italijos Rivjera vadinami Žydruoju krantu (prancūzų k. *Cote d’azur* / italų k. *Costa d’Azur*) ir sostine *Monaco*. Vietovaizdis pirmą kartą įtvirtintas prancūzų juristo – vėliau rašytojo *Stéphen Liégeard* (1830–1925) (*Liégeard*, 1887–1894 – antrasis leid.). Žinotina, kad vokiečių kalba Žydrasis krantas aprašytas *Erikos* ir *Klaus* Manų sudarytame kelionių po Rivjerą vadove (*Mann*, 1931).

Pietų šalies kraštovaizdis

Grįžkime prie Muižės Italijos ir bandymo nustatyti, kokie dvarelis sodo ar pamario aplinkos požymiai didelių reginių neišlepintam lankytojui galėjo kelti užuominų apie pietų šalį. Visgi Italija XIX a. vakarų Europoje – tai pirmiausia šalis – muzikos ir dailių menų saugykla. Kol kas negalime pateikti skulptūrų buvimo įrodymų atokiame Muižės dvaro sode (jos stovėjo gimtajame *Gintarpelkės (Bernsteinbruch)* dvare). Neabejojama, jei tokių būtų buvę, jos būtų paminėtos. Nidos „Italijos vaizdą“ ir R. Naujoko Muižės kaip Mažosios Italijos paminėjimą XX a. 3–4 deš. galima sieti su pietų šalies ilgesio gamtovaizdžiu: vingiuota pamario kranto linija, atsiveriantys rytų marių plačių vandens žydrinės toliai, nutvieksti vidurvasario saulės, kitapus kelio – žydrinės pievos, miškų gojeliai pramaišiu su išskylančiais kalvotais pušynais galėjo kelti išsiilgtos „Mažosios Italijos“ išpūdį, kasdienoje sutapatintą su dvarvietės sodu-parku. Yra žinoma, kad *Kelionių vadove* po Rytprūsius ilgesio kraštovaizdžiu minėtas *Oplankių (Uplankio)* (Pagėgių sav., Lauksargių sen.) ežeras *Oplankių* dvare. Šereiklaukio apylinkių

kraštovaizdis: virš Nemuno slėnio aukštai iškylančios kalvos, statūs kairiojo kranto šlaitai ir nuo jų atsiveriantys Nemuno vingiai, užliejamos pievos ir dideli miškų plotai – pagal svečių šalių pavyzdį vadintas „Lietuvos Šveicarija“ ar „Lietuvos Italija“ („*Litauische Schweiz*“ und das „*Litauische Italien*“) [20]. Minėtas kelionių vadovas mėgtas keliautojų, skaitomas ir naudojamas geografijos

mokytojų, pateikiamas kaip pavyzdys pristatant atskiras Mažosios Lietuvos ir gretimų šalių vaizdingesnes vietas. Manytina, kad maždaug tuo metu atskirų dvarų valdoms ir viešoms vietoms vadinti užgimė vietovardžio „Italija“ naudojimo tradicija, kurios likučiai, aprašyti kraštotyrimų ir dailininkų darbuose, pamaryje išliko iki mūsų dienų.

LITERATŪRA

1. Kaunas D. Keturiskart sudegusio dvaro kronika: [įvadinis straipsnis 1832 m. E. V. Berbomo parašytai „Kai kurios žinios apie Jociškius, jų ankstesnius savininkus bei palikuonis“ publikacijai] – Iliustr. // *Metai*. – 1993, Nr. 2, p. 109–115; Kaunas D. // tas pats: Knygos dalia. – Vilnius: Pradai, 1999, p. 277–290.
2. Velička M. Smeltėj atėjęs, Muižėj išėjęs. – Iliustr. // *Veidas*. – 1993, rugs. 23 (Nr. 37), p. 14–47.
3. Naujok R. Ernst Wilhelm Beerbohm (1786–1865). *Memeler Dampfboot*. 1932, 11, 2.
4. Sembritzki J. (J. Zembrickis). Šilokarčemos apskrities istorija (1920, 2008).
5. Quelle: Jons Konrad Generalhufenschoß 171; d-1766, Schulzenamt Memel, Special Protocoll 1719, Buch Nr. 2), Staatliches Archivlager, Göttingen, 1962).
6. Neumann E. Aus Gut Feilenhof bis zur Nevada Wasserfall. *Memeler Dampfboot*. 1992; 1995, Nr. 8, p. 130; 2005, Nr. 8, 123.
7. Schroeter/Schröter (1796, 1802), Rytprusių žemėlapis, Klaipėdos krašto žemėlapis (Berlyno valstybinė biblioteka).
8. Kviklys V. Lietuva. Boston. 1968, p. 701.
9. Friedrich Erhard E. *Memeler Dampfboot: Der Grenzgarten*, 1933, März, Nr. 2., S.1.
10. Demereckas K. Muižės dvaras (Feilenhof, Feilenkof, Pfeils Haf). Kn. Šilutės ir Pagėgių krašto dvarai (Autorių kolektyvas). *Libra Memelensis*. Klaipėda. 2010, p. 32–35.
11. Rudolph E. Neunzig *Fußwanderung durch das Malerische Ostpreussen*, Band I: Samlland, Frische und Kurische Nehrung, Litauen, 1925.
12. Schlicht O. Die Kurische Nehrung in Wort und Bild. *Front Gräfe & Unzer, Königsberg*, 1924.
13. Kakies M. (Herausgeber). Die Kurische Nehrung in 144 Bildern. Verlag Gerhardt Rautenberg: Leer (Ostfriesland), 1960, 1978. (Pušis vienuolė / Nidden Italienblick, p. 2 ir 28).
14. Pronskus V. Lietuvos Sachara. Kaunas. Sakalas, 1923, (2-asis leid., 1933), p. 72, 74
15. Mešys V. Kuršių nerija / rus. kalba. Vilnius, 1959.
16. Gudelis V. a) Kuršių marios ir pajūris. Vilnius, 1960, 13 nuotr.; b) Lietuvos jūris ir pajūris. Vilnius, 1998, 236–240.
17. Wilhelm von Humboldt. *Schriften Sammlung*. cit. in von Sydow 1909.
18. Jentzsch A. Nachweis der beachtenswerten und zu schützenden Bäume, Sträucher und erratischen Blöcke in der Provinz Ostpreussen auf Grund der vom Landeshauptmann der Provinz Ostpreussen versandten Fragebogen bearbeitet. Königsberg i Pr., Druck von Emil Rautenberg, 1900. 205.
19. Stepanauskas L. Tomas Manas ir Nida. Vilnius, 1987, p. 63.
20. Swillus F. *Unser Ostpreussen Bilder aus der Heimatkunde und Führer durch die Provinz*, 2. Band. Erschienen 1917 im Julius Klinkhardt Verlag. [Die „Litauische Schweiz“ und das „Litauische Italien“ S. 87–88.].



SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS



Fotomenininkas Bronius Vytas Karaciejus – dailininkas iš prigimties, fotografas pagal likimą

Antanas STANEVIČIUS

Klaipėda

Per jubiliejų Bronius Vytas Karaciejus man padovanojo didžiulę ant drobės išspausdintą nuotrauką. Pavadinimas „Babelio bokštas“. Byrantis smėlis. Greičiausiai fotografuota Kuršių nerijos kopose. Pasikabinau tą paveikslą miegamajame ir kas rytą į jį pasižiūriu. Sakant šiandienine kritikų kalba, teisingas vaizdas ir teisingas pavadinimas: ir dienos srūva kaip smėlis, ir žmonės nebesusišneka. O kada jie susišnekėjo?

Laikas byra kaip nematomas smėlis...

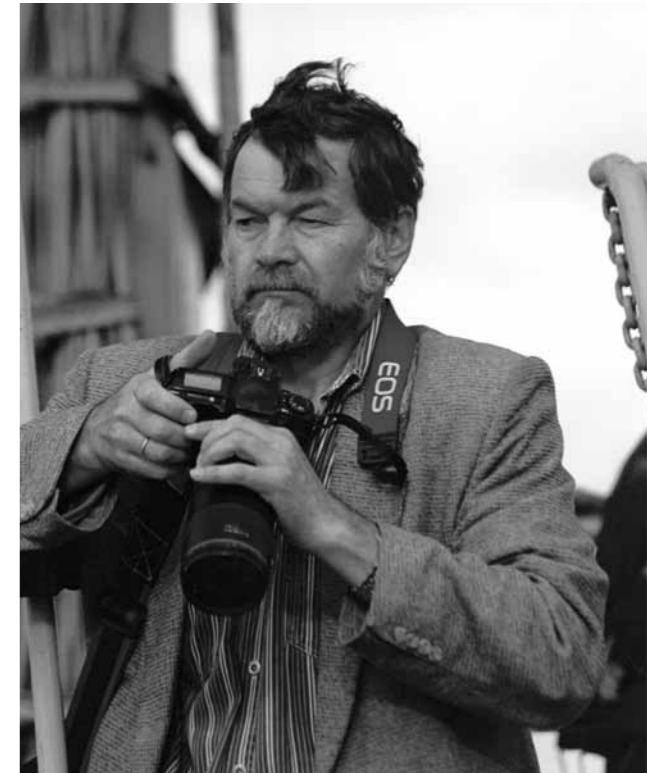
– Seniai čia šokau „Rezginėlėje“, septynerius metus šokau, o dabar džiaugiuosi, kad anūkai Robertas ir Martynas treps! – Vytas vis negali patikėti, kad įbėgo į aštuntą dešimtį. – Rodos, tik vakar su draugais trumpakelniais meškerojau Nemune, Gėgėje...

Ak, mūsų vaikystė!..

Į ją nesugrįšim, tačiau ją turėjom... Ji paklojo mūsų gyvenimų pamatus, nustatė, kuo būsimė.

Štai Karaciejų Broniukas nuo mažens pasaulyje matė daugiau negu kiti, vos nulaikydamas pieštuką vis piešdavo, piešdavo. Vaizdavo tėvelį, išvežtą į Sibiro kalėjimą už paramą partizanams, vaizdavo gimtąją Dzūkiją, ją prisimindamas per miglą, piešė Pelenių kaimo namus, Nemuną, Gėgę, Rambyną, Pagėgių mokyklą, kurią lankė aštuonerius metus. Pieštukai ir teptukai vis dažniau nugalėdavo meškere.

Nors motinai Janei vienai sunku buvo auginti sūnelį, vis vien surinko pinigų jo taip trokštamam fotoaparatai ir paprašė kaimyno, kad kartu su Broniuku nuvažiuotų į Tilžę ir padėtų nusipirkti. „Fedas“ buvo geras fotoaparatas,



Bronius Vytas Karaciejus

tad pradedančiajam fotografui padėjo greitai džiaugtis nuotraukomis, iš kurių net vieną kitą rublį uždirbo.

Ankstyvąją kūryba Broniukas Vytukas gynėsi nuo kai kurių bendraamžių ujimo: „Bandito vaikas!“ Tokia neteisybė buvo klajuojama visiems, kurių tėvai buvo nuteisti pagal Rusijos TSFR baudžiamojo kodekso 51 straipsnį, kurie dešimtis metų kalėjimuose lenkė nugaras priverstiniuose darbuose, valgyti gaudavo tik apsiginti nuo bado mirties, iškrisdavo dantys, o

barakų kultuose puldavo utėlės, blusos, blakės. Po aštuonerių metų grįžęs tėvas apie tai stengdavosi daug nepasakoti, kad netemdėtų sūnelio vaikystės, o vaikas niekaip negalėjo suprasti, ką bloga valdžiai galėjęs padaryti jo tėvelis, kuris nuo vaikystės be ramentų negalėjęs paeiti. Matydami, kad Dzūkijoje visus iš eilės semia ir tremia į Sibirą, Karaciejai, sekdami kaimynų pavyzdžiu, persikėlė į Klaipėdos kraštą, kuris po karo buvęs pustuštis. Pasislėpti nepavyko: tarybiniai saugumiečiai atrado ir Pelenių kaime. Ne vien Zigmui Karaciejui teko nežinomame krašte palikti žmoną ir vaiką, nuteisti buvo ir kiti pabėgėliai iš Dzūkijos. Tiesa, yra faktų, kad daug lietuvių kalėjimo ar tremties išvengė būtent persikeldami į Klaipėdos kraštą. Štai garsiojo verslininko ir mecenato, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro Bronislovo Lubio (1938–2011) tėvas Apolinaras taip pat buvo nuteistas pagal garsųjį 51-ąjį straipsnį, kurio net nesivarginta perkopijuoti iš Rusijos TFSR baudžiamojo kodekso į Lietuvos TSR baudžiamąjį kodeksą. Bronislovo motinos brolis, matydamas, kad ir jam gali tekti keliauti pas baltas meškas, iš Plungės persikėlė į Priekulę, kur tarybinis saugumas jo nepastebėjo, ir Bronislovas, priglaustas dėdės, čia galėjo mokytis pradinėje mokykloje.

Prigijo metraštininko plačiai pasėtos fotografijos

Bronislovą Lubį šioje apybraižoje dera prisiminti ir dėl to, kad jis, vadovaudamas Klaipėdos jūrų krovinių kompanijai KLASCO, kitoms uoste įsikūrusioms jūrų transporto ir krovos įmonėms, labai mėgo tas įmones reprezentuojančias Vyto Karaciejaus fotografijas. Jis didžiudamasis dovanodavo verslo partneriams ateinančių metų kalendorius, kuriuose buvo išspausdintos V. Karaciejaus nuotraukos, svečius vedžiojo po vestibulius ir aiškino, kokie objektai nufotografuoti.

Reklaminės fotografijos padeda Vytui, kaip ir daugumai fotografų, užsidirbti duonai su sviesu, naujiems fotoaparatais, spaudos medžiagoms įsigyti.

Lietuvos jūrų muziejus, Klaipėdos valstybinis jūrų uostas, Klaipėdos respublikinė (buv. Raudonojo Kryžiaus) ligoninė, Klaipėdos, Kretingos, Rietavo muziejai – didelę jų interjerų ar ekspozicijų dalį sudaro Vyto Karaciejaus darbai.

Žurnalistė, žurnalo „Jūra – Mope – Sea“ leidėja Zita Tallat-Kelpšaitė, nė vieno žurnalo numerio neišleidžianti be V. Karaciejaus nuotraukų, Vytą laiko ir Klaipėdos, ir uosto, ir jūros, ir savojo gyvenimo metraštininku. Ne ji viena taip sako apie nepailstantį Fotografa.

Fotografuodamas vien vaikystės panemunių, miškų tankmes, vos išbrendamas pievas, Neringos smėlynus, nugalėtas šviesų, formų, spalvų, gali greit pajusti, kad sutaupyti pinigėliai išbyrėjo kaip tas smėlis pro pirštus ir nebėra už ką nė benzino į automobilį įpilti. Taigi Vyto Karaciejaus fotografijos kūrybą galima dalinti į dvi dalis, nors tarp jų griežtos ribos nėra: meninė ir taikomoji. Iš meninių fotografijų V. Karaciejus yra surengęs aibes parodų, už jas jam 1997 m. suteiktas Tarptautinės fotografijos meno federacijos menininko (AFIAP) vardas. Jūros ir pajūrio peizažai, pramoniniai uosto vaizdai, menininkų, verslininkų, darbininkų portretai, žavūs žavių merginų aktai. Pastariesiems postūmį, matyt, bus davęs Rimantas Dichavičius nepralenkiamais „Žiedais tarp žiedų“. Su Maestro R. Dichavičiumi Vytą likimas suvedė ankstyvoje jaunystėje, kai Šilutės kultūros namuose dirbusį savamokslį dailininką Vytą Karaciejų rajono vadovybė nusiuntė į Vilnių, į kultūros ir švietimo įstaigų darbuotojų tobulinimosi vienerių metų kursus. Juose ir daile, ir fotografiją dėstė R. Dichavičius. Mokytojas (iš didžiosios raidės) su didžiu įkvėpimu kalbėjo apie kūrybą, vedžiojosi studentus po Vilnių, mokė fotografuoti ir vis pabardavo, kad jie nemėgdžiotų vadovo ir ieškotų savo rakursų. R. Dichavičiaus ir V. Karaciejaus draugystė tęsiasi jau daugiau kaip pusę amžiaus, o ją vis pakursto klaidžiojimai po Neringos kopas, po Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos girias, kaimus, miestelius.

Visagalys už rankos vedė nuo dailės į fotografiją

Rimanto Dichavičiaus pavyzdys taip užkrėtė, kad Vytas ryžosi stoti į Vilniaus dailės institutą. Nusivežė aplanką grafikos kūrinių. Jie dabar išspausdinti ant viso gyvenimo kūrybą atspindinčio fotoalbumo „Jutimai“ viršelio. Sunku patikėti, kad jie sukurti jaunuolio prieš pusę amžiaus, dar sunkiau patikėti, kad jų priėmimo komisijai neužteko. Sužinojęs apie nesėkmę, Vyto lietuvių kalbos mokytojas Šilutės vidurinėje mokykloje barė: „Kodėl man nepasakei, kad stosi? Turiu ten draugų, jie būtų padėję!“

Ponas Dievas geriau žino: jeigu Vytas būtų įstojęs į Dailės institutą, jis būtų nestojęs į Kauno Stepo Žuko taikomosios dailės technikumą, į meninio apipavidalinimo su fotografijos specializacija kursą. Taip Vytas pateko į Lietuvos fotografijos patriarcho Povilo Karpavičiaus rankas, kurios ir lėmė tolimesnį gyvenimo kelią.



Nuotrauka pusdiplomiui Stepo Žuko taikomosios dailės technikume. B. V. Karaciejus – viduryje. 1974 m.



Studentai su fotografijos profesoriumi Povilu Karpavičiumi Kaune. 1973 m.



Kiek gėlių Bronius Vytas Karaciejus gavo už parodas?



Bronius Vytas Karaciejus su menotyrininke Danguole Ruškiene, fotoalbumo „Jutimai“ sudarytoja. Ši knyga pripažinta gražiausia 2020 metų Klaipėdos knyga. 2021 m.

Turiu du P. Karpavičiaus vadovėlius: „Spalvotosios fotografijos praktika“ (1961 m.) ir „Fotografijos vadovas“ (1980 m.) ir galiu įsivaizduoti, kokios išpūdingos turėjo būti legendinio fotografo ir pedagogo paskaitos, pratybos. Jas kaip didžiulę gyvenimo dovaną vertina ir Vytas Karaciejus.

Kelionė į lemtingąją Klaipėdą

Gavęs technikumą diplomą, Vytas 1975 metais atvyko į Klaipėdą ir stėjo dirbti Lietuvos jūrų muziejuje, kuris tuo metu buvo įsikūręs Herkaus Manto gatvėje. Kito legendinio žmogaus Aloyzo Každailio pavyzdys įsuko į muziejaus kūrimą Kopgalio tvirtovėje. Ekspozicijoje iki šiol yra Vyto sukurtų jūrų gyvūnų gipsinių bareljefų, fotografijų, atspindinčių naujos tvirtovės – mokslo ir meno – kūrimą. Dešimt muziejaus naujakurstės metų Vytui pralėkė žaibiškai. Vėliau dirbęs „Ryto“ spaustuvėje dailininku, miesto Vykdomojo komiteto Statybos ir architektūros skyriuje fotografu, Vytas ryžosi fotografiją iš kambarių, kabinetų, salių iškelti į miesto erdves. Su kolega Robertu Stankevičiumi ėmė ir išryškinti 4 x 8 metrų nuotrauką. Iki operacijos pradžios reikėjo tiksliai nustatyti, kaip ant sienos prikaltą fotopopierių reikės apšviesti, kaip pusmetris po pusmetro voniose išryškinti, išplauti, fiksuoti ir vėl išplauti... Tokie gabaritai padarė didelį išpūdį miesto valdžiai, ji pradėjo užsakinėti vaizdus Sąjunginei liaudies ūkio laimėjimų parodai, miesto puošybai, tada tokie reikalavimai vaizdinei agitacijai ir propagandai.

Atkurta valstybės nepriklausomybė davė Vytui Karaciejui impulsą steigti savo individualią įmonę. Individualiai dirbti Vytas jau buvo išmokęs – kitaip joks fotografas nebūtų galėjęs nieko sukurti. Finansinis savarankiškumas reiškė ir visų išlaidų užsikrovimą ant savo galvos.

Fotografas Raimundas Švilpa kartą yra pasakęs sakralinę frazę: „Fotografija – labai brangus malonumas!“ Brangūs geri fotoaparatai, brangios geros fotojuostos, brangūs chemikalai, fotopopierius, didintuvas. Be to, fotografija ėda laiką kaip smakas pakulas: joks fotografas nesutelpa į standartines darbo valandas, dažnai tenka laboratorijoje naktinėti iki paryčių.

Vytui Karaciejui visa tai teko patirti savo kūnu: ir ryškalų garus, ir eksperimentų žabangas, ir pinigų stygių, kai nusiperki naują fotoaparata, o klientai nesumoka už atliktus darbus. Apskritai, be pašaukimo fotografijai niekas tokios katorgos nepatemptų, tačiau kai pomėgis yra darbas, tada veikia kitokie dėsniai.

Smagu užėti į Vyto fotografijos studiją Šaulių

gatvėje. Įvairiapusė paroda ant sienų ir grindų bei gyvas veiksmas: vestuvinininkai, sukaktuvininkai, dovanų pirkėjai, užsakovai, studentai. Jei kas sako, kad profesionalaus fotografo šiandien nebereikia, nes kiekvienas gali nusifotografuoti telefonu, klysta. Profesionalaus reikėjo ir reikės!

Daug rimtų vyrų Klaipėdoje manęs yra klausę, kas geriausias fotografas. Aš iškart atsakydavau: Karaciejus, Vytas Karaciejus. Man jis – fotografo sinonimas.

Dalykiški žmonės tiesiog iš įdomumo retai teiraujasi. Toks klausimas kyla, kai prispiria rimtas reikalas, kai negali rizikuoti: reikia neabejotinai geros nuotraukos ar jų ciklo, ar fotosesijos, kai fotografijų reikia ne kada nors, o jau reikėjo vakar, na, o paskutinis terminas – pirmadienio rytas...

Sakydamas, kad geriausias fotografas, mintyse turiu dar vieną bruožą – patikimiausias. Patardamas kreiptis į Vyta Karaciejų, gali būti ramus, kad užsakymą jis atliks kuo geriausiai ir, kas dabar itin svarbu, – laiku. Garantuoti. Pažįstu daug gerų fotografų, kuriems laikas ne itin svarbi sąvoka, kurie pažadą nesunkiai duoda, bet lengvai ir pamiršta. Be to, daugelis jų neįsiklauso, ko užsakovas nori, nesistengia perprasti kliento.

Į kokią Klaipėdos įstaigą nueitum, visur pamatysi Vyto Karaciejaus fotografijas: uostamiestis iš paukščio skrydžio, ūkuose paskendusį Dangės krantinė, Neringos smėlynai, jūros vartai, rimti rimtų žmonių portretai. Interjero fotografijos matantiems jas kiekvieną dieną turi nenusibosti. Reikalavimas joms – tarsi geram dailės kūriniui. Fotografas Karaciejus yra dailininkas Karaciejus. Nuotrauką jis kuria kaip tapytą paveikslą, kaip grafikos lakštą. Daugelis mūsų fotografuodami be perstojo pliauškiname: gal iš to daugumo kas nors ir pasiseks... Vytas fotoaparato mygtuką spaudžia tik gerai apgalvojęs, apžiūrėjęs, apsvaustęs. Rezultatas: broko mažai, o kūrinių – daug.

Niekas neatpigo ir nebeperkant fotojuostų, įsigalėjus skaitmeniniams fotoaparatais: jie, tie profesionalūs, gana brangūs, greitai genda arba sensta, o tolimesnis nuotraukos sukūrimo procesas, kuriame nebėra didintuvo su voniomis, vėlgį pabrango: didelio formato spausdintuvai, tinkamas popierius, drobės, kiti audiniai, aukštos kokybės dažai, kurių Lietuvoje niekas negamina, reikalauja mokėti pasaulinėmis (japonų, vokiečių, amerikiečių) kainomis, o mūsų šalies rinka labai maža ir klientų mokumas gana ribotas. Profesionaliems fotografams klientų skaičių drastiškai sumažino galimybė fotografuoti mobiliaisiais telefonais, operatyviai persiųsti

adresatams. Didesnių skaitmeninių nuotraukų persiuntimas iš kompiuterio į kompiuterį, kad ir esantį Naujojoje Zelandijoje, keičia fotografijų vartotojų elgseną. Ar profesionalių fotografų paslaugų reikia vis mažiau? Kaip į visa tai žiūri Fotografas Bronius Vytas Karaciejus?

– Man patinka visos technikos naujovės, galiu valandų valandas prasėdėti prie kompiuterio, kuris teikia daug galimybių, prie naujos aparatūros. Kad neberekėtų samdytis lėktuvo panoraminėms nuotraukoms, nusipirkau fotodroną, greit išmokau jį valdyti. Nekviečiu nieko išikibus laikytis juostinio fotoaparato, nors nenorėčiau, kad takas į mano studiją nusipaveiksluotų plokšteliu ar juostiniu fotoaparatu užželtų. Dabar, kai fotografija tapo visiems prieinama, mes, profesionalūs fotografs, turime tobulinti mums likusią nišą. Kaip daug melomanų grįžta prie vinilo plokštelių, taip randasi ir gurmanų, kurie pageidauja savo ir šeimos atvaizdų, sukurtų klasikinės fotografijos būdais. Ir fotoplokštelė, ir fotojuosta suteikia portretui sodrumo, netgi reljefiškumo, gyvybiškos šilumos. Skaitmeninė fotografija, ypač šiomis dienomis, gali rungtyniauti su tradicine ir vaizdo ryškumu, ir atspaudų dydžiais. Keičiantis civilizacijai, mes turime prisitaikyti ir sumaniai panaudoti jos teikiamas galimybes. Prisimenu, kaip amžiną atilsį dailininkas grafikas Algis Kliševičius narsiai nūrė į vos atsiradusių kompiuterių pasaulį. Nuo to jis prastesniu dailininku nepasidarė, gal net geresniu. Kokia gi būtų knygų, fotoalbumų leidyba be kompiuterių? Kokia gi būtų laikraščiu, žurnalų, plakatų kokybė? Išsitraukime trisdešimties keturiasdešimties metų senumo leidinius, kuriuose išspausdintose nuotraukose tėvas vos savo vaiką atpažintų. Mes, fotografs, tada nespaltotas nuotraukas padarydavome visai geras, tačiau vaizdą sugadindavo laikraščiu ar žurnalų spauda. Kiek geriau išspausdindavo nuotraukas fotoalbumuose, knygose, tačiau tik nespaltotas. Spaltotas vengdavome net siūlyti, žinodami, kad jas dar labiau sugadins. Grįždamas prie klausimo, trumpai atsakyčiau, kad visiems prieinama pasidariusi fotografija, mus, profesionalus, verčia labai pasitempti. Mes turime būti keliomis galvomis aukščiau už „iphone“ savininką, kad jis prašytų mūsų paslaugų, kad mes gautume užsakymų.

Tai fotografija menas ar ne menas?

Nesibaigia ir, matyt, nesibaigs diskusija, ar fotografija yra menas, ar vartotinas žodis fotomenininkas. Yra Lietuvos fotomenininkų sąjunga, išaugusi iš Lietuvos fotografijos meno draugijos.

Jose kelis dešimtmečius reiškėsi V. Karaciejus ir kaip kūrėjas, ir kaip organizatorius. Yra Tarptautinė fotografijos meno federacija, bet jai ant kulnų lipa pasaulio spaudos fotografai, sukuriantys aktualių ir įtaigių reportažinių nuotraukų.

– Labai gera nuotrauka gali būti meninė! – nesiveldamas į plačią diskusiją sako V. Karaciejus. – Gali ir nebūti, kadangi vien geros techninės kokybės meninei nuotraukai yra per mažai. O kas yra menas? Tai – mįslė, kurią sprendžiu ir fotografuodamas, ir atrinkdamas kadra, ir spausdindamas nuotrauką. Žiūrovas pajunta meną: jeigu parodoje prie nuotraukos žmonės ilgai stovi, vadinasi, tai nėra eilinė nuotrauka. Manau, kad meninė nuotrauka yra daugiau negu graži pažiūrėti, ji turi kelti minčių, apmąstymų.

Pastebėčiau, kad būtent Vytui Karaciejui labiausiai tinka fotomenininko titulas. Jis prastos nuotraukos nepaleidžia į pasaulį, neteršdamas žiūrovo dėmesio. Jo pasaulėžvalga taip susiklostė, kad jis visų pirma dailininkas, o tik paskui fotografas. Jo nuotraukos – tapybiškos, grafiškos, mozaikiškos. Iš jų būtų galima sukurti dailės sričiai skiriamus paveikslus.

Prisimenu vieną anekdotišką pokalbį su tapytoju Algimantu Jusioniu. Važiavome iš Palangos po jo parodos atidarymo. Gavęs daug dėmesio ir pagyrimų, jis iš mandagumo ir manęs pasiteiravo:

– Kaip, Antanai, gyveni, ką kuri?

– Žinai, Maestro, nusibodo man ta fotografija, persimečiau į tapybą!

Dailininkas sudirgo ir paklausė:

– Ar piešti tu moki?

– Ne, piešti aš nemoku, bet sugalvojau gudrų būdą: nufotografuoju peizažą su skaidrių juosta, paskui per projektorius šviečiu ant drobės ir tepuku apvedžioju!

Erzinau ir meluodamas tikėjau, kad mano sugalvotas būdas yra tik mano, unikalus.

– A, daug kas taip daro! – atsainiai tarė Maestro, tuo išmušdamas mane iš vėžių, vos vairo nepaleidau. Ir dėl to, kad ne aš išradimo autorius, ir dėl to, kad, mano įsitikinimu, dailininkas neturėtų taip elgtis.

Kodėl ne – nežinau. Vėliau dėl tokio požiūrio mane sukritikavo tapytojas Vytautas Poška:

– Svarbu – rezultatas! Kokiu būdu dailininkas sukūrė kūrinį – ne žiūrovo reikalas...

Vytas Karaciejus kuria fotografijas pagal dailės principus, tačiau paveikslų komponavimui fotografijų nenaudoja. Būdamas iš prigimties dailininkas, Vytas nepainioja žanrų, kaip tai darė kitas klaidiškis AFIAP menininkas, kuris senatvėje teptuku spalvino savo nespalvotas

nuotraukas, to negana – drąsiai priklijuodavo rudens nuspalvintus klevo, ąžuolo lapus, džiovintas gėles.

Mėgstantis eksperimentuoti ir kurti fotomontažus Vytas Karaciejus vis dėlto nepasiekė kito klaidiško, Tarptautinės fotografijos meno federacijos menininko pavyzdžiu ir savo klasikinių baltų juodų fotografijų fotošopu nevertė spalvotomis. Iš mandagumo jis kolegos už tokių nuotraukų gadinimą nebarė, tačiau akivaizdu, kad pirmą kartą klasikinės baltos juodos nuotraukos vertos aukščiausių pasaulinių apdovanojimų, o už kompiuteriu „patobulintas“ reikėtų išbarti...

V. Karaciejus iš fotografijos „išlaužia maksimumą“ fotografiniiais būdais, nesikėsindamas į fotografijos prigimtį. Kuo natūralesnė šviesa, kuo tikresnė spalva, jokių agresyvių kontrastinių.

Tik balta, juoda ar daugiau spalvų?

Yra fotografijos gerbėjų, kurie meninėmis pripažįsta tik baltas juodas fotografijas. Jų nuomone, spalvota nuotrauka negali būti meninė, nors tu ką!.. Tik klasikinės spalvos – baltoji ir juodoji – gali koncentruotai išreikšti mintį ir jausmą.

Gal dėl to antikinės Graikijos skulptūros atrodė tokios taurios, kad laikas nuo jų nuplovė dažus. Pačių autorių dažytos jos atrodžiusios klaidiškos – tai matyti iš menotyryninkų atliktų rekonstrukcijų.

Anksčiau, tarybinės okupacijos metais, dėl techninio atsilikimo geros galėjo būti tik paprastos dviejų spalvų – baltos ir juodos – nuotraukos. Žmonės norėjo spalvotų fotografijų, tačiau deramų jų spalvų ir geriausiems laborantams nepavykdavo „išlaužti“. Šiame tūkstantmetyje, atėjus pasaulinei techninei fotografijos pažangai, visi iki soties išsimaudėme spalvotų nuotraukų vandenyne ir atsitokėję pamatėme, kad visai geros, malonios, įdomios ir gilesnės būdavo tos kukliosios baltos juodos nuotraukos. Jas dabar diktuoja mada, o pasaulis prieš madą – bejėgis... Abu kraštutiniai pavojingi. Dera labai atidžiai pasverti, ar paliekant tik baltą ir juodą spalvą kūrinys pagerėja, ar netenka subtilumų.

Sutinku, kad sukurti meninę spalvotą nuotrauką daug sunkiau negu baltą juodą; reikalingas tikras meistras. Toks kaip Bronius Vytas Karaciejus. Jis spalvotajai fotografijai pralaužė ledus į meną ne vien Klaipėdoje ir ne vien Lietuvoje. Gaila, kad fotografijų albume „Laiko ženklai“ (Druka, Klaipėda, 2011 m.) Vytas neatlaikė mados spaudimo ir visas nuotraukas pavertė baltomis juodomis. Daugelį jo kūrinių,



Vyto Karaciejaus Klaipėdos vaizdas puošia daugelį Klaipėdos įstaigų



Vytas Karaciejus apie 1960 metus nufotografavo potvynį Pelenių kaime

pavyzdžiui, seriją „Ūkų krantinė“, atmindamas iš pirmųjų originalų, labai pasigedau to švelniai violetinio rūko ir vos vos gelsvų Klaipėdos senamiesčio sienų, varinių parko lapų. Ir naujaisiam fotoalbume „Jutimai“ (*Druka*, Klaipėda, 2020 m.) spalvotieji portretai daug gyvybingesni už tuos, kuriems palikta tik balta juoda spalva. Ne man mokyti Maestro Bronių Vyta Karaciejų, tačiau kai jis nuplovė spalvas nuo kai kurių savo fotografijų, jos neteko dalies jėgos. Jeigu gimei dailininku koloristu, toks ir būk! Jei sugebi ir spalvotą nuotrauką sukurti meninę, ko nuo jos bėgti?

Perspėjimas ir Vytui Karaciejui, ir visiems fotografams: jei jau sukūrei gerą fotografiją, nebeikišk prie jos nagų! Tobulą betobulindamas tik pagadinsi!

Ne turistinės, o filosofinės fotografijos

Prieš kelerius metus Vytas pakvietė į Klaipėdos parodų rūmus, nustebindamas visiškai ne-laukta tema, na, ir žanru – montažais. Maestro taip nustebino atsitiktinė kelionė į Baltarusiją ir joje pamatytas Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės paveldas, kad jis, metęs viską į šalį, užsiėmė parodos kūrimu.

– Tai buvo galinga imperija su aukšta civilizacija! Kokia inžinerija, architektūra, koks menas! – sujaudintas kalbėjo fotografas, sukūręs ne turistinių, o filosofinių fotografijų ciklą. Fotomontažų techniką Vytas Karaciejus pasitelkia nedažnai, čia ji stiprina įspūdį, bet negriauna autentikos.

Vytauto Didžiojo pilis Naugarduke, Krėvos, Ružanų, Sapięgų ir daugelio kitų pilių, dvarų griuvėsiai bei įspūdingas jų restauravimas. Praeitį lyg žaibas trenkia į sąmonę: istorija ištirpo žmonėse, ir baltarusių rankos pačios kelia Vytį, o ne dvigalvį erelį. Bendroji praeitis baltarusius ėmė glausti prie lietuvių, o ne prie azijietišku maskvėnų. Tokias mintis kelia Vyta Karaciejaus paroda, tokia aktuali dabar, kai neribotą valdžią ir besaikius turtus prarasti bijanti „Batkos“ gauja talžo lazdomis orią savąją tautą, kiša ją į kalėjimus. Ilgai tai nesitęs, tačiau atleidimo budeliams gali ir nebūti... Skriaudos negyja dešimtmečius, o kraujui išdžiūti reikia šimtmečių.

Vytas visų pirma ne užsienio kelionių, o gimtosios šalies fotografas, tačiau tokiu pat pastabiu žvilgsniu mato ir fotogeniškąją Portugaliją, kurioje lanko ten apsigyvenusią dukterį Silviją. Ji –

dizainerė. Vilniuje įsikūrusi duktė Aušra – dailės istorikė. Matyti, kad abi paveldėjo tėvo genus.

Įsižiūrėti į pastatus – reiškia įsižiūrėti į žmones, kurie juos sukūrė. Tų žmonių likimai ir Didžiojoje Lietuvoje, ir Mažojoje Lietuvoje tragiški, paliekantys randus vaikų ir vaikaičių sąmonėje. Į Vyto atmintį įaugęs iš tarybinio kalėjimo grįžtančio tėvo laukimas, kaimynų iš Pelenių ir Nausėdų kaimų sprukimas į Vokietiją, kai tik jiems buvo leista. Bėgo ir užsilikę vokiečiai, ir lietuviai – niekas nenorėjo likti kolchozuose. Tarybinė baudžiava buvo tokia atgrasi, baimė būti ištremtam į Sibirą buvo tokia didelė, kad net patriotiškai lietuviai, gyvenę čia nuo Melno taikos laikų ir išlaikę lietuvių, ryžosi palikti gimtinę ir bėgti į nežinią, į karo subombarduotą Vokietiją. Jokiu būdu ne į Rytų, valdomą Tarybų Sąjungos, o tik į Vakarų, kur tas azijietiškas raugas nenuėjęs. Tokios gyvenimo pamokos vaikui eina skradžiai į kūną, jų negali išmušti tarybinės mokyklos pamokos, kuriose buvo teigiama, kad čia Žemės rojus, kad čia laimingiausi žmonės, pirmiausia, žinoma, vaikai...

Kai tokia žmogaus patirtis, ir stebėtis neverta, koks turtingas Vyta Karaciejaus Sąjūdžio metų fotoarchyvas.

– Tada jau pačios kojos nešė į visus mitingus, į Sausio 13-osios naktį. Atgimimas pakeitė žmonių veidus, žvilgsnius, nukrito kaukės. Džiaugsmas fotografuoti tokius žmones!

Geras žmogus mato gerus žmones. Vytas Karaciejus randa ką fotografuoti ir šiandien.

Kai per pusę amžiaus sukurtas kūrybinis kraštis verčiasi per kraštus, yra kam jį įvertinti. Štai 2021 metų birželio 18 dieną iškilmingame renginyje Broniaus Vyta Karaciejaus fotoalbumas „Jutimai“ paskelbtas gražiausia 2020 metų Klaipėdos knyga. Jau penkioliktą kartą Klaipėdos miesto savivaldybės Imanuelio Kanto viešoji biblioteka rengia metų populiariausios ir gražiausios knygos konkursą. Populiariausią knygą renka skaitytojais balsavimo būdu, o gražiausią – dailininkų ir dizainerių komisija. Pastaroji iš trisdešimt penkių konkursui pateiktų leidinių išrinko būtent šį fotoalbumą, kurį sudarė menotyrininkė Danguolė Ruškienė, dizaineris Raimondas Žičkus, marketuotoja Aida Zybartė, o išspausdino spautuvė „Druka“.

„Jutimai“ – viso kūrybinio kelio rinktinė. Tokių nesikartojančių rinktinių galėtų būti bent dešimt. Gal ir bus.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS



Bartų valsčius: teritorija, sudėtis ir gyventojai

Audinga LELIUKAITĖ

Kaunas

Po Vokiečių ordino 1231 m. pradėto prūsų ir kaimyninių baltų genčių žemių nukariavimo, vietiniai gyventojai ėmė trauktis į kitas gretimas kaimynines žemes. Dažnai pastarųjų pasirinkta kryptis buvo Lietuvos valstybės teritorija. Prūsų ir kitų baltų genčių gyventų vietovių daugiausia randama pietų Lietuvoje ir piečiau, slaviškose, kadaise Lietuvai priklausiusiose žemėse, Nemuno aukštupyje. Manoma, kad atvykėliai Lietuvoje kūrėsi ne tik pavieniais ir retais kaimais. Kaip vieną žymiausių prūsų ir kitų baltų genčių gyventų darinių Lietuvos valstybėje galėtume įvardyti dabartinės Baltarusijos teritorijoje buvusį Bartų valsčių (Bartų pavietas, vėliau – seniūnija), į kurio sudėtį įėjo keturios vaitystės: Skalvių, Pelesos, *Gorodna* ir Panemunės.

Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama minėtojo teritorinio-administracinio vieneto sudėčiai ir teritorijai aprašyti, kartu pristatant pirmuosius vaitysčių paminėjimus ir jų gyventojus.

Apie Pelesos, *Gorodna* ir Panemunės vaitysčių sudėtį ir jų gyventojus

Manoma, pirmieji bartai į Lietuvos valstybės teritoriją atsikėlė ne vėliau nei XIII a. 8–ame deš. Ši prūsų pabėgėlių apgyvendinimo politika Lietuvoje dažnai yra siejama su Traideniu ir jo valdymu (nuo 1269 ar 1270 iki 1282 m.). Tuo nesunkiai galima įsitikinti pažvelgus į 1760 m. Rodūnios seniūnijos inventorių, kuriame nurodoma, kad jos pietinis kraštas ribojosi su Bartų seniūnija (valsčiumi). Inventoriuje galima atrasti tokius kaimų pavadinimus, kaip Barčiai (*Borci*) (kitais – *Postawki*) ir Traideniai (*Trojdanie*)

(kitais – *Druskieniki*)¹. Anot istoriko Artūro Dubonio, Traidenių ir Barčių gyvenvietės atsirado vienu metu, jos abi, kartu su Barčių valsčiumi, liudija Traidenio laikais vykusį prūsų apgyvendinimą². Reikia pastebėti, kad ir pats kaimo pavadinimas Traideniai taip pat liudija, kad jis atsirado didžiojo kunigaikščio valdymo laikais.

Pirmosios žinios apie Bartų vietininką mus pasiekia iš 1493 m.³ Apie Bartų valsčių ir Bartų pavietą ties Pelesos upe sužinome iš 1494 ir 1503 m. duomenų. Kaip pastebi lenkų istorikas Ježis Ochmanskis (*Jerzy Stanisław Ochmański*), Bartų valsčių galima sutapatinti su vėliau šaltiniuose minima Bartų seniūnija, apie kurią sužinome iš 1765 m. spalio 18 d. surašymo⁴. Remiantis surašymo duomenimis, šiai seniūnijai priklausė 22 kaimai.

1765 m. Bartų seniūnijos inventoriaus surašymas atskleidžia visų keturių vaitysčių sudėtį. Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į tris – Pelesos, *Gorodna* ir Panemunės, kurios, manoma, buvo daugiausia apgyvendintos bartų ir galimai kitų prūsų išeivių. Pelesos vaitystės sudėtyje minimos šios gyvenvietės: Pelesa (dab. *Pelesa*), Pamedys (dab. *Pomed*), Padzitivė (dab. *Poditva*), Pavalakiai (dab. *Povoloka*), Peliūnai (dab. *Piliuntsy*) ir Leliušiai (dab. *Leliushi*). Šaltiniuose ir istoriografijoje vadinamajai Gardino vaitystei priskiriami šie kaimai: Skladančiai (dab. *Skladantsy*), Vaikunčiai (dab. *Vaikuntsy*) ir Paraisčiai (dab. *Poroist*). O Panemunės vaitystei priklausė šie kaimai: Tureiskas (dab. *Tureisk*), Jaselevičiai (dab. *Jaselevichi*), Talačkiai (dab. *Tolochki*), Pipironiai (dab. *Paperovtsy*) ir Mineitavičiai (dab. *Minotovich*)⁵.

Šioje vietoje svarbu pastebėti, kad šaltinyje minimi Gardino vaitystės kaimai, kaip būtų

galima tikėtis, yra susitelkę ne Gardino apylinkėse, o aplink dabartinę Paaradnės gyvenvietę (dab. *Pogorodno*). Nors pastaroji nuo Gardino yra nutolusi maždaug 100 km spinduliu, tačiau yra greta Rodūnios (*Radun*), kurios apylinkėse ir buvo įsikūrusi Skalvių vaitystė. Žvelgdami į XIX a. pab. sudarytą žemėlapi, šiek tiek toliau į šiaurės vakarus nuo minėtosios Paaradnės (žemėlapyje *Подгородна*) aptinkame šiuo metu jau išnykusią gyvenvietę, vardu *Gorodna* (žemėlapyje *Городна*). Manytina, kad kažkuriuo metu nuo XIX a. pab. iki XX a. II pusės gyvenvietė *Gorodna* galėjo susiliesti su greta žemėlapyje esančiu *Подгородна* kaimu.

Kyla klausimas, kodėl istoriografijoje vaitystė yra vadinama Gardino⁶, nors, panašu, turėtų vadinintis *Gorodna* arba *Po(d)gorodna* vardu? Prie šios galimos klaidos tikriausiai yra prisidėjęs ir Vokiečių ordino kronikininkas Petras Dusburgietis, kuris yra rašęs apie prūsų pasitraukimą ir gyvenimą Gardino (lot. *Garthe, Gartham*) apylinkėse bent tris kartus (apie 1274–1277 m. – pagudėnų (ar bartų iš Pagudės), du kartus 1284 m. – bartų)⁷. Taip pat tenka sutikti ir pastebėti, kad baltarusiški gyvenviečių pavadinimai – *Гродна* (Gardinas), *Гародна* (*Gorodna*) ir *Пазародна* (*Pogorodna*), iš tikrųjų skamba labai panašiai. Panašu, istorikas Rimantas Jاسas taip pat anksčiau yra atkreipęs dėmesį į šią detalę, kadangi jis Gardino vaitystę vadina Aradnos vaityste (pavadinimą tikriausiai būtų galima sieti su šiuo metu jau išnykusia *Gorodna* gyvenvietė)⁸. Išsiaiškinus Gardino-*Gorodna* vaitystės apytikslę teritoriją, suprantama, kodėl J. Ochmanskis svarstė apie Perlamo ir Rodūnios bartų ryšį: „Čia lieka nesuprantamas Perlamo ir Rodūnios bartų ryšys, kadangi tai yra gerokai viena nuo kitos nutolusios vietos.“⁹ Akivaizdu, kad tyrinėtojas tikriausiai nebandė ieškoti žemėlapyje

1765 m. surašyme minimų kaimų. Lenkų istorikas vaitystę lokalizuoja Gardino miesto apylinkėse, kas, pasirodo, yra galimai klaidinga, kadangi vaitystės kaimai aptinkami šiauriau Rodūnios miesto. Būtent dėl šios priežasties minėtąją vaitystę būtų teisingiau vadinti ne Gardino, o *Gorodna* vardu.

Gali kilti klausimas, kurioje vaitystėje gyveno daugiausia prūsų ir kitų baltų genčių žmonių. Anot J. Ochmansko, labiausiai bartiška galėtų būti laikyti Pelesos vaitystę. Visgi tenka pastebėti, kad istorikas nepakankamai pagrindžia šią savo mintį, kadangi jo vienintelis pateikiamas argumentas yra tas, kad Bartų valsčius buvo įsikūręs šalia Pelesos upės¹⁰. Trūkstant argumentų, sudėtinga daryti išvadas apie Pelesos vaitystės gyventojų sudėtį. Kalbant apie Panemunės vaitystę, J. Ochmanskis daro prielaidą, kad joje taip pat galėjo gyventi bartai. Šįkart randame daugiau įrodymų žemėlapyje. Apie bartų gyvenimą Panemunės vaitystėje galime spręsti iš *Borc Tureisko* ir *Borciakai* gyvenviečių į šiaurę nuo Mineitovičių prie Žaludko (*Žaludok*). Kaip nurodoma, Panemunės Tureiskas seniūnijos sudėčiai nepriklausė, tačiau tikėtina, jog kažkada priklausė (nors J. Ochmanskis konkrečiai neįvardija, manoma, kad netoliese galėjo būti dvi gyvenvietės Tureisko pavadinimu).

Kaip teigia J. Ochmanskis, sunku pasakyti, ar bartai buvo įsikūrę ir *Gorodna* vaitystėje. Tyrinėtojas pastebi, kad Vilniaus vaivada Albertas Goštautas 1524–1525 m. gavo raštą, patvirtinantį jo pirktus laukus ir šienaujamas pievas: „<...> prie Perlamo ir Rodūnios bartų prie savo žemių Asavoje.“¹¹ Asava ribojosi su Gardino (*Gorodna*?), Skladančių, Vaikunčių ir Paraisčių gyvenvietėmis. Anot J. Ochmansko, pastaroji 1585 m. buvo paminėta kaip Perlamo bartų kaimas Gardino



Juoda linija pabrauktos *Gorodna* (išnykusi) ir *Podgorodna* (dab. *Paaradnė* (*Pogorodno*)) gyvenvietės (dab. Baltarusijos teritorija) XIX a. pab. sudarytame ir 1917 m. Karinio topografijos skyriaus generalinio štabo išleistame žemėlapyje

vaitystėje. Sudėtinga pasakyti, ar gyvenvietė iš tikrųjų XVI a. buvo minėta kaip esanti prie Perlamo, kadangi autorius nenurodo jokio tai įrodančio šaltinio. Be to, žinome, kad bent vieni Paraisčiai buvo ir vis dar tebėra Paaradnės (*Pogorodno*) apylinkėse. Tą patvirtina ir 1524–1525 m. gautas Alberto Goštauto raštas. Žinoma, nereikėtų atmesti galimybės, kad anuomet buvo du kaimai tokiu pačiu ar labai panašiu pavadinimu, kadangi vis dar lieka neaišku, kodėl rašte yra minimas Perlamas. Lenkų istorikas, remdamasis tuo, kad 1585 m. Paraisčiai buvo įvardyti kaip Perlamo bartų kaimas, galiausiai daro išvadą, kad *Gorodna* vaitystė buvo bartų vaitystė¹². Verta pastebėti, kad jeigu laikysimės prielaidos, jog vadinamoji Gardino vaitystė iš tikrųjų buvo įsikūrusi greta *Gorodna*, tuomet bartų gyvenimą šioje vaitystėje patvirtintų netoli miestelio esanti Barčių (*Borti*) gyvenvietė (nuo Paaradnės apie 12 km į šiaurės rytus).

Remiantis iškalbingais duomenimis, būtų galima drąsiai teigti, kad daugiausia bartų atvykėlių telkėsi ir gyveno aptariamame Bartų valsčiuje. Tačiau nemaža dalis jų buvo apsistoję ir šiek tiek toliau nuo valsčiaus, pavyzdžiui, palei Ašmeną (*Ashmyany*) ar Minsko (*Minsk*) apylinkėse. Bartai savo gyventose vietovėse yra palikę nemažai pėdsakų – apie tai mums byloja išlikę, iš etnonimo kilę vietovardžiai. Šiuo metu buvusio Bartų valsčiaus teritorijoje ir aplinkinėse dabartinės Baltarusijos ir Lietuvos žemėse vis dar yra randami tokie vietovardžiai: Barčiai (*Borti*), Barteiškiečiai (*Barteshishki*), Bartašiškė (*Bartašiški* (*Барташышкі*)), Barciakai (*Bortyaki*), Barteliai (*Barteli*), Barciškė (*Borciški* (*Борцішкі*)), Barčiškė (Šakališkė) ir miškas Barčius (*Nočia* (*Нача*), dab. Baltarusijos teritorija).

Buvusioje Bartų valsčiaus teritorijoje yra randamos dvi gyvenvietės, pavadinimu Barčiai (*Borti*) – pirmoji Barčių (*Borti*) gyvenvietė yra greta Varanavo (*Voranava, Voronovo*), nuo pastarojo yra nutolusi vos apie 2 km į pietus. Galima manyti, kad vietovė galėjo būti Bartų valsčiaus riba arba bent jau galimai buvo įsikūrusi netoliese minėtojo valsčiaus. Kita Barčių (*Borti*) gyvenvietė yra buvusios Panemunės vaitystės teritorijoje. Ji yra nutolusi apie 2,5 km į šiaurę nuo Nemuno upės, nuo Žaludko apie 11 km į pietvakarius. Panašu, kad ši prie Nemuno upės esanti Barčių (*Borti*) gyvenvietė 1765 m. buvo minima *Borc Tureisko* vardu. Sudėtinga pasakyti, kada sutrumpėjo gyvenvietės pavadinimas, kadangi dar XX a. sudarytame žemėlapyje ji įvardijama kaip *Borci* (*Bort-Turejsk*)¹³. Ježio Ochmansko minima į seniūnijos sudėtį neįtraukta Panemunės Tureisko (dab. *Tureisk*) vietovė nuo *Borc Tureisko* (t. y. *Borti*) yra nutolusi apie 4,2 km į pietvakarius. Prie

jau minėtojo Žaludko yra randama ir Borciakų (*Bortyaki*) gyvenvietė. Nuo Žaludko ji yra nutolusi apie 2,5 km į šiaurės rytus. Pastaroji yra ta pati 1765 m. *Borciakai* pavadinimu įvardijama vietovė. Visai šalia Rodūnios yra įsikūrę Barteiškiečiai (*Barteshishki*). Gyvenvietė nuo miesto yra nutolusi apie 2 km į šiaurės vakarus. Netoliese minėtosios *Barteshishki* randamas miškas Barčius. Jis nuo *Barteshishki* nutolęs apie 9 km į vakarus.

Veikale „Lietuviški tradiciniai vietovardžiai: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos“ yra minimas dar vienas dabartiniuose žemėlapiuose neužfiksuotas bartiškos kilmės vietovardis, kuriuo pavadinta gyvenvietė taip pat priklausė Bartų valsčiui. Vietovardžių žodyne randame *Barčekų Pelesos* (*Peliasa*, dab. *Pelesos* miestelis, Varanavo r.) pavadinimą¹⁴. Šis, tikėtina, iš vietinių gyventojų išgirstas ir užrašytas vietovardis patvirtintų J. Ochmansko pastebėjimą, kad Pelesos vaitystė galėjo būti daugiausia apgyvendinta bartų. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad Pelesos apylinkės iki šiol yra likusios vadinamąja „lietuvių kalbos sala“¹⁵, kurios centre – Pelesos bažnytkaimis. Kaip pastebima, 1928 m. vykdyto surašymo metu Pelesoje buvo užrašyta apie 70 sodybų ir 389 gyventojai, iš kurių 226 buvo lietuviai¹⁶. To paties lenkų istoriko pastebėjimu, buvusioje Bartų valsčiaus teritorijoje turime ne tik bartų etniniu vardu pavadintų oikonimų, tačiau ir hidronimų – tyrinėtojas nurodo Bartašiūnkos upę, kuriai vardą galimai suteikė bartai¹⁷.

Su bartų genties atstovais save tapatina ir dabartiniai buvusioje Bartų valsčiaus teritorijoje gyvenantys žmonės. Apie Senujų Smilginių (*Starye Smilgini, Rodūnios apyl.*) kaimo gyventojų atvejį yra rašiusi kalbininkė Elena Šopaitytė-Grinaveckienė. Aprašomi Senieji Smilginiai, manoma, priklausė Skalvių vaitystės sudėčiai. 1765 m. Bartų seniūnijos surašyme yra minima Smilginių (*Smilginie*) vietovė¹⁸. Kaip teigia kalbininkė, senieji vietiniai lietuvių gyventojai tų vietų lietuvius vadina *barčiais* (tarmiškai *barciais*). Straipsnio autorė rašo: „<...> mes *barciai* lietuviškai ūtarinam ‚kalbame‘, o anys ‚jie‘ gūdai, lietuviškai *nekalba*...“¹⁹ Kaime taip pat buvo išgirsta suslavinta *barčių* forma – *barciakie*. Tikėtina, iš *barciakie* formos yra atsiradusi ir kita apylinkėse vartojama tos pačios reikšmės *barčių* sulietuvinta forma – *barčekai* (čia galime prisiminti užrašytą *Barčekų Pelesos* pavadinimą). Turint omenyje kaimo ir aplinkinių vietovių istoriją, manoma, kad *barčiai* yra iki šių dienų išlikęs bartų genties pavadinimo reliktas.

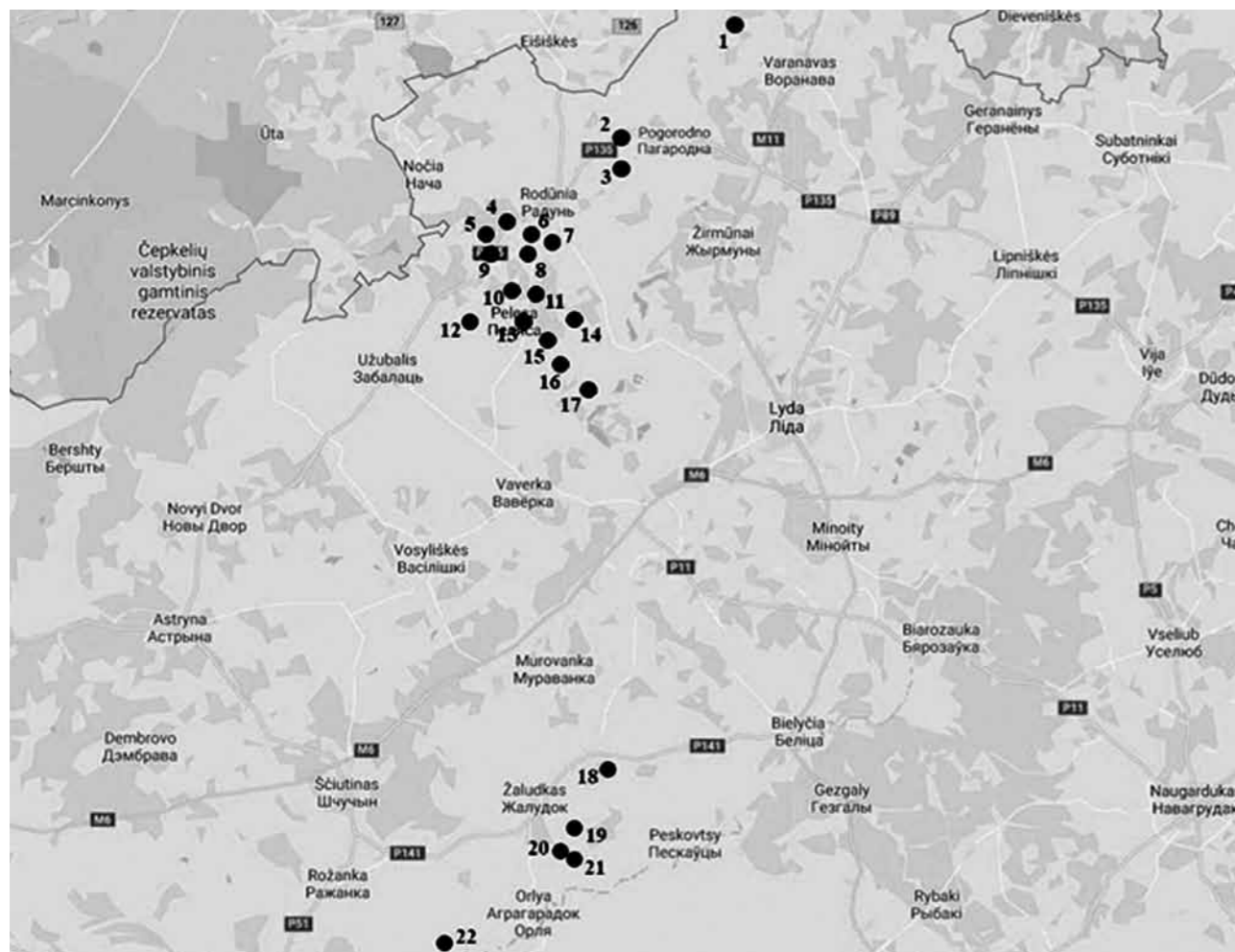
Kodėl bartai dažnai būdavo apgyvendinami greta upių? Kaip pastebi J. Ochmanskis, anot

Žygimanto Augusto 1557 m. išleisto Valakų įstatymo, bartai turėjo kitokius darbus nei kiti. Manoma, pastarieji mokėjo tik činšą ir duoklę, jiems nereikėjo eiti baudžiavos ir lažo. Anot įstatymo, bartams šitaip buvo palengvinami sunkūs darbai: „<...> o kai jiems į karą eiti liepsim, jie privalo tuos metus turėti laisvus nuo mokesčių, o tiltus jie neprivalomus turi grįsti, o už tai jiems nuolaidą mūsų činšuose liepsim daryti pagal mūsų valią.“²⁰ Panašu, kad be „neprivalomų“, bartai turėjo statyti ir „privalomus“ tiltus. Lenkų istorikas taip pat atkreipia dėmesį, kad tiltų statymas buvo bartų pareiga jau nuo seno. Tai įrodo 1486 m. Kazimiero Jogailaičio laiškas: „Kopaševičiaus sūnui buvo įsakyta: privalo pagelbėti Kaune mūsų žmonėms bartams. Dėl to, kad jis tiems žmonėms duotų medžio tiltui į Kauną iš savo girių prie Nemuno, kiek tik reikės.“ Taigi galima teigti, kad bartų funkcija buvo karinės inžinerijos darbai karo žygių metu. Pastebėtina, kad ilgainiui pačių

bartų etnonimas tapo profesijos pavadinimu Lietuvoje – bartai tiltininkai, tiltų statytojai²¹. Žinant bartų tarnybos funkciją, darosi aišku, kodėl pastarieji buvo daugiausia įkurdinami palei upes. Galima manyti, kad bartai, kaip tiltų statytojai, buvo specialiai dažnai apgyvendinami arčiau svarbiausių perkėlų: prie Tureisko (XX a. dar įvardijamas *Borci* (*Bort-Turejsk*) pavadinimu), Alytaus ir Birštono per Nemuną, Jonavos apylinkėse per Nerį, ties Varėna per Merkį ir t. t.

Apie Skalvių vaitystės sudėtį ir jos gyventojus

Ne vienas tyrinėtojas yra atkreipęs dėmesį į bene labiausiai žinomą skalvių gyventą vietovę Rodūnios apylinkėse, kur skalviai galimai buvo apgyvendinti dar Traidenio valdymo laikais. Apie Skalvių vaitystės egzistavimą pirmą kartą sužinome 1538 m.²² Tiesa, šių metų dokumente vaitystė yra vadinama valsčiumi, nors, labiau tikėtina, kad yra kalbama apie vaitystę. 1538 m.



Bartų seniūnijai priklausiusios gyvenvietės 1637 ir 1765 m. šaltinių duomenimis. Žemėlapis iškarpa paimta iš Google Maps. Žemėlapis koreguotas autorės

1. Paraisčiai (dab. Poroist); 2. Vaikunčiai (dab. Vaikuntsy); 3. Skladančiai (dab. Skladantsy); 4. Kurkiai (dab. Kurki); 5. Kargaudai (dab. Korgovdy); 6. Vigonys (dab. Vigantsy); 7. Arliai (dab. Orli); 8. Smilginiai (dab. Starye Smilgini); 9. Palaiškiai (dab. Palashki); 10. Dubiniai (dab. Dubintsy); 11. Skireikiai (dab. Skirejki) (gyvenvietė išnykusi); 12. Leliušiai (dab. Leliushi); 13. Pelesa (dab. Pelesa); 14. Pamedys (dab. Pomed); 15. Peliūnai (dab. Piliuntsy); 16. Pavalakiai (dab. Povoloka); 17. Padzitvė (dab. Poditva); 18. Pipironiai (dab. Paperovtsy); 19. Mineitavičiai (dab. Minotovich); 20. Jasevičiai (dab. Yasevichi); 21. Talačkiai (dab. Tolochki); 22. Tureiskas (dab. Tureisk)

rugšėjo 3 d. Žygimanto Senojo rašte Rodūnios žirgininkui Steckui Jurgevičiui rašoma: „Бил намъ чолом тотъ подданыи нашъ, конюхъ дворныйи радуньскийи Стецко Юревичъ и повелить перед нами, штожь ты далъ ему землю пустовьскуюо Бутъковъщину у повете Ожъскомъ у волости Скольвеньскойи...“²³ Iš šio aprašymo aišku, kad skalvių gyventa teritorija minima šiauriau Gardino buvusiam Ožo paviete.

Tikslesnę Skalvių vaitystės teritoriją mums atskleidžia 1637 m. šaltinis. Šiais metais Skalvių vaitystė kartu su Naujųjų Vigonių (*Nowych Wygan*), Jotautų (*Jatoltow*), Dubinių (*Dubin*) ir Skireikių (*Skireykow*) kaimais yra kaltinama revizijos nesilaikymu ir riaušių sukėlimu²⁴. Iš Bartų seniūnijos 1765 m. inventoriaus surašymo duomenų sužinome apie dar tikslesnę vaitystės sudėtį. Inventoriaus surašyme minimi šie kaimai: Vigonys (*Wigony*), Smilginiai (*Smilginie*), Dubiniai (*Dubinie*), Skireikiai (*Skirejki*), Arliai (*Orle*), Palaiškiai (*Potojkiszki*), Kurkiai (arba Kurkės, *Kurki*) ir Kargaudai (*Korkoldy*)²⁵. Šie kaimai sudarė vientisą gyvenviečių kompleksą, besitęsusi nuo Rodūnios iki Palesos apylinkių.

Buvę Skalvių vaitystės kaimai atitinka šias šiandienines vietas, esančias dabartinės Baltarusijos Respublikos teritorijoje: Vigonys (*Wigony*) – Vigantsy; Smilginiai (*Smilginie*) – *Starye Smilgini*; Dubiniai (*Dubinie*) – *Dubintsy*; Skireikiai (*Skirejki*) – šiuo metu gyvenvietė išnykusi, tačiau 1894 m. sudarytame žemėlapyje kaimas pažymėtas apie 2 km į rytus nuo Dubinių (*Dubintsy*)²⁶; Arliai (*Orle*) – *Orli*; Palaiškiai (*Potojkiszki*) – *Palashki*; Kurkiai (*Kurki*) – išlikęs tas pats pavadinimas *Kurki*; Kargaudai (*Korkoldy*) – *Korgovdy*. Iki šių dienų galimai neišliko ir žemėlapyje nerandami 1637 m. apkaltinti revizijos nesilaikymu ir riaušių sukėlimu Jotautų (*Jatoltow*) ir Naujųjų Vigonių (*Nowych Wygan*) kaimai. Visgi nereikėtų atmesti galimybės, kad 1637 ir 1765 m. minimi Naujųjų Vigonių ir Vigonių kaimai gali būti ta pati gyvenvietė. Tuo atveju iki mūsų dienų būtų neišlikę tik du šaltiniuose minimi Skalvių vaitystei priklausę kaimai – Skireikių ir Jotautų.

Kaip sufleruoja Skalvių vaitystės pavadinimas, joje turėjo daugiausia gyventi skalvių kilmės žmonės. Į tai atkreipia dėmesį ir lenkų istorikas Ježis Ochmanskis. Anot jo, skalviai įsikūrė tuščioje teritorijoje, pavertę jos dalį įdirbtos žemės „sala“²⁷. Kaip teigia istorikas, nors Skalvių vaitystė ir priklausė Bartų seniūnijos sudėčiai, patys bartai joje negyveno²⁸. Toliau tyrėjas šios savo minties neišplėtoja, tad lieka iki galo neaišku, kuo remiantis buvo padaryta ši išvada. Visgi vaitystės pavadinimas leistų manyti, kad joje daugiausia telkėsi minėtosios baltų genties atvykėliai.

Tarp istorikų yra kelios nuomonės, kada skalviai galėjo būti apgyvendinti Rodūnios apylinkėse. Istorikas A. Dubonis, pastebėdamas, kad skalviai su bartais Lietuvoje formavo bendrus teritorinius-administracinius vienetus (kaip Rodūnios ir Pelesos apylinkių Bartų seniūnijos (valsčiaus) Skalvių vaitystė), daro išvadą, kad skalviai galėjo atvykti ir Traidenio valdymo laikais²⁹. Šios nuomonės laikosi ir kitas lietuvių istorikas Edvardas Gudavičius. Analizuodamas baltų genčių žemių užkariavimo laikotarpį, jis taip pat iškelia mintį, kad skalviai galėjo trauktis į Lietuvą kartu su nadruviais (1274–1275 m.)³⁰. Anot istoriko, į kryžiuočių globą, kaip rašoma P. Dusburgiečio kronikoje³¹, panašiu metu pasitraukė skalvių viršūnė – diduomenė. Tačiau pastarosios dalis, kaip istorikas mano, vis tiek greičiausiai pasitraukė ir į Lietuvą. Kadangi skalvių užkariavimas truko maždaug trejetą–ketvertą metų (apie 1274–1277 m. arba 1275–1278 m.), skalviai turėjo trauktis į Lietuvos teritoriją panašiu metu, kaip ir pagudėnai ar bartai iš Pagudės, kurie, anot šaltinių, buvo apgyvendinti Gardino apylinkėse. Tačiau tenka pastebėti, kad apie tuometinį skalvių pasitraukimą į Lietuvos valstybę šaltiniuose visgi nėra rašoma. Panašu, kad tiek A. Dubonio, tiek E. Gudavičiaus teiginiai lieka kol kas iki galo neįrodyti.

Lenkų istorikas J. Ochmanskis datuoja skalvių atsikėlimą į Rodūnios apylinkes beveik šimtmečiu vėliau. Anot tyrinėtojo, gyventojai šiose vietovėse buvo apgyvendinti tik 1364–1365 m.³², greičiausiai tai padarė Algirdas po 1365 m. žygio į Ragainę. Galbūt istorikas ir teisingas, tačiau būtina prisiminti ir galimai 1338 m. įvykusį lietuvių ir žemaičių žygį į Skalvą. Tąkart iš Ragainės apylinkių buvo išsivesti skalviai³³, kurie galėjo būti apgyvendinti Rodūnios apylinkėse. Tenka sutikti, kad lenkų istoriko prielaida, jog skalviai apsigyveno minimoje teritorijoje tik 1364–1365 m., yra ganėtina logiška. Dėl to galima teigti, kad skalviai (bent jau dalis iš persikėlusiu) apsigyveno Rodūnios apylinkėse galimai dar 1338 arba apie 1365 m. Lietuvių istorikų prielaidos būtų įtikinamesnės tuo atveju, jeigu pavyktų rasti ankstesnių šaltinių apie Skalvių vaitystę nei 1538 m., kai ji buvo paminėta pirmą kartą.

Istorikas Ježis Ochmanskis savo knygoje „Senoji Lietuva“ skiria daug dėmesio ir Skalvių vaitystės ištakoms. Autorius pirmiausia atkreipia dėmesį į Skalvos paminėjimą „vegeberichtuose“, kuriuose pasakojama apie Skalvą Rodūnios apylinkėse³⁴. Kitas šaltinis apie Rodūnios apylinkėse gyvenančius skalvius yra 1387 m. Jogailos privilegija broliui Skirgailai, kurioje buvo įvardyta Skalva. Privilegijoje rašoma: „<...> o prie Trakų toji vieta palei Vokės upę iki senos ribos, o Vilijos upę žemyn taip pat iki senos ribos, tik be Žemių

ir Kulvos. O į šitą pusę – palei Skalvą Rodūnios miestas ir visas tas valsčius su visom tarnybom, visi žmonės ir kaimai, ir visoks pelnas.“³⁵ Šios 1387 m. Jogailos privilegijos duomenys patvirtina 1385 m. kryžiuočių Lietuvos kelių aprašymuose lokalizuojamą Skalvos (Skalewo) gyvenvietę prie Rodūnios.

Patys naujausi duomenys iš buvusios Skalvių vaitystės vietovių buvo surinkti visai neseniai, dar XX a. pabaigoje. 1991 m. vyko kraštotyros ekspedicija į Pelesos apylinkes, vadovaujama Lietuvių kalbos instituto mokslinių bendradarbių Marijos Razmukaitės, Aloyzo Vidugirio ir mokytojo geografo Albino Jarmalos³⁶. Kraštotyrininkas Petras Venantas Mačiekus užrašė kelių kaimų mikrotoponimus. Būtent prie pastarųjų sąrašo randame lauko, smėlyno pavadinimą Skalviškės (gud. *Skalviški*), lokalizuojamą Paliūnų kaime (gud. *Paliuntsy*, nuo Rodūnios apie 3 km į šiaurės vakarus)³⁷. Galima teigti, kad šis mikrotoponimas papildė Skalvių vaitystės kaimų sąrašą ir praplečia žinomą skalvių gyventą teritoriją Rodūnios apylinkėse.

Svarbiausios išvados

Išanalizavus istorinius duomenis, paaiškėjo, kad iš Prūsijos ir kitų baltų genčių žemių į

Lietuvos valstybę atvykę žmonės dažniausiai apsigyvendavo pietinėse valstybės žemėse, teritorijoje nuo Rodūnios iki Tureisko (dabartinė. Baltarusia) apylinkių. Ši baltų apgyvendinta teritorija sudarė vieną žymiausią prūsų ir kitų baltų genčių gyventą administracinį-teritorinį vienetą – Bartų valsčių, vėliau tapusį pavietu, seniūnija. Valsčius buvo sudarytas iš keturių vaitysčių: Gorodna, Skalvių, Pelesos ir Panemunės, kurios, tikėtina, buvo daugiausia apgyvendintos bartų ir skalvių atvykėlių.

Toliausiai į šiaurę buvo nutolusi vadina moji Gardino vaitystė, kuri, labai tikėtina, buvo įsikūrusi ne Gardino, bet labai panašiai skambančios gyvenvietės Gorodna apylinkėse. Į pietus nuo Gorodna vaitystės, Rodūnios apylinkėse buvo įsikūrusi Skalvių vaitystė, o piečiau esančiose Pelesos apylinkėse – Pelesos vaitystė. Panemunės vaitystė buvo labiausiai nutolusi į pietus, įsikūrusi Tureisko apylinkėse. Remiantis 1765 m. Bartų seniūnijos inventoriaus surašymo duomenimis, galime nustatyti apytiksles baltų gyventos teritorijos ribas: šiauriausias ir labiausiai į rytus nutolęs Bartų valsčiui priklausęs kaimas – Paraisčiai (Poroišt) (nuo Varanavo apie 5 km į vakarus), pietuose – Tureiskas (Tureisk), o vakaruose – Leliušių (Leliushi) kaimas.

LITERATŪRA

- Dubonis A., Traidenis (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2009), 156.
- Ten pat.
- Ochmanskis J., Senoji Lietuva (Vilnius: Mintis, 1996), 74.
- Ten pat, 74; Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas, sudarė Vladas Abramavičius (Vilnius: Laikraščių ir žurnalų leidykla, 1963), 242, Nr. 688.
- Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas, 242, Nr. 688.
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 74; Dubonis, Traidenis, 156.
- Dusburgietis P., Prūsijos žemės kronika (Vilnius: Vaga, 1985), 197, 214–215.
- „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ Gardino vaitystė vadinama kitu pavadinimu – Aradna. In Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. 2, Arktis–Beketas (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002), 679.
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 85.
- Ten pat, 74.
- Ten pat, 85.
- Ten pat.
- Gaučas P., Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida XVII a. antroji pusė – 1939 m. (Vilnius: UAB „Inforastras“, 2004), 11.
- Lietuviški tradiciniai vietovardžiai: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002), 17.
- Gaučas, Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida, 11; Kazimieras Garšva, „Užribio lietuviai – mūsų kultūros priešpilis“, Gimtasai kraštas: praeities ir dabarties kultūros metraštis 1 (2008), 95.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. 17, On–Peri (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010), 733.
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 80.
- Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas, 242, Nr. 688.
- Grinaveckienė E., „Prūsų Bartos etnonimo pėdsakai?“ Voruta 34 (172) (1994), 3.
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 75.
- Ten pat.
- Lietuvos metrika (1536–1539): Užrašymų knyga 20, parengė Raimonda Ragauskienė ir Darius Antanavičius. (Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009), 201, Nr. 135.
- Ten pat.
- Lietuvos miestiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais, 1 dalis, sudarė Konstantinas Jablonskis (Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959), 80–81.
- Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas, 242, Nr. 688.
- XVI–18 (Lyda), žemėlapis ištaisytas ir perbraižytas Kariniame kartografijos skyriuje 1929–1930 m. (Lenkija, 1894).
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 80.
- Ten pat, 74.
- Dubonis, Traidenis, 114.
- Gudavičius E., Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje (Vilnius: Mokslo, 1989), 162–163.
- Dusburgietis, Prūsijos žemės kronika, 195–196.
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 80.
- Lietuvos metraštis: Bychovco kronika (Vilnius: Vaga, 1971), 68.
- Scriptores rerum Prussicarum, T. 2 (Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863), 703, Nr. 90.
- Ochmanskis, Senoji Lietuva, 78.
- Lydos krašto lietuviai, T. 1 (Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002), 666.
- Ten pat, 678.

Šereiklaukio dvaro paslaptys

Dr. Martynas PURVINAS

Kaunas

Netoli nuo legendinio Rambyno ir garsiojo Bitėnų kaimo praeityje plytėjo Šereiklaukio dvaro žemės. Tas dvaras ilgai garsėjo kaip pats didžiausias šiame krašte, kaip pasižymėdavęs viename ar kitame bare.

Nuo 1945 m. užmarštin skandintą dvarą išsamiau aprašiau prieš penkiolika metų, po to apie jį rašiau ir žurnale „Rambynas“. Vėliau vis naujų žinių apie tą vietovę pavykdavo aptikti Vokietijoje. 2019 m. Rambyno regioninio parko užsaky mu atliekant Šereiklaukio dvaro istorinius tyrimus, tą istorinę vietą aprašiau jau labai išsamiai, pasitelkęs iki šiol Lietuvoje neskelbtus duomenis. Nuodugnai tiriant senąjį dvarą, susidurta ir su naujomis mįslėmis.

Kai kuriems Mažosios Lietuvos (o ypač buvusių pietinių Rytprusių) dvarams lemtis buvo maloningesnė – nuo seno apie juos kaupti dokumentai bėdų metais buvo išgabenti į saugesnius kraštus ir ten išliko. Kai kurie krašto dvarai turėdavo savus dailininkus ar rašytojus, senosios istorijos mėgėjus ir pan., kurie dar ankstesniais amžiais rinkdavo žinias apie savo protėvių kilmę ir jų gyventas vietas, piešdavo gimtųjų vietų vaizdus, kartais sukurdami ištikus romanus apie dvarininkų gyvenimą.

Deja, Šereiklaukiui taip nepasisekė. Ten neturėta savo metraštininko, o ilgai kaupti senieji dokumentai ir visa kita veikiausiai pražuvo 1914 m. rudenį. Tada (Pirmojo pasaulinio karo pradžioje) apylinkes užėmusi carinės Rusijos kariuomenė dvaro sodybą išgrobstė, o daugelį jos pastatų (tarp jų ir didžiuosius rūmus) sudegino. 1944 m. rudenį, Šereiklaukio dvarui baigiant savo ilgą amžį gyvavimą, kai kas iš ten vežta į Vakarus,

kai kas naikinta. Tad šiandieninės Vokietijos rinkiniuose nelengva surasti kokių užuominų apie praeityje garsėjusią vietovę, siejamą ir su senoviniiais laikais.

Jau ne kartą buvo rašyta apie skalvių karžygį Šereiką (Sarecką), kovojusį su įsibrovėliais kryžiuočiais, ir apie jo žūtį XIII a. pabaigoje, apie jo pilį ir kita. Įdomu, kad XV a. pabaigoje tebeminėtas Šereiklaukio kaimas ir ten įsikūrę lietuviai. Prisimintina, kad per tuos du šimtmečius vyko daugybė karo žygių, niokojusių Rambyno ir Jūros žemupio apylinkes, kad vietos žmonės iš ten daugelį kartų turėdavo trauktis į saugesnes vietas ir t. t. Nepaisant tų visų negandų Šereiklaukio vietovardis vis gyvavo ir tais permainingais laikais, kažkam vis tebevadinant vietovę prie Nemuno ir Jūros santakos „Šereikos lauku“.

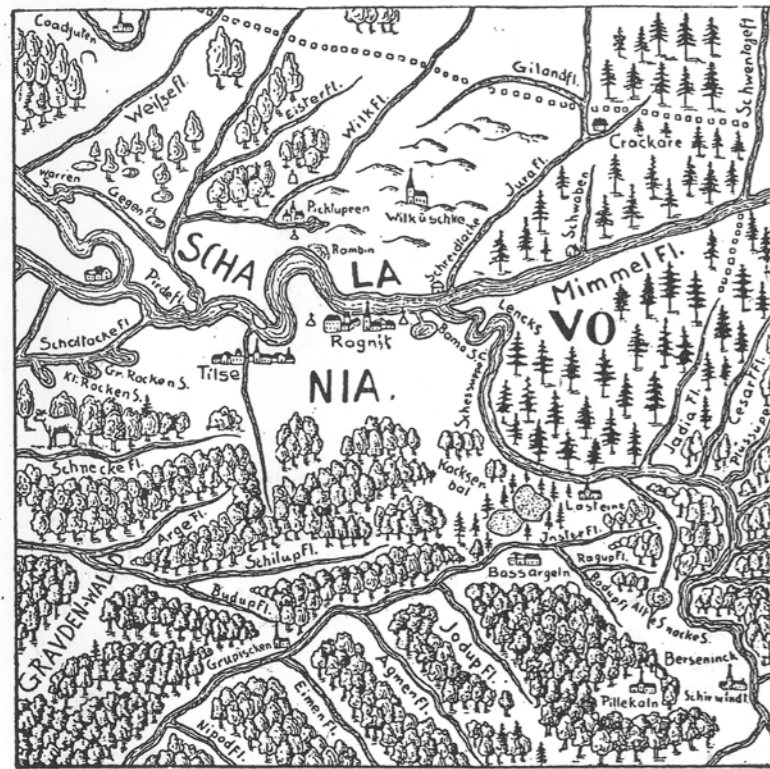
Pastarųjų dešimtmečių archeologiniai tyrimai (archeologo V. Šimėno aptiktasis piliakalnis panemunėje, senovinės gyvenvietės ir kapi nynai) liudija, kad ši vietovė buvo išskirtinė, kad ten ilgai telkėsi daug žmonių.

Galima spėti, kad senuosius gyventojus čia atviliojo ypatinga tos vietos padėtis. Ties Šereiklaukiu beveik į vieną tašką suteka didysis Nemunas, iš Žemaitijos atitekanti Jūros upė ir iš Sūduvos / Suvalkijos vandenys plukdanti Šešupė – didieji senovės vandens keliai, kuriais buvo galima pasiekti įvairių genčių gyventus plotus. Įsikūrusieji prie tos santakos galėjo tapti senovės muitininkais, reikalavusiais duoklės iš upėmis plaukusiujų pirklių ir kitokių keliautojų. Taip dabartinis Šereiklaukis galėjo tapti pelninga vieta daugeliui paupių gyventojų. Juos dar viliodavo vešlios pakrančių pievos – gyvulių mėgstamos ganyklos.

Po 1422 m. Melno taikos naujai apgyvendinant per kovų šimtmečius sulaukėjusių ir ištuštėjusių kraštą, mielai priiminėti atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos. Anuometinius naujakurius priminė ir XVI a. viduryje mokesčių sąrašuose minėtos lietuviškos pavardės. Tada Šereiklaukio kaimą prižiūrėjo *pakamorrė* (prievaizdas) Butkus. Prievoles turėjo atlikinėti valstiečiai Petras ir Matas Jurgelaičiai, Jurgis Kibartaitis, Rimkus, Vitkus, Petrikas, Jagminas ir kiti. Atskirą sodybų grupelę turėjo laisvieji ūkininkai Jukna, Vaitkus, Grigalius ir kiti.

Atrodo, kad Šereiklaukio dvaras buvo įkurtas XVI a. viduryje, jo sodybai suradus tinkamesnę vietą netoli nuo Nemuno ir Jūros upės santakos. Svarbiausias dvaro įrenginys tuomet buvo vandens malūnas, šviežiais miltais aprūpindavęs apylinkes. Lankydamas valdovo dvarus, gerai įrengtą malūno užtvanką anuomet gyrė atvykęs iš Karaliaučiaus. Remontuotas ir atstatinėtas vandens malūnas greta šiandieninio

Aus Hennenbergers „Landtafel“ vom Jahre 1576.



Von Kaspar Hennenberger und seiner 1576 herausgegebenen Karte der „Landtafel von Preußen.“

Kaspar Hennenberger (1529–1600) stammte aus Mitteldeutschland (Frankenwald), studierte in Königsberg Theologie, zeigte aber nebenbei größtes Interesse für die Geographie des Landes. Nachdem er in Domnau und Mühlhausen als Pfarrer amtiert hatte, kam er als 60jähriger in gleicher Eigenschaft nach Königsberg an das große Hospital im Löbenicht. (Stadtteil von Königsberg.) Er hat sich als Kartograph und Historiker größten Ruhm dadurch erworben, daß er nach siebenjähriger mühevoller Vorarbeit seine große Landkarte „Landtafel von Preußen“, im Jahre 1576 zum ersten Male und 1595 zum zweiten Male herausgab. Sie war 150 Jahre hindurch maßgebend für alle Kartenwerke, die in Nürnberg, Paris und Amsterdam hergestellt wurden. Von ihr ist hier ein verkleinerter Ausschnitt wiedergegeben. Ein Mißgriff aber war es, daß Hennenberger nicht die damalige Einteilung in Haupt- und Kammerämter auf seiner Karte darstellte, sondern die Namen der altpreussischen Gaue (z. B. Schalawonia = Schalauen) auf ihr eintrug. Ein großes Geschichtswert, „Erklärung der Preussischen größern Landtafel oder Mappen“, gab er im Jahre 1595 heraus.

Garsiajame 1576 m. K. Hennenbergerio žemėlapyje, kur tebuvo pažymėti patys svarbiausi Prūsijos objektai, ties Nemuno ir Jūros upių santaka buvo parodytas Šereiklaukis (Schreidlacke). Kitais svarbiais tų apylinkių objektais tada buvo Ragainė, Rambynas, Piktupėnai, Vilkyškiai.

Šereiklaukio veikė beveik keturis šimtmečius besikeičiant jo nuomotojams ir darbininkams.

Vietovė garsėjo savo produktyviomis pievomis ir ten ruoštu šieniu. Antai XVII a. viduryje rašyta, kad iš trijų savo pievų Šereiklaukio dvaras suruošdavo beveik 1200 tuometinių vežimų šieno. Prievoles dvarui tada atlikinėjo 144 valstiečių lažininkų šeimos. Aivių auginimu rūpinosi trys valstiečių šeimos. Kartu su Ragainės dvaru (buvusiu kitame Nemuno krante) turėtame žirgyne laikytos 172 kumelės, 83 eržilai bei išromyti arkliai, 14 nusenusių kumelių.

Šereiklaukis nuo seno priklausė Prūsijos valdovui, tačiau šio dvaras stengėsi išvengti administravimo rūpesčių. Tais laikais iš Karaliaučiaus ir dar tolimesnio Berlyno pasiekti atokų Jūros žemupį buvo nelengva. Neturint šiandieninių ryšio priemonių, jau seniai sugalvota valdovo dvarų priežiūros rūpesčius užkrauti nuomininkams. Šie sumokėdavo reikalaujamą mokesčių valdovo išdui ir išlaisvindavo dvariškius nuo didesnių rūpesčių. Išnuomotame dvare besitvarkę apskresnieji nuomininkai sugebėdavo ne tik susigražinti nuomai sumokėtus pinigus, bet ir pasipelnyti iš gerai prižiūrimo ūkio.

Įvairiuose Vokietijos rinkiniuose pavyko aptikti žinių apie XVIII a. veikusio valstybinio (valdovo) dvaro sodybą. Tuomet (kaip ir ankstesniais amžiais) labiau rūpintis pelninga ūkine veikla, o ne dvaro sodybos pastatų išvaizda, kokiais patogumais ir prašmatnybėmis.

Tų laikų dokumentai liudija, kad dabar žinomoje dvarvietėje nuo seno buvo įrengtas didelis stačiakampis kiemas. Jį iš šiaurės, rytų ir pietų pusių supo didieji ūkiniai trobesiai (tvartai ir daržinės). Dvarvietės kiemo vakarų pusėje stovėjo trys mažesni pastatai (matyt, tarnautojų gyvenamas namas, svirnas / sandėlis ir pan.). Ten buvo ir iki šiandienos išlikę tvenkinys, kuriame girdyti gyvuliai, apsirūpinta vandeniu ir pan. Piečiau dvarvietės buvo įrengtas nemažas

daržo plotas, suskirstytas į taisyklingus mažesnius plotelius.

Gana daug žinių išliko apie XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios dvaro sodybą ir jos aplinką.

Tuomet iš Ragainės pro Šereiklaukį vedė svarbūs senieji keliai. Persikėlus per Nemuną, būdavo galima užsukti į paupio pievose stovėjusią keltininko trobelę, kurioje galėdavo prisiglausti savo eilės laukusieji keliautojai. Įveikus drėgnų paupio pievų ruožą, išvingiavus tarp senvagių, senoviniu keliuku pakilta į Nemuno slėnio aukštąjį krantą. Iš ten per mišką keliauta link Šereiklaukio.

Įdomios ir senosios žinios apie apylinkių miškus. Ne kartą nurodyta, kad šimtmečius senoji giria plytėjusi Jūros upės kairiajame krante nusidriekdama iki Smalininkų ir Jurbarko. Kitaip buvo Jūros dešiniajame krante – ten gal nuo kryžiuočių laikų miškai buvę iškirsti, nuo Šereiklaukio iki Vilkyškių ir Lauksargių tęsėsi didelė plynė – ganyklos ir arimų ploteliai. Ten, palei senovinį kelią iš Ragainės į Žemaitiją, nuo seno kurti valstiečių kaimai (Keleriškiai ir kiti), ten naujakuriams skirti naudoti žemių plotai. Šis ruožas šimtmečiais buvo viena iš tankiausiai apgyventų vietų tose apylinkėse, judri ir žinoma vietovė.

Ties Šereiklaukio dvarvieta nuo seno buvo svarbioji kelių kryžkelė. Nuo Ragainės atėjęs kelias ten šakojosi: siaurinis vieškelis pro Vilkyškius vedė į Žemaitiją, o rytinis perkėlos per Jūros upę link. Šioje jau seniai būdavo įrengiamas laikinas pontoninis tiltas – ant upėje įtvirtintų didelių valčių krautas lentų ir karčių klojiny, kuriuo vežimai ir kariatos pasiekdavo kitą upės krantą. Persikėlus per Jūrą, toliau sankasėle būdavo pasiekiamas Vėžininkų kaimas. Nuo ten vadinamasis „Lietuvos pašto kelias“ ėjo tolyn pro Sokaičius, Baltupėnus, Viešvilę, Smalininkus į Jurbarką, Kauną, Vilnių. To svarbiojo kelio atkarpos ties Jūros upe ir Šereiklaukio dvarvieta XVIII a. jau buvo apšodintos medžiais, ta pavėsinga alėja būdavo maloniau važiuoti karštomis vasaros dienomis.

Dešiniajame Jūros upės krante ties perkėla nuo seno stovėjo nemažas Klausiškių viensėdis, kur ilgai gyveno savarankiškas ūkininkas. Ten glaudėsi ir pakelės *karčema* (kartais įsikurdavusi ir kairiajame upės krante ties perkėla) bei kalvė – anuometinis techninio aptarnavimo centras ten pravažiuojantiems gausiems keliautojams ir pašto karietoms.

Dar viena pakelės kalvė anuomet stovėjo šiauriau Šereiklaukio dvarvietės. Ten turėtas ir savas tvenkinukas. Tai liudija, kad vietos kalviai anuomet turėjo pakankamai darbų: reikėdavo kaustyti arklius, remontuoti vežimus, taisyti ūkio padargus ir t. t.

Medžiais apšodintas kelias nuo Šereiklaukio šiaurės link ėjo malūno tvenkinio užtvanka. Be paties vandens malūno pastato ten dar stovėjusi nedidelė malūnininko sodyba, greta plytėjo jų daržai.

Šiauriau malūno tvenkinio pakelėje stovėjo *karčemos* sodyba su keliais ūkiniais ir gyvenamaisiais pastatais. Tai anuomet buvo aptarnavimo centru keliautojams ir vietos gyventojams – ten užsukusieji galėdavo gauti ne vien alkoholinių gėrimų, bet ir užkandos, prieglaudą žvarbiais metų mėnesiais. Kaip kad juokauta senovėje, tada neretai keliauta nuo vienos *karčemos* iki kitos jose sustojant ir pasišildant, pasidrašinant tolesnei kelionei. Tai buvo ir vietinio verslo dalis – krašto spirito varyklose pagamintas stipresnis alkoholinis gėrimas būdavo parduodamas apylinkių *karčemos*. Pagal turėtas privilegijas (veiklos leidimus) *Karčemos* buvo leidžiama pagaminti nustatytą kiekį alaus ir jį parduoti lankytojams. Visa tai nebuvo vien koks nuodėmingas girtuokliavimas. Tada geriantys paprastą vandenį taip pat rizikuodavo – dažname vandens telkinyje buvo galima susigauti kokią infekciją ar net rimtos epidemijos sukėlėją. Kai kada teigiama, kad alus ir kitkas leisdavo išgyventi daliai krašto gyventojų, negaudavusiems efektyvesnės medicininės pagalbos, kurie gelbėdavosi tokiais „vaistais“ ir liaudiška „dezinfekcija“.

Įdomu, kad į pietvakarius nuo Šereiklaukio dvarvietės XVIII a. buvo du apynynų plotai, kur būdavo užauginama nemažai apynių vietoje gamintam alui.

Į vakarus nuo Šereiklaukio dvarvietės buvo dar viena kelių sankryža, kurią buvo apsupusios vietos daržininkų sodybėlės. Nuo ten vieškelis šiaurės vakarų link per Bitėnus vedė į Tilžę – nuolat augusį krašto centrą.

Vakarų link (vėliau išgarsinto Koplyčkalnio pusėje) XVIII a. veikė avininkystės ūkio sodyba. Jos stačiakampį kiemą juosė treji nemaži tvartai, kur laikytos ir pašarų atsargos.

XVIII a. (o ir anksčiau) Šereiklaukis buvo ne vien dvaras, bet ir valsčiaus centras. Iš ten tvarkyti dešimčių kaimų ūkiniai ir kitokie reikalai, tuometinis apylinkių gyvenimas. Toliau tęsėsi nuomos laikai – didelės Šereiklaukio valdos XVIII a. antrojoje pusėje garsino nuomininkų fon Šenų (von Schön) giminę, padėjo jiems išgyventi ir prasigyventi.

XIX a. pradžioje susilaukta visapusiškų permainų. Iš fon Šenų Šereiklaukio domeno (valdovo žemių) nuomą perėmė Dreslerių giminė, dvarą valdžiusi iki pat 1944 m. pabaigos.

Įdomu, kad ta giminė negalėjo pasigirti kokiais kilmingais protėviais ar kitais senoviniais

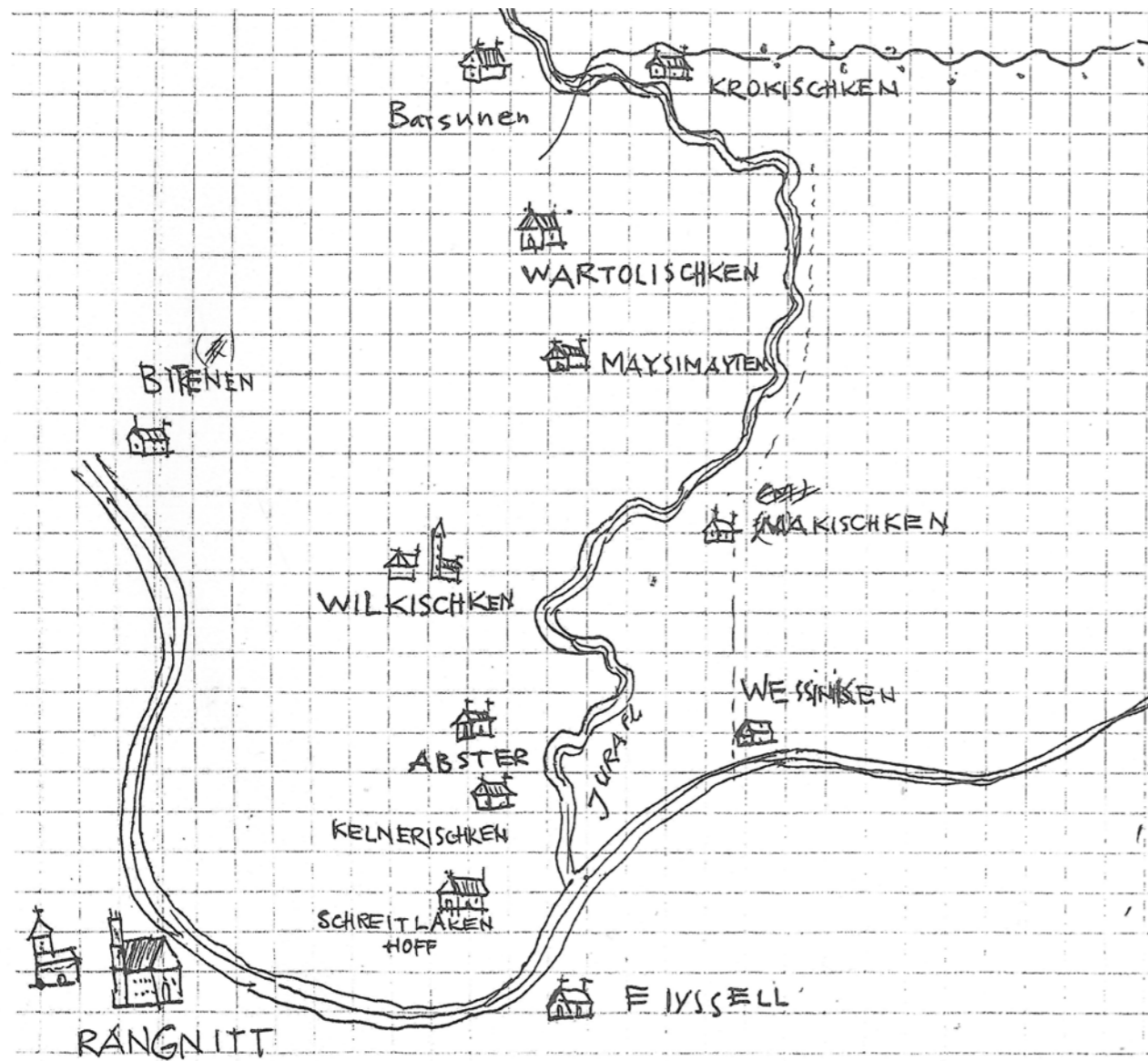
nuopelnais. Gali būti, kad Vokietijos amatininkų palikuonys kaip kolonistai atvyko į užkariautą ir pertvarkomą senųjų prūsų žemę. Žinomas jų protėvis laikė *karčema*. Tai nebuvo itin prestižinis užsiėmimas, bet iš to buvo galima pasipelnyti. Liko žinių apie pelningą Dreslerių veiklą – buvo įsigijami pastatai judresnėse vietose ir daugiau lankytojų susilaukdavusios *karčemos*. XVIII a. vienas iš Dreslerių jau buvo išsinuomojęs Tauragės apylinkes (tada priklausiusias Prūsijos valstybei), todėl ta apskrį giminė galėtų būti prisimenama ir tenai.

Nuo XIX a. pradžios Dresleriai jau nuomojo ir Šereiklaukio valdas. Primintina, kad tuo galėjo užsiimti ne bet kas – reikėjo surinkti nemažą pinigų sumą – įmoką už nuomojamą valdą, dar gauti įvairių pareigūnų pritarimą, liaudiškai sakant, turėti pažinčių – ryšių Prūsijos valdžios struktūrose. Visas tas kliūtis sugebėta įveikti pelnant

įvairias pareigybes, iš jų vienaip ar kitaip užsidirbti aptinkant vis naujų galimybių ir t.t.

Tuomet buvo nušvitusi Liudviko Ferdinando Dreslerio žvaigždė. Vienas iškiliausių tos giminės atstovų sugebėjo pasinaudoti daug kuo – net ir tuometine istorine padėtimi.

XVIII amžiuje (Pričkaus Didžiojo – karaliaus Friedricho II laikais) Prūsija sugebėjo tapti reikšminga Europos valstybe. Deja, anuometinis pakilimas netrukus baigėsi. XIX a. pradžioje Napoleonui sumanius pertvarkyti Europą, Prūsija nesugebėjo atsispirti Prancūzijos armijoms ir po pralaimėtų svarbiausių mūšių buvo okupuota. Primintina, kad tuomet prancūzų įgulos stovėjo prie Nemuno, nugalėtosios Prūsijos valdovai glaudėsi Klaipėdoje – pačiame tolimiausiame žlugusios valstybės pakraštyje. Dėl tolesnio gyvenimo ir gėdingos taikos 1807 m. derėtasi Tilžėje, kur tada Napoleonas



1580 m. schemoje ties Nemuno ir Jūros upių santaka jau rodytas Šereiklaukio dvaras (Schreitlaken Hoff). Tada jau pažymėti Keleriškiai (Kelnerischken), Opstainys (Abster), Vilkyškiai (Wilkischken), Vėžininkai (Wessininken), Bitėnai (Bitenen) ir kt.

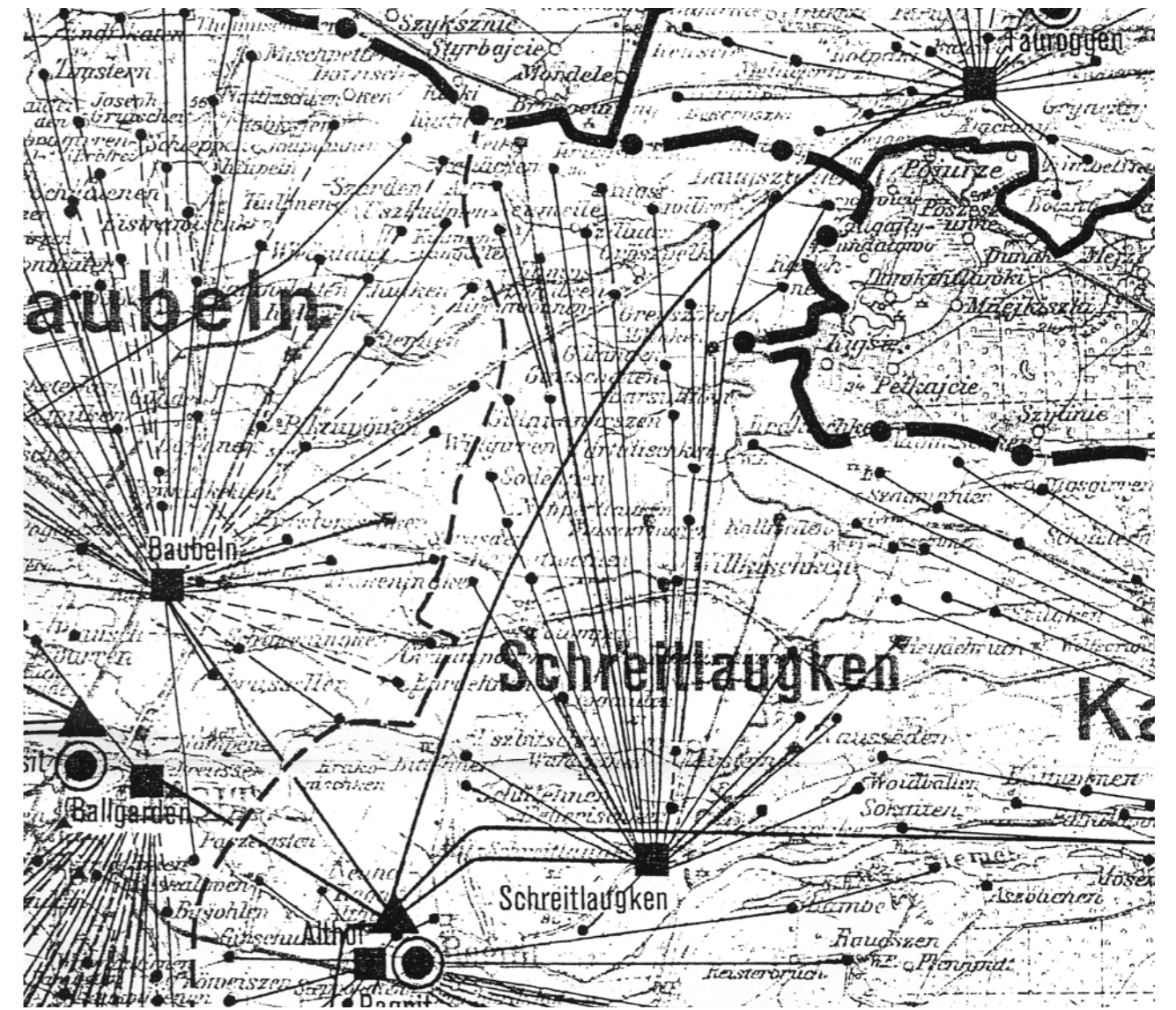
susitiko su Prūsijos karališkąja pora ir Rusijos caru.

Būta ir kitokių dalykų. Okupuotos Prūsijos valstybės pakraščiuose tada telkėsi būreliai jaunų veikėjų (tarp jų ir Šereiklaukyje gimęs H. T. fon Šėnas), kurie svarstė galimybę atkurti ir pertvarkyti valstybę. Tuomet sumanyta panaikinti valstiečių baudžiavą, pertvarkyti miestus, valstybės valdymą ir daug ką kita. Skelbiant įvairius pareiškimus dėl Prūsijos reformų, kartu tęsėsi didžioji istorija. 1812 m. Napoleonui sumanius žygi į Rusiją, per kraštą perėjo Prancūzijos didžioji armija, kurios likučiai netrukus plūdo atgal. Po įvairių dvejonų Prūsijai apsigrėžus prieš Napoleono imperiją, 1813–1814 m. kariauti vadinamieji išsivadavimo karai, toliau kurta atnaujinta Prūsijos valstybė.

Visa tai įvairiai paveikė Šereiklaukio ir Dreslerių giminės likimus.

Tais permainingais dešimtmečiais Jūros upės pakrantėse vykusius įvairiausių pokyčius galėtume vadinti savotišku Dreslerių giminės šou. Tada jų būta visur: Tauragėje ir Oplankyje, Vilkyškiuose ir Šereiklaukyje. Nuomotos žemės, pelnyti įvairūs postai ir pelningos pareigybės, kauptos lėšos (gal ir žinios apie galimas pinigų upes – finansinius srautus) ir t. t. Beveik viskas laikyta paslapyje – nesiskelbta apie savo planus ir aptinkamas galimybes (šiandien tai vadinama komercinėmis paslaptimis). Kartais koją pakidavo įnoringas likimas – skubėta susilaukti įpėdinių, tačiau, mirus giminės patriarchui, jo sukauptus turtus tekdavo dalyti paveldėtojams ir pan. Gal kada apie tuos permainingus laikus kas nors sumanys kokią televizinę „muilo operą“, gal atsiras koks serialo „Sostų karai“ variantas apie turtų įsigijimą ir kovas dėl jų išlaikymo.

Tais 1805 metais (krašto dar neužplūdus



XVIII a. Šereiklaukio valsčiui buvo priskirtas didelis žemės plotas tarp Nemuno ir dabartinių Lauksargių su dešimtimis ten buvusių kaimų ir šimtais gyventojų. Beveik visi jų reikalai turėjo būti sprendžiami valsčiaus būstinėje, tuo užsiimant valsčiaus valdytojui ir jo pagalbininkams. Iš Mortensen H. u. a. Historisch – Geographischer Atlas des Preussenlandes.

Napoleono armijoms, dar neprasidėjus bandymams pertvarkyti Prūsiją) Šereiklaukio nuoma ir kita atiteko minėtajam L. F. Dresleriui, vienam iš tėvo turto paveldėtojų. Įpėdinis laiko negaišo veltui – užimtos vis tvirtesnės pozicijos tose apylinkėse, laukiant savosios valandos, „auginti raumenys“. Netrukus jis jau minėtas kaip *amstrotas* – viso Šereiklaukio valsčiaus svarbiausias pareigūnas, galėjęs sužinoti, kas, kur ir kada vyks.

Tuometinei krašto administracijai kaupiant lėšas reformoms ir sumanius išparduoti Prūsijos valdovo (valstybinės) valdas, tam jau rengiasi ir Dresleriai. Pradėjus privatizaciją, 1812 m. L. F. Dresleris įsigyja Šereiklaukio dvarą už didžiulę pinigų sumą. Nuo tada jis ten nebe laikinas nuomininkas, o tikrasis savininkas, didžiosios valdos šeimininkas. Tačiau naujieji pokyčiai atneša ir naujų rūpesčių. 1807 m. paskelbus apie baudžiamos panaikinimą Prūsijoje, tenka kitaip tvarkytis ir dvaruose. Jei iki tol didžiajam dvarui prievolės atlikinėdavo šimtai valstiečių baudžiauninkų iš aplinkinių kaimų, tai nuo tada teko verstis kitaip – samdyti žmones, jiems mokėti pakankamus atlyginimus, ieškoti įgudusių specialistų ir juos tausoti, kad nepabėgtų kitur, kur siūlomas geresnis atlygis ir kitos sąlygos.

Tačiau L. F. Dresleriui pavyksta su tuo susitvarkyti ir dar skinti pergales kituose frontuose. Nutarus pertvarkyti ankstesnius administracinius teritorinius padalinius, vietoje jų sukurti naujoviškas apskritis, Šereiklaukio dvarininkas užsitikrina sau pirmojo Tilžės apskrities vadovo postą (matyt, konkurentus nurungdamas savo turtais, ryšiais su reikalingais veikėjais, jau turėtais postais). Manyta, kad L. F. Dresleriui tokiais atvejais pagelbėdavo Šereiklaukyje gimęs ir vėliau aukštų postų pasiekęs H. T. fon Šėnas, nepamiršdavęs savo gimtinės reikalų. Veikiausiai būta ir kitų rėmėjų, įvairių bendražygių...

Gal į aukštybes kilęs L. F. Dresleris, kaip koks garsusis karalius, pamanydavo: „Apskritis – tai aš“. Veikiausiai tada uoliai kištasi nustatinėjant būsimosios apskrities ribas. Jei ankstesniais amžiais Tilžės prižiūrėta teritorija tęsdavosi iki Rambyno ir Bitėnų, tai, matyt, naujasis vadovas pasistengia ją praplėsti naujai apskričiai pridurdamas pietrytinį „apendiksą“ su Šereiklaukio dvaro žemėmis. Taip esą padaroma tvarka – apskrities vadovas gyvens savosios apskrities teritorijoje. Tokių dalykų („prie sagos pritaikant švarką“) būta ir vėliau – koks vietinis vadukas vis taikydavosi rikiuoti gyvenimą sau patogiai linkme.

1816 m. apskrities vadovas nusiperka Opstainių dvarelį, o 1817 m. – didįjį Kalvaičių dvarą. Iš

valstiečių supirktose žemėse 1817 m. įsteigiamas Dalnico palivarkas. 1822 m. nusiperkamos labai pelningos Kampių pievos.

Tuomet nelyg iš gausybės rago L. F. Dresleris semia tūkstančius talerių įsigydamas vis naujus plotus ir kaskart plėsdamas savo valdas. Jo „imperija“ nusitėsia nuo Vilkyškių ir šiandien jau pamirštų Kalvaičių (didelio dvaro netoli nuo Žagmantų) iki Šereiklaukio ir Kampių (Nemuno dešinėsios pakrantės netoli nuo šiandieninės Panemunės). Visa tai nėra vien savų ir skolintų pinigų švaistymas – superkamos pelningiausios paupio pievos nuo Vilkyškių iki Panemunės, kuriose suruoštą sieną visada galima parduoti. Plečiamos laikytų gyvulių bandos nepamirštant veislinių žirgų – savotiško firminio ženklo šiose valdose.

Istorijos mylėtojai žino Trakėnus – svarbiausią žirgyną Mažojoje Lietuvoje ir ten augintus trakėnų veislės žirgus. Gal mažiau žinoma, kad to žirgyno pradžia XVIII a. pradžioje sieta su Šereiklaukiu – iš to senesnio žirgyno į Trakėnus buvo nuginta kumelių banda ten pradėjusi naują epochą krašto žirgininkystėje. Dar primintina, kad XIX a. pradžioje geras žirgas kainavęs ir šimtą talerių, kad už keliolika tokių žirgų būdavo galima nusipirkti dvarelį.

Gal tais sėkmės ir šlovės metais L. F. Dresleris sumanė visiškai pertvarkyti senąjį Šereiklaukio dvaro sodybą? Tame valstybiniame dvare šimtmečius gyventa „valdiškai“ – rūpinantis ūkio reikalais, tenkinantis kukliais būstais ir pan. Į aukštybes pakilusiam Šereiklaukio dvarininkui tas nebepatinka. Gal atsirado ir pasaulį mačiusių patarėjų, gal tolimus kraštus aplankiusių giminių ir pan.? Gal priminta Prancūzijos Versalio didybė, Potsdamo, Šarlotenburgo ar kitos karališkosios rezidencijos Prūsijoje, kur tiestos didingos alėjos, statyti išpūdingi rūmai ir visa kita? Gal būta gero uždarbio besitikėjusių iškalbingų projektuotojų, sugundžiusių užsiimti didžiuliais Šereiklaukio dvaro centro pertvarkymo darbais?

Kažkas iš anuometinių pertvarkytojų atkreipė dėmesį į aukštyn kilusią aukštą kalvą anuometinių ganyklų ir kirtimų plotuose, už senosios avininkystės ūkio sodybos. Gal pastebėta, kad Šereiklaukio dvaro sodyba stovi ryčiau tos kalvos, kad iš tokios aukštumos galima stebėti saulėtekį virš Jūros upės ir tolimų girių? Gal kam magėjo anuometinių masonų paslaptingos šnekos, filosofavimai apie amžinybę, kosmines jėgas ir panašius dalykus? Gal prisimintas Prancūzijos karalius „Saulė“ ir kiti didingi dalykai, sumanius nuo aukštosios kalvos (vėliau pavadintos Kopyčkalniu) iki naujosios Šereiklaukio dvaro sodybos tiksliai vakarų – rytų kryptimi nutiesti

didingą alėją, vedančią nuo saulėtekio iki saulėlydžio? Sumanyta ant tos kalvos įrengti dvarininkų kapinaites, ten pastatyti simbolinę koplyčią – amžinybės prieglobstį. Nuo ten turėjo būti matomi gyvųjų darbai, laimingas Šereiklaukio dvarininkų gyvenimas, jų valdytų žemių platybės ir pertvarkyta sodyba.

Tie didieji užmojai nebuvo lengvai įgyvendinami ir ilgai užtruko. Ambicingam Tilžės apskrities vadovui labai norėjosi gausius lankytojus priiminėti išvaizdesnėje rezidencijoje, turėti apskrities administracijai tinkamesnes patalpas, tačiau ne viską pavykdavo nuveikti.

Permainingas likimas rengė naujas kliūtis pergalingiems L. F. Dreslerio žygiams. Antai tuometinė krašto valdžia sumanė labiau apmokestinti spirito varyklas taip grėsdama ir Šereiklaukio dvarininko pelnams. Šis pradėjo ilgą kovą bandydamas išsireikalauti atskirų lengvatų, kompensacijų ir kitokių dalykų savajam verslui.

Rūpesčiai tuo nesibaigė. Per labai sniegingą ir užsitęsusią žiemą Žemaitijoje ir kitur susikaupus daugybei sniego, 1829 m. balandžio pabaigoje ištvinusios upės atnešė katastrofiško potvynio ir ledonešio nelaimę. Dreslerių kauptos pelningos paupių valdos tapo mirtiniais spąstais – ledo lytys griovė pastatus, gremžė pievas ir dirbamus plotus. Ledinio vandens srautai skandino brangiuosius gyvulius, kiti dvėsė peršalę ir permirę. Po viso to priskaičiuota apie devyniolika tūkstančių talerių patirtų nuostolių.

Prasidėjo nauji vargai. Išdidžiajam L. F. Dresleriui teko maldauti pagalbos iš valdžios tikintis atkurti savo valdas. Manoma, kad ilgamečio sėkmės lepūnėlio landumas ir kiti bruožai jau buvo įgrišę ne vienam įtakingam pareigūnui, tad Šereiklaukio dvarininko gelbėti neskubėta. Galop valdžia pasiūlė atlyginti tik apie dešimtadalį patirtų netekčių. Jau seniau su pareigūnais konfliktavęs L. F. Dresleris dar bandė toliau bartis su valdžia, bet patirtos nuoskaudos galop palaužė sveikatą, ankstesnį pasitikėjimą savimi ir daug ką kita. 1831 m. sugniuždytasis veikėjas numirė.

Jo įpėdiniu Tilžės apskrities vadovo poste tapo Būbliškės dvarininkas skelbęs, kad Šereiklaukis esąs labai nepatogioje vietoje – tolimame užkampyje, iš ten nepatogu rūpintis didelės apskrities reikalais. Tada apskrities reikalų valdyba išsikėlė į Būbliškę ties Tilže ir svarbių kelių sankryža, o Šereiklaukiui teliko kuklaus valsčiaus centro vaidmuo.

Grėse naujos bėdos. Užaugusiems L. F. Dreslerio palikuonims reikėjo padalinti mirusiojo dvarininko turtą taip suardant ilgai kauptą verslo imperiją. Nebeturėta svarbiųjų postų, trūkinėjo ankstesni dalykiniai ir kitokie ryšiai. Šaipytasi

apie egzistavimą nelyg žlungančioje Romos imperijoje. Iš tiesų gal nebuvo taip blogai. L. F. Dresleris buvo sukaupęs milžinišką turtą, vertintą beveik dviem šimtais tūkstančių talerių, tad paveldėtojams skurdas negrėsė. Galop sutarta Šereiklaukį (su visokiais priedais) perduoti sūnui Juliiui, Vilkyškius (su savais papildiniais) antrajam sūnui. Trečiajam sūnui teko skirti nemažą pinigų sumą, kad tas įsigytų žinomą Linkūnų dvarą kitapus Nemuno.

Taip 1838 m. prasidėjo naujas Šereiklaukio gyvavimo etapas – ten ketvirtį amžiaus kantriai tvarkėsi Julius Dresleris pasaulio nestebinęs kokiais ypatingais pasiekimais ar išsišokimais. Vis tik tas netrumpas laikotarpis Šereiklaukiui buvo naudingas – didelis dvaras toliau gyvavo, dvarininko šeimoje augo įpėdiniai, tvarkytas ir tobulintas ūkis.

Susidomėta avininkyste. Jau seniau aplinkiniuose smiltynuose ir kalvynuose ganytos avys, bet XIX a. susirūpinta jų veisle. Į Šereiklaukio apylinkes vežtos veislinės avys iš tolimosios Ispanijos, įvairių Vokietijos žemių. Plėstos gyvulių bandos. Taip XIX a. viduryje Šereiklaukyje jau laikyta net tūkstantis avių. Pardavinėta nukirpta avių vilna, už ypatingesnių veislių vilną gauti geri pinigai.

Tada užsiimta Šereiklaukio dvaro sodybos pertvarkymu, užtrukusiu daugelį metų. Teko nuveikti didelius darbus vien jau tiesiant išpūdingą alėją iš Šereiklaukio į Kopyčkalnį, pilant sankasas įdubose, kastuvais išrausiant iškasas pakelės kalvelėse, supilant platų kelią per ligotines avių ganyklas.

Matyt, rengtasi naujų trobesių statybai. Atrodo, kad iš senesnių laikų (gal dar iš XVIII a.) Šereiklaukio dvaro sodyboje teliko mūrinis svirnas, tebestovintis iki šiol. XIX a. viduryje jau buvo pastatyta daug naujos sodybos pastatų. Rengiantis toms statyboms, Šereiklaukyje buvo pastatyta sava plytinė. Ta nemaža gamykla buvo įrengta už kaimo sodybų, ties panaikintu avininkystės ūkiu. Jau vėliau buvo susigriebta, kad greta nesama didesnių molio telkinių. Plytoms reikalingas molis kastas tai vienur, tai kitur (tokių duobių žymes ir šiandien galima užtikti Šereiklaukio apylinkėse). Keleriškių valdų link kastos duobės prastesniam moliiui mirkyti ir pūdyti. Kapstytasi ir kitur.

Manoma, kad gero molio stygius lėmė ir Šereiklaukio plytinės problemas. Jai nepavyko konkuruoti su kitomis krašto plytinėmis, pastatytomis šalia molio telkinių ir pigiau gaminiomis dideliais plytų kiekiais. Atrodo, kad Šereiklaukio plytinė apsiribojo savo produkcijos tiekimu šioms apylinkėms.

Veikiausiai iš tų plytų buvo pastatyti ir keli trobesiai naujoje dvaro sodyboje: dideli rūmai, šiauriau jų (ir greta išlikusio svirno / sandėlio) stovėjęs tarnautojų namas, trys dideli raudonplyčiai tvartai ūkinėje (rytinėje) sodybos dalyje, mūrinis statinys vėlesnės spirito varyklos vietoje. Ūkinėje dalyje dar stovėjo dvi didžiulės medinės daržinės. Keturi mažesni mediniai pastatai tada supo dvaro sodybos tvenkinį. Į pietryčius nuo dvaro sodybos buvo suformuotas nemažas parko plotas, kurio pakraštyje tęsėsi vaismedžių sodas ir dvaro daržo lysvės. Tą žaliąjį plotą raižė gausus takelių tinklas.

Šiaurrietiniu parko ir sodybos ūkinės dalies pakraščiu nuo Keleriškių Nemuno link vedė medžiais apsodintas ūkinis kelias, per paupio pievas nuvingiavęs iki žinomos perkėlos ties Žemaisiais Eisuliais.

Pabrėžtina, kad J. Dreslerio valdymo laikais sugebėta nutiesti naujuosius kelius Šereiklaukio aplinkoje. Iki 1860 m. jau buvo nutiesta pagrindinė alėja – medžiais apsodintas tiesus ir platus kelias nuo dvaro sodybos vartų tiesiai vakarų kryptimi į Kopolyčkalnio kalvos viršūnėje pastatytą koplyčią ir greta jos įrengtas dvarininkų kapines. Pažymėtina, kad ta didžioji kalva tada stūksojo kaip atvira aukštuma, neapaugusi medžiais. Jos šlaituose tada plytėjo ganyklų bei arimų ploteliai. Nuo Kopolyčkalnio iki pat Šereiklaukio tada tęsėsi didžioji laukymė – senųjų ganyklų plotai.

Ties Šereiklaukio kaimu tada buvo suformuota garsioji trišakė kelių sankryža – geometriškai taisyklingas dvaro pertvarkytojų kūriny. Senieji keliai Ragainės perkėlos ir Bitėnų – Tilžės link buvo praplatinti, ištiesinti ir apsodinti medžiais.

Nuo pagrindinės alėjos šiaurės link atsišakojo senasis kelias per Vilkyškius į Žemaitiją. Jis ėjo malūno tvenkinio užtvanka pro vandens malūną ir atokesnę karčemos sodybą.

Pabrėžtina, kad, pertvarkant Šereiklaukio dvaro sodybą, atsisakyta ankstesnio tranzitinio pravažiavimo per sodybą tilto per Jūros upę link. Veikiausiai tą leido reikšmingesniu tapęs kelias iš Tilžės per Vilkyškius į Smalininkus ir Jurbarką, aplenkęs Šereiklaukį. Nuo XIX a. vidurio šį dvarą apjuosė šiaurinis apvažiavimas, nuo minėtos karčemos šiauriau malūno upelio pro didelį Klausiškių viensėdį vedęs perkėlos link.

Įdomu, kad tuomet nebeminėtas anksčiau ir vėliau žinotas apylinkių verslas – angliadegystė. Veikiausiai iš prastesnės medienos greta Šereiklaukio girios būdavo degamos medžio anglys, tiekios į Tilžę ir Ragainę. Pagal tai miškas į šiaurvakarius nuo Šereiklaukio dvaro sodybos ilgai vadintas „Anglišilis“, ten glaudėsi angliadegiai, užsiėmę

nesveiku ir nelabai gerbtu amatu, savo gyvenimus praleisdavę tarp dūmų ir suodžių.

Paminėtini tuometiniai Šereiklaukio dvaro padaliniai – *palivarkai*.

Aukštumoje (ties vadinamuoju Opšriūtų kalnu) nuo dvaro sodybos, ties senuoju keliu iš Ragainės, tuomet stovėjo didelė Dalnico palivarko sodyba. Jos didelį stačiakampį kiemą tada supo keturi įvairaus dydžio mediniai ir vienas mūrinis pastatas. Veikiausiai ten buvo sutelktas avių auginimas, tie gyvuliai ganyti gretimose kalvose – tada nuo Dalnico palivarko iki pat Nemuno slėnio pievų plytėjo erdvi laukymė.

Dar vienas Šereiklaukio dvaro palivarkas tada veikė kairiajame Jūros upės krante, netoli nuo jos santakos su Nemunu. Neaukštos kalvelės viršuje buvo pastatytas nedidelis mūrinis gyvenamasis namelis ir medinė daržinė, aplink nedidelis kiemas. Greta turėtas daržo plotelis. Ten gyveno gyvulių piemenys, prižiūrėję bandas Nemuno pakrantės užliejamose pievose (šios tuomet priklausė Šereiklaukio dvarui). Pasibaigus ganiavos sezonui gyvuliai varyti į saugesnes vietas – dvaro sodybos ir kitus tvartus. Beje, šio nedidelio palivarko sodybėlė ilgam neišliko – dažni didieji potvyniai, grėšę ledo lyčių taranais, galop sugriovė nesaugioje vietoje buvusius pastatus.

Ir tada atsirasdavo laimės ieškotojų, rizikavusių savo kukliais pastatėliais. Antai dešiniajame Nemuno krante, piečiau Dalnico palivarko, kuri laiką stovėjo nedidelis Tusainių dvaro (buvusio kairiajame upės krante) palivarkas – keli mediniai pastatėliai, kuriuose būdavo sukraunamas paupio pievose suruoštas šienas.

Nemaža šieno daržinė tada stovėjo piečiau Bitežerio senvagės, dar viena – Nemuno paupyje priešais Ragainę. Tame krante buvo ir keltininko sodybėlė su pora medinių pastatėlių. Veikiausiai visi tie statiniai neretai nukentėdavo nuo dažnų potvynių, bet juos atstatyti nebūdavo sunku.

Gali būti, kad uoliojo J. Dreslerio laikais buvo plečiami miško plotai eglėmis apsodinant žemės ūkio verslams mažiau tinkamas vietas. Gal būdavo atsižvelgiama ir į ekonominę konjunktūrą – kartais atpigdavo žemdirbystės ir gyvulininkystės produkcija, kartais pabrangdavo mediena ir pan.

Baigdami apibūdinti XIX a. vidurio padėtį Šereiklaukio apylinkėse, galėtume teigti, kad kažkokiais visuomeniniais žygiais lyg nepasižymėjęs J. Dresleris vis tik nuveikė labai didelius darbus – gal pagal savo tėvo priesakus pertvarkė dvaro sodybą ir jos aplinką. Savo ilgamečio triūso vaisiais dar spėjęs pasidžiaugti Julius Dresleris 1864 m. baigė savo dienas įpėdiniams palikdamas jau visai kitokį Šereiklaukio dvarą.

Veikiausiai jis buvo palaidotas savo įrengtose dvarininkų kapinaitėse ant aukštojo Kopolyčkalnio, kad bent jo vėlė rytais matytų virš pertvarkytos dvaro sodybos patekančią saulę.

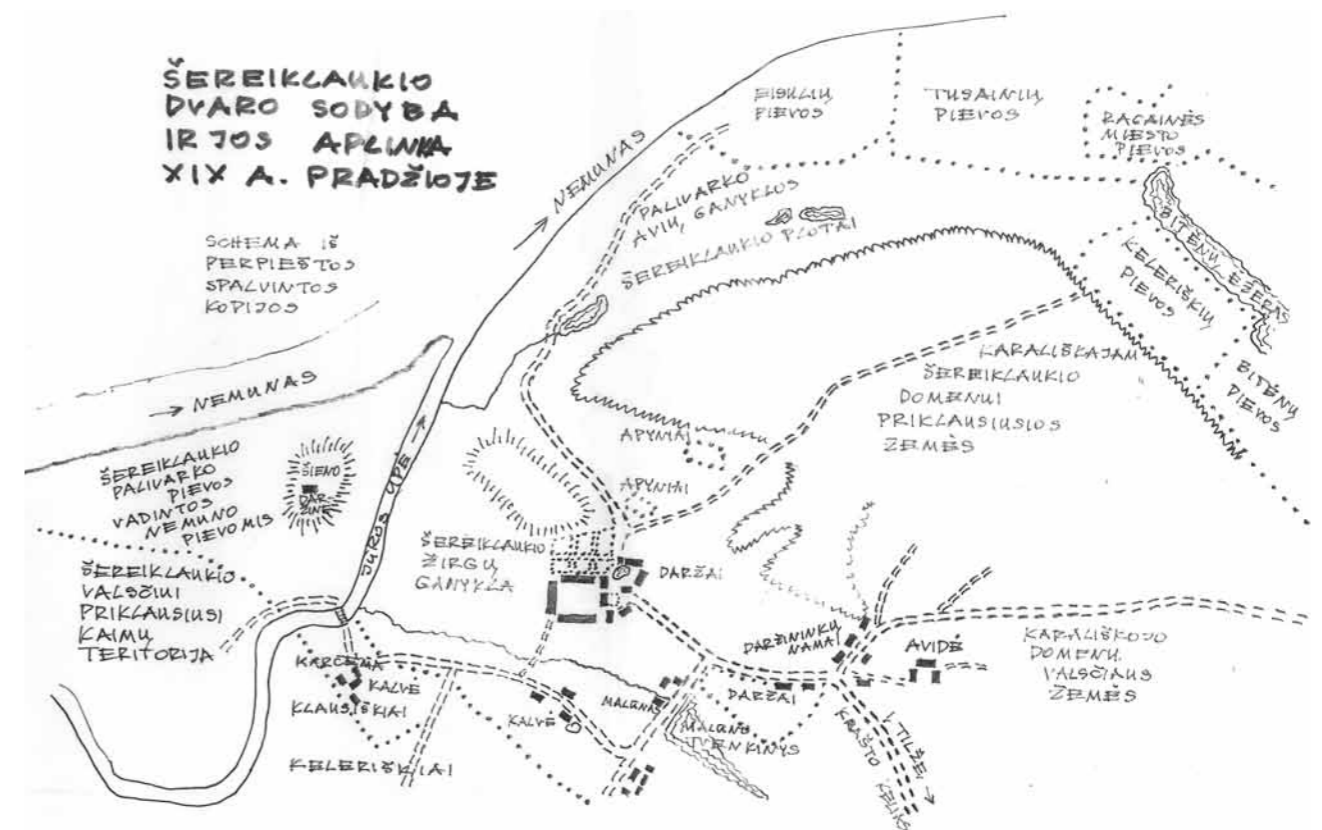
Po ilgamečio šeimininko mirties dvarą apgaubė net dešimtmetį užsitęsusi tyla – Šereiklaukis vis negavo naujo šeimininko. Dreslerių giminei neviešinus savųjų reikalų, galima būtų tik spėlioti, kaip rengtasi tvarkyti didįjį turta – erdvas žemės valdas, atželiančią Šereiklaukio giria, naujai sukurta dvaro sodybą ir gausų ūkį (nuo gyvulių bandų iki plytinės bei viso kito), Kampiuose ir Nausėduose turėtus palivarkus, gretimą Dalnicą bei kita.

Galop 1874 m. didžiojo dvaro šeimininku tapo vienas iš J. Dreslerio įpėdinių – Beno Dresleris, gal atrodęs tinkamiausias tokiai veiklai. Kaip parodė vėlesni dešimtmečiai, tas žmogus kai ką buvo paveldėjęs iš savo senelio L. F. Dreslerio, XIX a. pradžioje kūręs savo verslo imperiją. Jo tėvui Juliiui Dresleriui nuveikus „juoduosius darbus“ – perstačius dvaro sodybą, atnaujinus ūkį ir kt., jaunasis dvarininkas galėjo prisiminti visuomeninį gyvenimą. Megzti ryšiai su įtakingais žmonėmis, sudarinėti garsūs sandėriai (antai, įsigyta arabiškos kilmės žirgų, turėjusių pagerinti Šereiklaukio žirgyne auginamą arklių bandą). Matyt, sugebėta

reklamuotis, suktis aukštuomenėje, pelningai verstis ir t. t. Susilaukta ir laimėjimų – galop B. Dresleriui pavyko pelnyti kilmingojo titulą, nuo šiol ir įpėdiniams paliekamą priešdėlį „fon“. Anksčiau Dreslerių giminei tokios laimės ilgai trūko – valdyti dideli turtai, plėstos valdos, tačiau jie taip ir likdavo kiek antrarūšiais išsišokėliais, *karčemininko* ir amatininko palikuonimis.

Prūsijos valstybėje kilmingojo titulas nebuvo lengvai pasiekiamas. Buvo savos institucijos, užsiėmusios tikrų kilmingųjų apskaita ir panašiais dalykais. Be privačiuose archyvuose saugotų kilmės dokumentų dar buvo ir vieši Prūsijos kilmingųjų sąrašai, vardiję tokių giminių žmones. Kai kurie jų aukštus titulus buvo išlaikę dar nuo viduramžių laikų, kai jų protėviai talkino Ordiniui už savo nuopelnus gaudami užkariatų žemių ir kitokių gėrybių. Galop prie jų prisijungė ir B. Dresleris su savo palikuonimis.

Jau senokai šios giminės jaunuoliams nebūdavo leidžiama tuoktis su bet kuo. Paaugusiems vyrams būdavo renkamos ne vien turtingos, bet ir kilmingos nuotakos, kilusios iš garsių krašto dvarininkų šeimų. Visas tas prašmatnumas turėjo ir savo kainą. Savo siaurame rate besisukančios aukštuomenės šeimos pristigdavo „šviežio kraujo“. Tose šeimose gausėjo neviešinamų



Iki pat XIX a. pirmosios pusės (dvaro privatizacijos ir jo esminio pertvarkymo) tebebuvo išlikusi senoji Šereiklaukio dvaro sodyba ir jos tradicinė aplinka: pakelės karčemos ir kalvės, vasaros tiltas per Jūros upę, nemaža avidės sodyba, vingiuoti keliai, dvaro daržai ir apynynai. Vertingas pievas Nemuno dešiniajame krante buvo išsidalinę aplinkiniai kaimai ir Ragainės miestas. Tik XIX a. viduryje dvaro sodyba ir jos aplinka buvo iš esmės pertvarkytos.

medicinių problemų, nevaisingų palikuonių, ligotų ar apsigimusių naujagimių... Anuometinės „muilo operos“, tikros dramos ar tragedijos lydėjo ne vienos giminės istoriją. Ten gausėjo nevedusiųjų, gal jutusių savas negalias ir t. t. Apkalbininkai paslapčia grubokai juokaudavo, kad veislinių žirgų augintojai, besivaikydami titulų ir turtų, nepasirūpina savo pačių veislės gerinimu. Išmintingesnieji dvarininkai įpėdiniu nebeskirdavo vyresnio sūnaus, o bandydavo pasirinkti tinkamesnį iš viso palikuonių būrio. Rūpinantis visos giminės padėtimi ir ateitimi, neretai tekdavo laužyti paaugusių vaikų likimus, drausti jų norus ir t. t., vienaip ar kitaip atkartojant šiandien mėgstamų serialų apie turtingųjų gyvenimą siužetus.

Būta ir verslo paslapčių. Jei valstybinio dvaro laikais valdžiai būdavo rengiamos ataskaitos, visokių tikrintojų raštai apie Šereiklaukio būklę ir tuometines problemas, tai privatizuotame dvare siekta paslapti. Neaiškinta, iš kur atsiranda ir kur nukeliauja didelės pinigų sumos, kokie sandėriai buvę pelningi, o kurie ne, kur apsigauta, o kur laimėta. Visa tai būdavo nugramzdinama užmarštin, visuomenei (ir vėlesnių kartų žmonėms) tematant padailintą išorės vaizdą.

Teigiama, kad 1878 m. dvaro sodyboje kilęs gaisras sunaikino nemažai pastatų. Po panašaus likimo smūgio (katastrofiško 1829 m. potvynio) ilgai sielvartavęs tuometinis Šereiklaukio dvarininkas galop nukeliavo į kapus. Teigiama, kad šiuo atveju lyg nieko blogo ir nenutikę. Iškart po gaisro statyti nauji pastatai, dailinta sodyba ir t. t. Koks nors paslapčių narpliotojas apie tai galėtų parašyti ištisa romaną pateikdamas savų versijų, kaip anuomet sugebėta „sausam išlipti iš vandens“, gal net pasipelnę iš nelaimės ir t. t.

Šiaip ar taip, bet XIX a. pabaigoje Šereiklaukiui sekėsi visai gerai. Kalbėta apie didėjusius dvarininko turtus, sėkmingai pardavinėtus dvaru užaugintus žirgus ir t. t. Vis tik sėkmė nebuvo amžina – 1896 m. B. fon Dresleris numirė vos sulaukęs pusamžio ir nepasiekęs dabartinio pensinio amžiaus. Po keleto metų Vokietijos kurorte mirė ir jo našlė taip pat nesulaukusi senatvės. Šereiklaukyje vėl prasidėjo tarpuvaldis, užsitęsęs net aštuoniolika metų. Tais laikais dvaro ūkį gal ir neblogai tvarkė samdyti administratoriai ir prievaizdai, tačiau niekas iš tų laikinųjų žmonių nesiimdavo kažkokių strateginės reikšmės sprendimų – problemas geriau atidėdami ateičiai.

Visas būrys B. Dreslerio palikuonių tada bandė gyventi savo gyvenimus – jaunuoliai tarnavo Vokietijos kariuomenėje, merginoms nesisekė ištekėti. Kai kas buvo ir neblogai – 1871 m. įkurta

Vokietijos imperija sparčiai vystėsi. Nors pasitaikydavo neilgalaiškių žemės ūkio sunkumų ir kriazių, tačiau augantys šalies miestai ir pramonės centrai reikalavo vis daugiau maisto produktų ir kitų gėrybių. Būta savų problemų – miestams ir pramonei reikėdavo vis daugiau darbo rankų, ten uždarbiauti išvykdavo vis daugiau kaimo žmonių. Dvarų samdiniams tekdavo mokėti vis didesnius atlyginimus, kad jie nepabėgtų svetur. Būdavo nelengva susirasti patikimesnių darbuotojų ir specialistų. Dvaruose prieglaudos ieškodavo kitur nepritapę žmonės.

Didesniame dvare būta savų dalykų. Čia norėdavo įsidarbinti jaunikių nesusiradusios (gal kokių trūkumų turėjusios) merginos, gausiame samdinių būryje besitikėjusios susirasti jei ne vyrą „iki grabo lentos“, tai bent laikiną partnerį. Žmonių šnekose būta grubių pasakymų apie „dvaro mergas“. Ten nevengta gyventi susidėjus, susilaukta nesantuokinių kūdikių, neretos buvo prastai prižiūrėtų kūdikių mirtys ir t. t. Tiesa, rimčiau tvarkomame dvare prievaizdai rūpindavosi išorine tvarka ir panašiais dalykais, tačiau baudžiavos laikus seniai pamiršusių eilinių žmogelių privataus gyvenimo niekas nepajėgdavo sukontroliuoti. Dar primintume, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje sparčiau keičiantis visuomenei, mažiau paisyta Bažnyčios pamokymų, dažniau gyventa savaip naujoviškoje aplinkoje, kuri vis labiau skyrėsi nuo tėvų ir senelių matytosios, kuriai nebetiko senosios tradicijos ir praeities išmintis.

Naujaisiais laikais nebereikėjo įsikibus laikyti vienos vietos. Koks Šereiklaukyje padirbėjęs ar ten užaugęs samdinys vėliau laimės ieškodavo dar kitose vietose, uždarbiaudamas tai šen, tai ten. Tuo didysis dvaras labai skyrėsi nuo eilinių krašto kaimų, kur kokios valstiečių dinastijos išgyvendavo ištistus šimtmečius, kam nors vis liekant protėvių ūkyje. Kaimų žmonėms rūpėdavo sava sodyba, sava žemė ir kitas giminės palikimas, dvaro samdiniai gyveno kitaip.

Šereiklaukio dvaro išorė tais laikais atrodė pakankamai įspūdingai. Įvažiuojančius į dvaro sodybą pasitikdavo abipus kelio įrengti žirgų aptvarai, dar sudalinti į mažesnes dalis. Juose pasirodymui laikyti geriausieji dvaro žirgai, taip reklamuota pagrindinė savoji prekė – Šereiklaukyje užauginti ir išmankštinti geros veislės žirgai.

Įvažiavus į dvaro sodybą, atsiverdavo ne vien didieji rūmai, bet ir tolėliau buvusi naujoji mūrinė arklidė. Atvykėliai išvysdavo itin puošnų to pastato vakarinį fasadą, išdailintą visokiomis grožybėmis, vainikuotą vaizdingais bokšteliais su vėjarodėmis (šiose vaizduotos žirgų figūros). Gretimame aptvare taip pat laikyti pirkėjų laukę žirgai.

Po beveik du dešimtmečius užsitęsusių tarpuvaldžio, kai teko ieškoti galimybių padalinti velionio B. fon Dreslerio turtą gausiems vaikams, tuo nesunaikinant didžiojo dvaro ūkio, galop apsispręsta. Nuo 1914 m. pradžios naujuoju dvaro savininku tapo jaunesnysis sūnus Konradas. Tada siekta ryžtingai atsiskaityti su kitais dvaro paveldėtojų. Imtasi revoliucingo žygio – tų metų pradžioje didžiąją Šereiklaukio girią ėmėsi masiškai kirsti žinoma krašto firma, už tai sumokėjusi daugiau kaip du milijonus markių – tais laikais milžinišką sumą. Atgijusiame Šereiklaukio dvare būta vis naujų permainų – 1914 m. pavasarį naujasis dvarininkas atšventė savo vestuves, planuoti kiti pokyčiai.

Deja, naujojo šeimininko laukė nenusipėjamos nelaimės ir didžiausių netikėtumų laikotarpis.

1914 m. rugpjūtį prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, į Šereiklaukį netruko įsiveržti Rusijos kariuomenės daliniai. Tai išties buvo nelyg „perkūnas iš giedro dangaus“ – vargu, ar kas tų metų pavasarį įsivaizdavo, kad puošnioji dvaro sodyba netrukus bus išgrobstyta ir sudeginta, kad bus išsivarytos brangiųjų veislinių gyvulių bandos, kad ilgai plėtotas dvaro ūkis faktiškai žlugs nespėjęs nei susirinkti tuomečio derliaus.

Tik 1915 m. vasarį Rusijos kariuomenė buvo galutinai išstumta iš Šereiklaukio, bet tose kautynėse vėl nukentėjo dvaro sodybos liekanos. Po viso to suprasta, kad nebeliko nieko – nei plytinės, nei nesenos spirito varyklos su sūriniu, nei ūkinių dvaro trobesių su ten buvusiais gausiais gyvuliais. Nusiaubtoje sodyboje stūksojo tik sudegintų dvaro rūmų ir kitų pastatų mūrinės sienos.

Po viso to nei metų neūkininkavusiam dvarininkui būtų derėję pripažinti visišką žlugimą, pamiršti buvusius planus ir praeities didybę. Vis tik tenka pripažinti, kad tuomet Konradas fon Dresleris pasielgė gana herojiškai, imdamasis atkurti didįjį dvarą, kuriame nebebuvo likę svarbiausių vertybių: nei iškirstos didžiosios girios, nei veislinių gyvulių, nei dvaro sodybos bei daug ko kitko. Būta ir palankių momentų: 1915 m. Vokietijos žemėse rinkta pagalba Rusijos kariuomenės nusiaubtiems Rytprūsams, tebegyvavo anksčiau užtarnautasis didžiojo Šereiklaukio dvaro ir jo sėkmingų dvarininkų įvaizdis. Gal padėjo ir paveldėtosios Dreslerių savybės: apsukrumas, atkaklumas ir kt.

Neatidėliojant pradėti dvaro atkūrimo darbai, atstatinėti ūkiniai trobesiai, kurtos gyvulių bandos (kai ką gaunant dovanų, kai ką perkant aukcionuose). Šereiklaukis buvo minimas kaip vietovė, kuriai reikalinga pagalba.

Vis tik didžiosios istorijos bėgsmas ir toliau nebuvo palankus didžiajam dvarui. Užsitęsęs

Pirmajam pasauliniam karui, seko Vokietijos imperijos ištekčiai, vis mažiau kas tekdavo karo aukoms. Teigiama, kad vis blogėjant padėčiai, Vokietijos valdose nuo bado ar neprivalgymo mirė per pusę milijono žmonių. Nepavykus paskutiniam puolimui Vakarų fronte, 1918 m. lapkritį Vokietija kapituliavo, žlugo pati jos imperija, prasidėjo vidinės kovos.

1919 m., diktuojant karo nugalėtojams, buvo sudaryta Versalio taikos sutartis, turėjusi nubauti Vokietiją. Be viso kito nutarta nuo Vokietijos Rytprusių provincijos atskirti Klaipėdos kraštą – teritoriją Nemuno žemupio dešiniajame krante. Tai visai netiko krašto dvarininkams – būtų netekta Vokietijos paramos, tenykštės rinkos, įprastinių ūkinių ir kitų ryšių. Energingasis K. fon Dresleris vis labiau pasinerė į politinę veiklą atstovaudamas krašto dvarininkų ir vokiečių interesus. Prasidėjo porą dešimtmečių užtrukusios politinės kovos, į kurias buvo įveltas ir Šereiklaukis.

Nuo 1920 m. pradžios atskyrus Klaipėdos kraštą, ten buvo sukurta visai nauja Pagėgių apskritis, kuriai buvo priskirtas ir Šereiklaukis. Kaimyninės Ragainė ir Tilžė liko už Nemunu nužymėtos demarkacinės ribos. Teko taikytis prie kitokio gyvenimo.

Nuo 1923 metų pradžios Klaipėdos kraštą perėmus jaunajai Lietuvos Respublikai, nepasitenkinimo būta dar daugiau. Tai visai netiko didiesiems žemės ūkio produkcijos gamintojams – dvarų savininkams. Jau minėta, kad XIX amžiuje tokios produkcijos kainos sparčiai kilo Prūsijoje, ten vystantis miestams ir pramonės centrums. Aukštesnės kainos garantavo didesnius pelnus, iš jų buvo galima mokėti didesnius atlyginimus samdiniams ir kitiems. Kitaip buvo carinės Rusijos okupuotoje Didžiojoje Lietuvoje – atsilikusiam agrariniame krašte. Daugybė neturtingų valstiečių savo kuklų derlių ten pardavinėdavo už skatikus. Žinoma, kad nuo seno daug jaunimo iš Žemaitijos ir kitur stengdavosi uždarbiauti Mažojoje Lietuvoje, kur gaudavo didesnius atlyginimus nei savo gimtinėje. Ten geriau gyvendavo ir eiliniai valstiečiai.

Įpratus gyventi aukštesnių kainų krašte, perėjimas į Lietuvos Respublikos rinką su žemesnėmis kainomis buvo tikra prapultis staiga sumažėjus pajamoms ir galimybėms. Primintina, kad LR tuomet negalėjo aprūpinti nei žemės ūkio technika, nei cheminėmis trąšomis ir daugeliu kitų įprastų dalykų – visa tai vis tiek reikėjo pirkti Vakaruose. Net ir tuomet Konrado fon Dreslerio ūkis nežlugo gelbstint paslaptiškai (ar slepiamai) veiklai.

Vėliau aiškėjo, kad energetingasis dvarininkas

užsiėmė ne vien politine veikla (taip pat padėjusia jo verslui), bet ir įvairiomis finansinėmis machinacijoms. Imtasi vadovauti neoficialioms finansinėms institucijoms, per kurias iš Vokietijos atkeliavo didžiuliai kreditai (vėliau vertinti šimtais tūkstančių markių). Tai buvo skiriama Vokietijos interesų gynėjams, veikusiems prieš Lietuvos Respubliką.

Tarpukario Vokietijoje stiprėjus revanšo siekiamam nacionalsocializmo judėjimui, tokia pakraipa skatinta ir Klaipėdos krašte. Turtingiausias krašto dvarininkas K. fon Dresleris galop tapo neoficialiu tenyškčių nacistų vadu, įsivėlė į visokią jų veiklą.

Autonominių Klaipėdos kraštą prižiūrėjusi Lietuvos Respublika bandė gelbėti padėtį. Surinkus įrodymų, Kaune buvo surengtas to krašto nacistų (tarp jų ir K. fon Dreslerio) teismas, jiems paskirtos griežtos bausmės. Buvo sumanyta išpirkti Šereiklaukio dvarą ir ten apgyvendinti 30 lietuvių šeimų. Tokiais žygiais tikėtasi sulietuvinti kraštą, išstumti ten vyravusius vokiečių dvarininkus ir pan. Deja, visa tai teliko svajonėmis.

Nacistinei Vokietijai griežtai užprotestavus, prieškarinei LR valdžiai teko trauktis nepajėgiant atsispirti galingajam kaimynui. Iš kalėjimo teko paleisti K. fon Dreslerį ir kitus nacistų vadus. Nebedrįsta svajoti apie Šereiklaukio dvaro išpirkimą, lietuviybės stiprinimą.

Užsitęsusi politinė kova baigėsi 1939 m. kovo mėnesį nacistinei Vokietijai aneksavus Klaipėdos kraštą. Netrukus buvo sudarytas liūdnei išgarsėjęs Molotovo – Ribentropo paktas, nulėmęs ne vien lietuviškų žemių, bet ir visos Europos likimą.

Nacistų valdymo laikais Šereiklaukyje toliau

veisti žirgai. Ten mėgautasi ir medžiokle. Atželiančios girios plotai buvo apjuosti tvoromis, ten laikyta gal pora šimtų tauriųjų elnių. Didžiutasi ten didžiulius ragus užauginusiais patiniais (sumedžiotų trofėjų ragai pelnydavo visokių apdovanojimų). Šereiklaukio dvarininkienė, padedama dekoratyvinio apželdinimo specialistų, puoselėjo dvaro parką ir gėlynus. Nugriautų dvaro didžiųjų rūmų vietoje buvo įrengta medžių apsupta žalia veja. Buvusį gyvenimą ten priminė išlaikyta pusmėnulio formos pakyla – buvusi terasa tvenkinio pusėje. Už gautą paramą atkurta Šereiklaukio spirito varykla dirbo visu pajėgumu – naftos stigusioje nacistinėje Vokietijoje teko verstis su jos pakaitalais. Užauginti jojamieji žirgai tiko krašto veikėjams, plėstai kariuomenei reikėjo vis daugiau darbinių arklių.

Įsibėgėjant Antrajam pasauliniam karui, laukstasis nacistinis rojus menko. Vėl jautėsi stygius, reikėjo remti kariaujančią valstybę. Mobilizuojant vis daugiau vyrų, nebegaunant žemės ūkio technikos ir daug ko kito, justai įvairūs ūkiniai sunkumai. Vis tik nuošalus Šereiklaukis ilgai buvo likęs ramybėje. Karo metais aviacija ne kartą bombardavo netolimą Tilžę, bet atokus dvaras nelaikytas reikšmingu kariniu objektu.

Nacistinei Vokietijai pralaimint karą, 1944 m. vasarą link Šereiklaukio slinko Rytų frontas. Iš ten galutinai teko trauktis tų metų spalį paskelbus privalomą evakuaciją. Tais mėnesiais nemažai vietos žmonių žuvo, daug pabėgėlių mirė pokariu, kai kas bandė grįžti į sovietų okupuotą Lietuvą. Dvarininkų šeima pasiekė Vakarų Vokietiją, kur gyveno iki savo dienų pabaigos daugelį Šereiklaukio paslapčių nusinešdami į kapus.

LITERATŪRA

1. Purvinas M. Šereiklaukio (Šereiklaukio) dvaro raidos bruožai. Kultūros paminklai. 11. Vilnius, 2004, p. 170–183.
2. Purvinas M. Šereiklaukio dvaras ir jo likimas. Rambynas 1(3). 2010, p. 14–23.
3. Purvinas M., Kačinskaitė I. Šereiklaukis I, Šereiklaukis. Lietuvos dvarų sodybų atlasas. II. Pagėgių savivaldybė. Vilnius, 2014, p. 225–232.
4. Almonaitis V., Daunorienė J. Sakmė apie skalvių didvyrį Šereiką. Rambynas, Nr. 1(2). 2009, p. 9–11.
5. Almonaitis V. Vakarų Lietuva XII–XV a. Kaunas, 2013.
6. Brix F. Tilsit-Ragnit. Stadt und Landkreis. Würzburg, 1971.
7. Žostautaitė P. Klaipėdos kraštas 1923–1939. Vilnius, 1992.



Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ (III)

Juozas VERCINKEVIČIUS

Bitėnai–Trakai

Tęsiame Rambyno regioninio parko direkcijos įgyvendinamo projekto „Pietų Baltijos dvarai“ veiklų fiksavimo laikais. Trisdešimt šešių mėnesių projektas dėl pandemijos situacijos pasaulyje ir Europoje pratęstas dar 14 mėnesių ir turėtų baigtis 2022 metų vasarą vyksiančiu Dvarų festivaliu visose Pietų Baltijos šalyse. Šioje publikacijoje apie svarbiausias projektines veiklas 2021 metais.

Šereiklaukio dvaro sodybos tvarkymas pritaikant lankymui

Kaip jau minėta ankstesniame straipsnyje apie šį projektą, jo metu siekiama didinti Šereiklaukio dvaro patrauklumą lankymui. Patrauklumą paprastai didina tvarkingumas, informacinė infrastruktūra. Tad prie to ir buvo susitelkta planuojant dvaro eksponavimą. Tvarkymo projektą rengiančiai firmai (projekto vadovas A. Vengris) buvo suformuluota užduotis: atsižvelgus į archeologinių, arboristinių ir istorinių tyrimų ataskaitas pasiūlyti Šereiklaukio dvaro sodybos tvarkymo priemones, kurios leistų geriau suvokti, pažinti ir eksponuoti šio komplekso vertingiausius gamtinius ir kultūrinius objektus; centrinėje Šereiklaukio dvaro sodybos teritorijos dalyje numatyti bešeimininkių statinių, esančių valstybinėje žemėje, demontavimo ir teritorijos sutvarkymo darbus; 2 km ilgio alėjoje į Kopolyčkalnį numatyti būtiniausius kraštovaizdžio formavimo kirtimus, kurie išryškintų vertingiausius alėjos želdinius; suprojektuoti buvusios kopolyčios vietos eksponavimo priemones; numatyti sunykusių Šereiklaukio dvaro rūmų vietos, pažymėjimo ir išryškavimo priemones – sprendinius, kurie leistų geriau suvokti nunykusio dvaro erdvinį, kompozicinį ryšį

bendrame komplekso kontekste; numatyti arboristinius darbus, kuriuos vykdant būtų tvarkomi vertingiausi komplekso želdiniai (Šereiklaukio dvaro liepa, Kopolyčkalnio alėjos medžiai ir pan.); suprojektuoti mažuosius kraštovaizdžio architektūros elementus: rodykles, suolus, informacinius standus ir kt.

Siautėjant Covid-19 epidemijai, sudėtingiausia buvo rasti rangovą tvarkymo darbų vykdymui pagal parengtus projektinius sprendinius. Su projekto vadovu daug kartų diskutuota, kokius sprendinius pasirinkti įgyvendinimui, kadangi šiam tikslui skirtos lėšos buvo labai nedidelės, tiksliau simbolinės, lyginant su apimtimis darbų, kuriuos iš tikro Šereiklaukio dvare reikėtų nuveikti, kad dvaras tikrai taptų apsaugotu, tvarkingu ir patraukliu. Labai svarbus buvo teisingas prioritetų pasirinkimas. Bet ir taip ilgai neatsirado nė vieno rangovo, kuris imtųsi šio darbo. Po daugkartinių nesėkmingų viešųjų pirkimų pagaliau 2021 metų vasario pradžioje su Tauragėje įsikūrusia UAB „Apastata“ buvo pasirašyta tvarkymo darbų sutartis. Tik didelės kantrybės, geranoriškumo, bendradarbiavimo dėka buvo gautas tas rezultatas, kurio ir tikėtasi. Didžiausi pasiekimai pamatyti, kai kraštovaizdyje buvo išryškinta nuo dvaro Kopolyčios kalno link vedanti ilgoji medžių alėja. Joje pašalinti menkaverčiai savaiminiai medžiai ir krūmai, kad išlikę senieji alėjos medžiai atsidendų visu grožiu. Gaila, nedaug jų bėra likę. Alėja gerokai sunykusi dėl įvairių priežasčių. Kai ji buvo sodinta, aplinkui plytėjo atviri laukai, o dabar – išvien miškas arba kirtavietės. Išties alėja supa valstybinio miško sklypai ir tik prieš gerą dešimtmetį, įtraukus Šereiklaukio dvarą į nekilnojamojo kultūros paveldo sąrašą, apie 20

metrų pločio žemės juosta ir erdvė, kurioje auga alėjos medžiai, plyti jų šaknys ir šakos, išskirta šiai alėjai saugiai gyvuoti. Tvarkybos darbų metu, išryškinant alėją, buvo palikti visi negyvi, tiek dar stovintys, tiek ir nuvirtę senieji medžiai, kaip eksponatai ir liudininkai kažkada dvarininkų sumanytos kraštovaizdžio formavimo didybės.

Po to sekė visokių būdelių, sandėliukų, rūkyklų, vasarinių virtuvėlių, tualetų ir dar įvairiausių neaiškios paskirties bešeimininkų pastatėlių pašalinimas iš centrinės dvaro sodybos teritorijos. Visas šis turtas ant valstybinės žemės buvo susikaupęs nuo sovietmečio laikų, dauguma jo jau seniai nebe naudojamas, bet jų nuardymas vis tiek sukėlė tam tikrų dvaro pastatuose dar iki šiol tebegyvenančių žmonių emocijų. Rangovai, nors ir turėdami teisę viską vienu mostu nušluoti nuo žemės paviršiaus, buvo labai taktiški ir davė bent porą savaičių, jeigu kas norėtų dar kokių naudingų rakandų iš tų ardomų pastatų išsinešti. Didžioji dalis atliekų buvo tiesiog medinės lentos, kurias vietiniai kaimo žmonės galėjo susiruošti kaip malkas. Deja, maža buvo taip darančių. Juk šalia didžiulė Šereiklaukio giria. Tai kam vargti su kažkokiais lentgaliais... Išvalyta vieta po pastatais buvo lengvai išlyginta, užsėta žolė. Vykdam šiuos darbus buvo aiškiai matyti, kad vieta, ant kurios stovėjo bešeimininkiai statiniai, kažką po savimi slepia, kadangi gruntas buvo pilnas raudonų plytų nuolaužų. Patyrinęs senus dvaro vietovės žemėlapius ir nuotraukas, galima daryti prielaidą, kad ten anksčiau stovėjo didžiuliai dvaro pastatai. Kada nors ateityje galbūt ši vieta galėtų būti detaliam ištyrinėta ir atvertos po žeme tebeglūdinčios istorinės paslaptys.

Svarbi užduotis buvo eksponuoti per Pirmąjį pasaulinį karą sugriautų, o vėliau taip ir nebeatstatytų didingų dvaro rūmų vietą. 2020 metų vasarą žvalgomaisiais tyrinėjimais buvo tiksliai nustatyti dvaro kampai ir perimetras. Iki šiol rūmų vieta buvo apaugusi medžiais ir krūmais. Ties centrine dalimi įrengtas pusrūsis, kuriame sovietmečiu greičiausiai buvo laikomos daržovės. Ant pamatų pastatyta rūkykla, o greta jos – jau pamatų išorėje – malkinė. Tvarkybos darbų metu statiniai buvo pašalinti, rūsio duobė užversta, išpjauti medžiai, augę rūmų pamatų viduje. Bet išsaugoti tie, kurie augo rūmų išorėje, taip norint padėti lankytojui įsivaizduoti, kur ir kokio įspūdingo dydžio buvo prieš daugiau nei šimtą metų paveikluose ir fonuotrukose užfiksuotas, bet Pirmojo pasaulinio karo metu sugriautas didingiausias dvaro pastatas. Rūmų viduje medžiai buvo tik nupjauti, neraunant kelmų, kad nepažeistų gilesnių sluoksnių, todėl išlyginti paviršius ir padaryti dailių dvaro pagrindo vaizdą buvo labai sudėtinga. Kažkiek užpylus atvežtinės žemės, ją išlyginus ir užsėjus žolę,

dalinau pavyko tai padaryti. Ši vieta dar reikalaus kantrios reguliarios tolimesnės priežiūros.

Dar vienas labiausiai matomas pasikeitimas dvaro sodyboje yra minimalios, daugiausiai informacinės, infrastruktūros, skirtos lankytojams, įrengimas svarbiausiose dvaro sodybos vietose. Centrinėje dalyje prie dvaro svirno pastatytas bendrainformacinis stendas apie svarbiausius dvaro raidos etapus, čia gyvenusius ir veikusius žmones, dvaro, kaip paveldo, svarbą. Prie Kopyčkalnio ir prie dvaro rūmų įrengti stendai, kuriuose informacija parengta vadovaujantis atliktais archeologiniais tyrinėjimais. Prie svarbiausių dvaro sodybos pastatų įrengti dar 8 nedideli pasviri stendai su istorinėmis šių pastatų nuotraukomis ir trumpa informacija. Taip pat įrengtos 4 informacinės rodyklės ir du dailūs mediniai suoleliai. Vienas prie senosios dvaro liepos, kitas po centrinėje dvaro sodybos dalyje augančiu didžiuliu ažuolu. Kopyčkalnyje, tik po Antrojo pasaulinio karo nugriautos koplyčios vietoje, pastatytas 5 m aukščio atminimo kryžius. Senajai liepai, augančiai prie buvusių rūmų, anksčiau 2021 metų pavasarį atlikti profesionalūs arboristikos darbai: subalansuota laja, apipjaustytos kai kurios šakos, kad medis dar ilgai gyventų ir liudytų istoriją. Kad šis ypač vertingas tiek gamtine, tiek istorine prasme medis-senolis kuo ilgai gyvuotų ir džiugintų tiek lankytojus, tiek krašto mylėtojus, tiek mokslo žinovus, arboristikos darbus reikėtų kas 2–3 metai kartoti. Tam reikalingos nemažos lėšos, nes arboristikos paslaugos pakankamai sudėtingos, reikalinga speciali įranga.

**Festivaliai aplink Pietų Baltiją.
„Atviri vasarvidžiui Mažosios Lietuvos dvarai“
2021 metais Lietuvoje**

Viena ypatinga, visus šio Interreg programos projekto partnerius aplink Pietų Baltiją vienijanti, projektinių veiklų grupė yra kasmetiniai vidurvasario renginiai (festivaliai) dvarų aplinkoje. Anksesniame viešinimo straipsnyje jau buvo rašyta apie 2019 metais vykusį bandomąjį festivalio renginį Šereiklaukio dvaro sodyboje, kuris buvo tarsi repeticija. 2020 metais sumanytas festivalis dėl COVID-19 pandemijos situacijos buvo modifikuotas ir vietoj gyvų renginių visose šalyse partnerėse buvo sukurti ir pristatyti visuomenei Youtube kanale trumpi filmai apie dvarų paveldą ir istorines, kultūrinės vertybes dvarų aplinkoje. Rambyno regioninio parko direktcijos užsakymu buvo sukurti du filmukai. Studija Din-dia sukūrė filmuką apie Šereiklaukio dvarą, o Tautrimas Rupulevičius – apie Rambyno regioninio parko svarbiausias vertybes, naujai perleistą U. Lachauer knygą „Rojaus



Atokvėpio vieta, įrengta po senąja dvaro liepa



Evangelikų-liuteronų parapijos kunigas Mindaugas Kairys šventina Kopyčios vietoje pastatytą atminimo kryžiu, 2021-08-25



Irengtos naujos krypties rodyklės



Stendas prie buvusių dvaro rūmų

keltas“ bei pritaikytą lankymui taką greta Bitės, kuris aprašomas šioje krašto istorija dvelkiančioje lietuvininkės bitėniškės Elenos Grigolaitytės-Kondratavičienės atsiminimų knygoje.

2021 metų vasaros pradžioje atlaisvėjus karantinui jau buvo rimtai rengiamasi realiam festivalinių renginių maratonui. Pasirašyta renginių organizavimo paslaugos sutartis su Pagėgių kultūros centru ir Joninių savaitėje festivalis „sugriaudėjo“. Sekmadienį, birželio 20 dieną, Šilutėje H. Šojaus dvare vyko popietė, kurios metu pristatytas dvaras ir šiuo metu jame vykdoma muziejinė veikla. Popietės dalyviai supažindinti su pagrindine ekspozicija, paraleliai vykstančiomis kilnojamomis parodomis, dvaro kultūra, įdomiomis, žymiomis su šiuo dvaru susijusiomis asmenybėmis. Svečiams pristatytas ir kulinarinis paveldas – popietės tija (arbata) su pyragu, iškeptu pagal XIX a. pabaigos receptą. Buvo galimybė išgirsti ir pasakojimą senovine lietuvininkų tarpe.

Birželio 21 d. Vilkyškių dvaro sodyboje, rekonstruotame arklidžių pastate, kur dabar įrengtas „Istorijos inkubatorius“, vyko dvarų forumas „Dvarų paveldo pritaikymo turizmui aktualijos“ ir diskusija „Dvarų administravimo problematika ir pritaikymas turistų poreikiams“. Į jį sukviesti suinteresuoti dalyviai iš valstybinių ir savivaldos institucijų, mokslo, švietimo įstaigų, taip pat verslininkai, bendruomenių atstovai. Forumo dalyvius pasveikino netikėtai (o gal ir tikslingai) į forumą atvykęs LR Kultūros ministras Simonas Kairys, LR Seimo narys Ričardas Juška, Pagėgių savivaldybės meras Vaidas Bendaravičius, Rambynų regioninio parko direktorė Diana Milašauskienė. Pranešimus skaitė Kultūros paveldo departamento prie LR Kultūros ministerijos vadovas Vidmantas Bezaras, projekto partnerio Lietuvoje – Klaipėdos universiteto Sporto, rekreacijos ir turizmo katedros lektorė Rasa Rupulevičienė, Rambynų regioninio parko vadovė Diana Milašauskienė, menotyrininkas-skulptorius Vidas Cikana, Hugo Šojaus muziejaus muziejininkė Roma Šukienė, Pagėgių savivaldybės turizmo ir verslo informacijos centro direktorės pavaduotoja Ligita Kazlauskienė, Vilniaus dailės akademijos ir Lietuvos kultūros tyrimo instituto doktorantas Marius Daraškevičius. Vėliau forumo dalyviai diskutavo apie tai, su kokiais iššūkiais susiduriama norint išsaugoti dvarų paveldą, dvarų įveiklinimo ir pritaikymo turistų poreikiams tematika. Diskusijoje dalyvavo Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos prie Aplinkos ministerijos atstovai, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Telšių – Tauragės padalinio atstovai, Šereiklaukio kaimo bendruomenės atstovas Tomas Kairiūnas, Klaipėdos universiteto, Rambynų regioninio parko direktorės, Pagėgių krašto

turizmo ir verslo informacijos centro, kitų įstaigų ir organizacijų atstovai. Diskusijos gale surašyti apibendrinimai, pagal kuriuos parengta rezoliucija ir nutarimas, su kuriais ketinama supažindinti suinteresuotas institucijas ir atsakingus asmenis, siekiant darnios turizmo plėtros Pagėgių krašte, įtraukiant dvarų paveldą. Nutarimo esmė tokia: „1. Parengti **Turizmo plėtros skatinimo prioriteto veiksmų planą 2021–2031**. Tauragės regionas; Pagėgių savivaldybė [Bitėnai, Vilkyškiai, Šereiklaukis]; 2. Sukurti Pagėgių savivaldybės **patariamojo pobūdžio koordinacinę turizmo tarybą**. Tarybos tikslas – formuoti Pagėgių savivaldybės kaip vieningos turistinės traukos vietovės įvaizdį ir kelti konkurencingumą šalies ir tarptautiniu mastu. Teikti Pagėgių savivaldybės Tarybai patvirtinti turizmo tarybos nuostatus ir sudėtį.“

Artėjant finaliniam festivalio renginiui – Joninėms Rambyne – birželio 22 dieną buvo organizuojamas žoliautojų žygis maršrutu nuo Bitėnuose esančio Martyno Jankaus muziejaus per Šereiklaukio girią į Šereiklaukio dvarą. Žygiui vadovavo keliautojas Dainius Kinderis ir žolininkas Marius Lasinskas. Žygeiviai buvo pakviesti dalyvauti ir tą pačią dieną Šereiklaukio dvare vykusiame novatoriško Šereiklaukio dvaro pritaikymo startiniame renginyje.

Birželio 23 dieną ant Rambynų kalno tradiciškai vyko Joninių šventė. Tai neabejotinai svarbus kultūrinis įvykis ne tik Pagėgių krašte, bet ir Tauragės apskrityje. Išlaikant visas tradicijas nuo visuomenės veikėjų pagerbimo Bitėnų kapinėse, sveikinimo prakalbu, chorų ir kitų atlikėjų koncerto iki Joninių laužo, vardadienius švenčiančių Jonų, Janinų ir Rasų paminėjimo, jau 137 kartą buvo švestos Joninės ant Rambynų kalno. Jos vainikavo pirmą kartą Mažojoje Lietuvoje organizuotą tokio tipo festivalį. Po festivalio, bendradarbiaujant Rambynų regioninio parko direktorijai ir Pagėgių kultūros centrui, buvo sukurtas, įgarsintas anglų kalba ir Youtube kanale tarptautinei visuomenei pristatytas 5 minučių trukmės festivalį apibendrinantis filmukas.

Šereiklaukio dvaro novatoriško panaudojimo koncepcija

Dar viena iš planuotų ir sėkmingai įgyvendintų projekto veiklų buvo Šereiklaukio dvaro novatoriško panaudojimo koncepcijos sukūrimas. Įvykus viešajam pirkimui, šio darbo ėmėsi ilgametis visuomenės veikėjas, žurnalistas Eugenijus Skipitis. Jam buvo suformuota užduotis parengti ne tik koncepciją, bet suorganizuoti ir pirmąjį bandomąjį renginį kaip pavyzdį veikos, kuri šį didingą, bet nugyventą ir laike sustingusį dvarą galėtų padaryti vėl gyvybingu. Savo darbe autorius apžvelgė su Šereiklaukio dvaru susijusius svarbius



Brass kvinteto koncertas Šereiklaukio dvaro sodyboje 2021-06-22

visuomeninius, kultūrinius įvykius bei valstybės istorijai reikšmingas asmenybes, susijusias su šiuo paveldo objektu, apibūdino jo kultūrinį lauką, išanalizavo pavyzdines privačias iniciatyvas ir savi-valdybių pastangas dvarų atkūrimo bei įveiklinimo srityje. Taip pat išanalizavo turizmo sektoriaus statistinius duomenis, pristatė Šereiklaukio dvaro ateities viziją ir pasiūlė konkrečias priemones novatoriškam Šereiklaukio dvaro įveiklinimui. Jos yra tokios:

1. Pradžiai minimaliai sutvarkius dvaro parką vasaromis būtų galima organizuoti Klaipėdos krašto skautų stovyklas palapinėse. Nors nuo tradicijos ir netoli, bet jiems būtų ką veikti. Žygiai iš Šereiklaukio iki Rambyno kalno, greta esančių piliakalnių lankymas, gal net pasiplaukiojimas baidarėmis iš Mociškių iki Šereiklaukio, gal ir laužas Jūros pakrantės prieplaukoje. Nebūtinai tokios stovyklos turi būti skirtos tik skautams. Tinkamai apie tai ištransliavus socialiniuose tinkluose atsirastų ekstremalaus poilsio mėgėjų ir neorganizuoto jaunimo tarpe. Viena iš papildomų atrakcijų galėtų būti viena nakvynė medžiuose. Kaip tai padaryti – organizatorių arba dalyvių reikalas.

2. Žinome, kad skalvių gentis buvo gana stipri ir karinga. Pasinaudojant šiomis prielaidomis, Šereiklaukio dvare būtų galima organizuoti istorinių karinių klubų festivalį „Skalvių turnyras“. Nėra abejonių, kad toks renginys sulauktų turistų ir vietinių žiūrovų dėmesio, svarbu jį tinkamai iškomunikuoti. Beje, atrodo, kad panašaus renginio Lietuvoje lyg ir nėra. Istorinių karinių klubų kariūnai galėtų inscenizuoti parodomuosius mūšius, pasidalinti su žiūrovais skirtingų epochų

kariuomenės gyvenimo fragmentais, statuto subtilybėmis. Šereiklaukio dvaras turi ieškoti savo veido. Renginiai turi tapti tradicija. Tiesiog reikia kurstyti ugnelę dvaro gyvybės palaikymui. Turistai turi žinoti, ko jie atvyks į Šereiklaukio dvarą ir ko jie niekur kitur nepamatys, nepajaus.

3. Vasaros metu didžiajame dvaro tvenkinyje galėtų būti eksponuojamos įvairių šalių menininkų instaliacijos ant vandens, jų apšvietimui panaudojant saulės baterijas, modernias apšvietimo ir garso priemones, kitas šiuolaikines technologijas, atitinkamai instaliacijas inkaruojant skirtingose tvenkinio vietose. Gal tose instaliacijose mobiliu telefonu galima ką nors pajudinti, pasukti, kitaip apšviesti. Techninių sprendimų įvairovė suteikia fantazijai laisvę, turistams – teisę pajauti netikėto reginio ir atrakcijos skonį.

4. Atitinkamai pasirūpinus sirgalių ir žiūrovų patogumu bei dalyvių saugumu tame pačiame tvenkinyje galima organizuoti plaukimo varžybas netradicinėmis plaukiojimo priemonėmis „Šereiklaukio dvaro taurei“ laimėti. Gali būti ir startinis mokestis, ir prizai, ir taisyklėse numatyta, kad plaukimo priemonė turi tilpti į automobilį. Tiesiog reikia kviešti žmones pabūti gamtoje konkrečioje vietovėje, prie jos priprasti, ją pamilti, o gal ir jai padėti.

5. Medžiotojų dešrelių šventė Šereiklaukio dvare. Renginio metu galėtų vykti Respublikinė skalikų paroda, imituojanti senovės dvarų rengimas medžiokles, gaustų medžioklės ragai, vyrus į medžioklę išlydėję medžiotojų žmonos ir dvaro ponios surengtų varžytuves, kuri išradingiau pateiks medžiotojų dešreles. Renginį galėtų remti medžiotojų dešrelių gamintojai. Dar kitais metais

renginį galima pakartoti rengiant dvaro šunų – kurtų parodą.

6. Žlaugtų bokštai jau dabar gali būti panaudojami Sportinio laipiojimo treniruotėms ir varžyboms. Lieka tik išspręsti sportininkų apgyvendinimo ir maitinimo klausimus.

7. Suradus lėšų ant dvaro spiritinės sienų būtų galima eksponuoti specialiai Šereiklaukio dvarui sukurtus dailininko Mariaus Jonučio ansambliužus „Šereiklaukio dvaro gyvenimas ir darbai“.

8. Renginių ciklas „Tarp praeities ir ateities“ turėtų atspindėti Šereiklaukio dvarą kaip buvusios ir būsimos kultūrinės erdvės objektą. Planuojamuose renginiuose turėtų dalyvauti Klaipėdos koncertų salės Brass kvintetas ir kiti Klaipėdos krašto profesionalūs kolektyvai.

„Miesto muzikantų“ orkestrų tradicija XVIII a. pasiekė ir Rytų Prūsiją. Tikėtina, kad tokie orkestrai iš Ragainės ar Tilžės koncertavo Šereiklaukio dvare.

Remdamasis šiuo argumentu koncepcijos rengėjas Eugenijus Skipitis kreipėsi į Klaipėdos koncertų salės Brass kvintetą, kuris sutiko ir 2021-06-22 koncertavo Šereiklaukio dvare. Reginį vedė prodiuserė Edita Mildažytė ir televizijos laidos „Daiktų istorijos“ vedėjas Saulius Pilinkus.

Klaipėdos koncertų salės Brass kvintetui patiko sugeneruota idėja ir buvo sutarta toliau bendradarbiauti, pateikiant dvaro lankytojams skirtingas muzikines programas, jas suderinus su kitais kolektyvais. 2022 m. Šereiklaukio dvare turėtų skambėti Brass kvinteto atliekamos populiarios šiuolaikinės muzikos aranžuotės ir pasirodyti kolektyvas „Grand ugnies šou“.

2023 m. Šereiklaukio dvare gimusio Heinricho Teodoro fon Šiono garbei ir 250 gimimo metinėms skirtame koncerte turėtų skambėti klasikinė Vakarų Europos muzika ir pasirodyti mimo A. Mažono pantomimos teatras „A“.

Pateikiame koncepcijos autoriaus Eugenijaus Skipičio suformuluotas **įžvalgas** dėl Šereiklaukio dvaro: „**Šereiklaukio dvaro fragmentų išsaugojimui esminis – nuosavybės klausimas, kaip vientisai teritorijai bei nekilnojamo turto paveldo objektui struktūrai.** Iš nuosavybės klausimų išplaukia ir kitos dvaro regeneracijos prielaidos. Norint Šereiklaukio dvarą naudoti aktyviai, integruoti į šandienos ekonomiką, dvarui reikalingas savininkas,

ko gero, privatus. Čia svarbiausias yra esminis apsisprendimas dėl laisvių ir apribojimų santykio. Kuo daugiau yra prievolių ir apribojimų savininkui, tuo mažesnė tikimybė, kad jis iš viso atsiras bei į dvarą investuos bent tiek, kad palaikytų esamą jo būklę. **Gal iš tiesų labiausiai tinkantys pritaikymo būdai yra dvaro pritaikymas muziejams, kaimo turizmui, minimaliai ūkinei veiklai. Tačiau jokia būdu negalima užkirsti kelio kitiems dvaro pritaikymo variantams.** Rinkos ekonomikos sąlygomis kultūros paveldas, o tuo labiau urbanistinis paveldas yra svarbus ekonomikos veiksnys. Tai ne tik materialiosios kultūros raidos palikimas, bet ir dabarties bei ateities ekonominis išteklius ir turtas. **Šereiklaukio dvaro paveldas kaip turtas turi kultūrinę, istorinę, meninę, ekologinę, taip pat ir ekonominę vertę bei kitų rinkos objektų bruožų. Jo tvarkymas ir naudojimas turi būti ne tik kultūriškai angažuotas, teisiškai reglamentuotas, socialiai orientuotas, bet ir ekonomiškai motyvuotas.**

Dabartiniu momentu, ieškodami novatoriškų Šereiklaukio dvaro panaudojimo galimybių, turime remtis į čia susiformavusi istorinį ir kultūrinį sluoksnį. **Turi rasti tikslas: vietos gyventojus, meno, sporto, pramogų, verslo, gal net politikos bendruomenes įtraukti į Šereiklaukio dvaro atgaivinimo projektų vystymo procesus.** Gyventojų ir bendruomenių įsitraukimas padeda tikslingiau identifikuoti poreikius, giliau suvokti kontekstą, padeda surinkti vertingas įžvalgas, mažina galimų konfliktų riziką.“

Didžioji projekto dalis veiks jau įgyvendinta. Bet straipsnių ciklo apie projektą pratęsimas tikrai dar bus, nes projekto pabaiga numatoma tik 2022 metų viduryje.

Projektą įgyvendinančiai Rambyno regioninio parko direkcijos komandai palinkėsime sėkmingai pasiekti finišo tiesiąją ir projekto veiklomis įnešti svarų indėlį į Pagėgių krašto dvarų gyvavimą bei darnų dvarų paveldo pritaikymą turizmui.

Šios informacijos turinys yra tik autoriaus atsakomybė ir jokia būdu negali būti laikomas atspindinčiu Europos Sąjungos, Vadovaujančiosios institucijos arba Pietų Baltijos pasienio bendradarbiavimo programos 2014–2020 m. Jungtinio sekretoriato požiūri.

Straipsnyje naudotos nuotraukos iš Interreg projekto „Pietų Baltijos dvarai“ duomenų bazės.



European
Regional
Development
Fund



Kuršių nerijos gyventojų ryšiai su Šilokarčema

Roza ŠIKŠNIENĖ

Šilutė

XIX a. pab. ir XX a. pr. Kuršių nerijos gyventojų prekybiniai ryšiai su Šilokarčema (Heydekrug, dabar Šilutė) tiesiog suklestėjo. Gyvenvietė nuo amžių garsėjo kaip prekybos centras, kai kuriuose šaltiniuose rašoma, jog čia vyko antri po Karaliaučiaus pagal dydį savaitiniai turgūs, kitur minima, jog šie buvę net didžiausi Europoje! „Milžiniškoje Šilokarčemos turgaus aikštėje, tarp uosto ir viešbučio Germanija, kai Klaipėdos kraštas priklausė Lietuvos Respublikai, vyko didžiausi Europoje savaitiniai turgūs. Čionai atvykdavo iki 1500 vežimų

ir ne tik iš apylinkių, tačiau ir iš besiribojančios su Klaipėdos kraštu – Žemaitijos“¹. Bendras turgaus plotas buvo 5 margai (1 margas – 0,25 ha). Ši teritorija buvo padalinta į 4 atskirus plotus: 1 margas žuvų turgui, apie 2 margai – vadinamajam „sviesto“ turgui (parduodami ir grūdai, ir daržovės), apie 2 margai – kaulių ir malkų turgui. Ūkininkų vežimai labai griežtai susirikiuodavo eilėmis, Šyšos upės pakrantėje stovėdavo prisišvartavę kurėnai, valtys iš visos Nemuno deltos ir Kuršių marių. Žuvų turgaus teritorijoje sustodavo ir garlaivis



Šilokarčemos turgus XX a. pr.

„Herta“, atveždavęs žvejų žmonas iš Kuršių nerijos kaimų. Prekyba prasidėdavo iškelus turgaus vėliavą antradieniais 7 val. ryto, žiemą 8 val.

Nidos žvejams kelionė į Šilokarčemą kurėnu buvo įprasta, tačiau kaip tai atrodė pašaliečiui, puikiai iliustruoja dailininko Max Pechstein užrašyti atsiminimai apie kelionę iš Šilokarčemos į Nidą 1909 metais. Tilžėje pavėlavęs išvykti į Nidą senu garlaiviu „Kondor“ (garlaivis kursavo tik vieną kartą per savaitę), M. Pechstein'as paklausė patarimo į Nidą nusigauti per Šilokarčemą, nes tenai į savaitinį turgų vykdavo žvejai iš nerijos. Štai kaip vaizdžiai jis aprašo savo kelionę: „Taigi, nuvykau aš į Šilokarčemą, man reikėjo palaukti ir tas laukimo valandas užpildžiau susipažindamas su vietoje. Turgaus dieną suradau žveją, kuris buvo pasiruošęs mane priimti į savo Kiudelinę valtį (Keitelkahn). Žvejas tikriausiai buvo aprūpinęs pusę žvejų kaimo gyventojų prekėmis: paršiukai žvygavo, vištos kudakavo savo saugiai prištuose narvuose, telyčaitė neramiai trypė kanopomis, jausdama nestabilų pagrindą, valčiai šokinėjant per bangas.“²

Iki šiol žuvų turgaus aikštė buvo originaliai išlikusi, reikia tikėti, jog šiuo metu vykdoma aikštės rekonstrukcija nesugadins istoriškai susiformavusios aikštės vaizdo. Kaip atrodys aikštė po rekonstrukcijos miestiečiai neinformuojami, nėra jokio stendo su vizualizacija. Kaip tik šios aikštės prieškarinio vaizdus 2011 metais Neringos ir Šilutės muziejams perdavė Maren Zander, Gustav Zander anūkė. Muziejams buvo perduotas p. Gustav Zander šeimos istorijos rankraštis ir fotonuotraukos. Rankraštis papildė mūsų krašto istorijos žinias ir pateikia kiek netikėtus Nidoje gyvenusių ir verslą kūrusių Gustav Zander šeimos ryšius su Šilokarčema.

Perduotame rankraštyje aprašoma Gustav Zander (1884–1971) šeimos istorija. Keturių Zander šeimos kartos gyveno ir verslą vystė Kuršių nerijoje. Savo autobiografijoje Gustav Zander rašo: „Mūsų protėviai buvo savarankiški amatininkai ir ūkininkai. Mano tėvas Hans Zander (1841–1895) buvo gimęs Nidoje, Kuršių nerijoje (Rytų Prūsija), vadovavo aštuonioms skirtingoms įstaigoms ir organizacijoms bei turėjo svečių namus. 1866 m. Nidoje vadovavo pašto ir telegrafo agentūrai, buvo Nidos valsčiaus, kuriam priklausė Preila ir Pervalka, seniūnu, taip pat vadovavo šių kaimų gaisrininkams, kopų apželdinimo darbams, nuo 1888 metų dalyvavo bažnyčios tarybos veikloje. 1883 metais Nidoje atidarė svečių namus.“³

Pats Gustav Zander taip pat gimė Nidoje, baigęs prekybos mokslus Klaipėdoje, 1903–1906 m. tarnavo Leib Husarų pulke Nr.1 Dancig–Langfuhr (tai elitinis valstybės vadovo, kaizerio, apsaugos dalinys su išskirtinėmis privilegijomis). Gustav Zander šeimos istorija patvirtina tai, jog be prekybinių

ryšių Kuršių nerijos ir žemyno gyventojus dažnai jungė ir šeimyniniai ryšiai. G. Zander rašo: „Su savo mylima Gertrud susipažinau 1906 m. rudenį Klaipėdoje. Mes susituokėme 1907 metų kovo 11 d. Vestuves atšventėme uošvių namuose Vilkyčiuose. Kovo 13 d. važiuome per Kuršių marias, kurios buvo padengtos 50-ies cm storio ledu, į Nidą (Rytų Prūsija).“⁴ (Apie tai, kad dažnai nerijos gyventojai savo „antrąsias puses“ susirasdavo „už marių“, žinome ir iš I. Simonaitytės raštų bei liaudies dainų).

Tais pačiais metais iš brolio Alberto šeimos Gustavas perėmė svečių namus. Nidai tapus pajūrio kurortu, svečių namus perstatė ir įkūrė viešbutį



G. Zander kairėje. Tarnavo Leib Husarų pulke



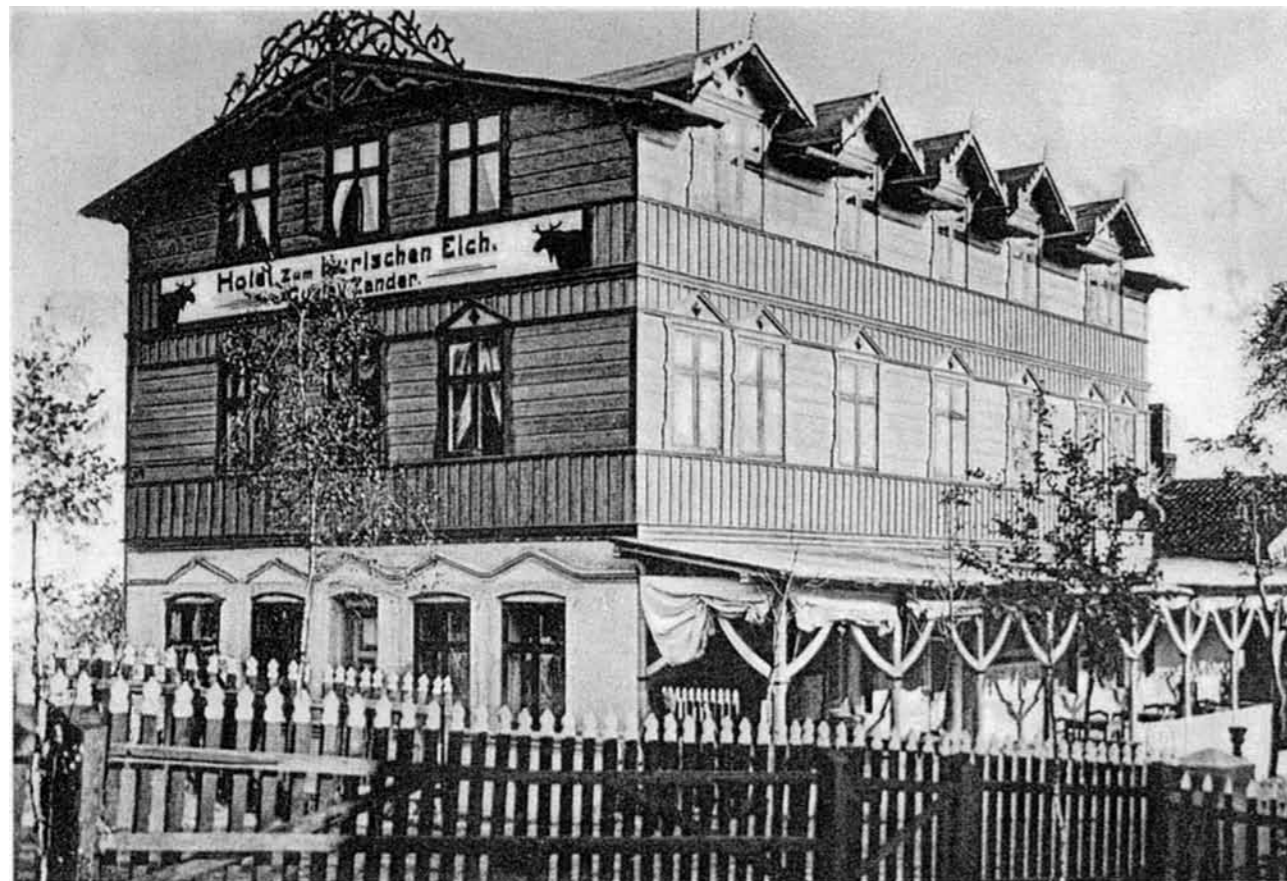
Gertrud ir Gustav Zander deimantinių vestuvių proga



Šilokarčemoje spausdinti vargo pinigai



Paveldėtas Zander šeimos viešbutis Nidoje



Nidden Kurische Nehrung Hotel zum Kurischen Elch, Besitzer Gustav Zander

Viešbutis Nidoje Kurisches Elch savininkas G. Zander



Gustav ir Vilhelm Zander namai



Zander žuvies paruošimas eksportui

„Kurisches Elch“ (Kuršių briedis). Viešbutis tapo nuolatine medžiotojų nakvynės vieta. Rankraščio autorius rašo, jog Prūsijos Karalius Vilhelmas II asmeniškai išduodavo leidimą medžiotojams nušauti vieną iš 100 Kuršių nerijoje buvusių briedžių. Medžiotojai, aišku, buvo kilmingi žmonės: princai, kunigaikščiai, ministrai. Verslas Zander šeimai nuo pirmos dienos sekėsi puikiai. 1909 m. šeima įsigijo gretimą sklypą ir pasistatė viešbutį su 15 kambarių. G. Zander viešbutis buvo mėgiamas ir dėl geros virtuvės, kurioje šeiminkavo žmona Gertrud. Štai ištrauka iš teksto: „Mano žmona garsėjo kaip labai gera virėja, tad ir virtuvė buvo labai giriama“⁵. Šeimai 1908 m. sausio 27 gimė sūnus Vilhelmas, o 1910 metais dukra Eva.

G. Zander šeimos idilę sugriovė Pirmasis pasaulinis karas. Prasidėjus karui, Gustav buvo tuojau pat pakviestas į kariuomenę, dalyvavo pačiame žiauriausiam I pasaulinio karo mūšyje Prancūzijoje, prie Verderno. Sveikas ir nesužeistas grįžo 1918 metais prieš Kalėdas. Mums labai sunku įsivaizduoti, kokia ekonominė krizė ištiko Vokietiją po šio karo, didžiulė infliacija nuvertino Vokietijos markę tiek, kad priverstė spausdinti savus pinigus (Gutschein), dažnai vadinamus „vargo pinigais“, beveik kiekvienoje apskrityje. G. Zander šeimos archyve saugomas Šilokarčemoje 1921 metais gegužės 25 d. spausdintas toks piniginis vienetas su rašytojo Hermano Zudermano portretu ir tėvų namų atvaizdu. Tokioje situacijoje G. Zander rašo: „Mes niekada nepraradome drąsos ir nutarėme verslą kurti Šilokarčemoje, taip pat norėjome savo vaikams *geresnės mokyklos*.“⁵ 1920 m. sausio 27 d. Šilokarčemoje, šalia žuvies turgaus aikštės, nusipirko sklypą, pasistatė namą su patalpomis įmonei. Namas stovi iki šiol. „Šilokarčemoje aš ikūriau žuvies apdirbimo industriją – nęgių rūkyklą ir marinavimo cechą. Reikėjo įdėti daug darbo ir energijos, kol mano veikla suklestėjo. Prekės buvo parduodamos visoje Lietuvoje ir Vokietijoje. Lašišos keliavo į Prancūziją ir Belgiją.“⁵

Kaip matome, Šilokarčemoje verslininkas sukūrė labai platų žuvies išvežimo tinklą. Šis energingas žmogus 1934 metais tapo pirmuoju Šilokarčemos irkluočių draugijos pirmininku. Nors persikėlimo į Šilokarčemą vienas iš tikslų buvo geresnės mokyklos vaikams paieška, tačiau autobiografijoje nėra

žinių apie vaikų mokslus ir mokyklą. Tikriausiai vaikai mokėsi 1918 m. savo veiklą pradėjusioje Šilokarčemos gimnazijoje – licėjuje, vėliau jai buvo suteiktas Herderio vardas. Gimnazija garsėjo kokybišku mokslu. 1926–1944 m. Herderio gimnaziją baigė daug žymių žmonių. Mums žinomas kultūros istorikas, bibliotekininkas L. Vladimirovas buvo tėvų perkeltas iš Šiaulių mokyklos į Šilokarčemą dėl galimybės mokytis Herderio gimnazijoje. 1924 metais Klaipėdos kraštui jau esant Lietuvos Respublikos autonomine teritorija, G. Zander šeima įsigijo dar vieną sklypą ir pasistatė dar vieną namą sūnaus šeimai bei praplėtė žuvies apdirbimo verslą. 1930 m. ištekėjo dukrą, 1937 m. vedė sūnus, vienas po kito gimė anūakai. Šeimyniniai ryšiai su Nida nenutrūko, ir šeima kiekvieną vasarą keliaudavo į tėviškę Nidą. 1939 m., kai Klaipėdos kraštas buvo atiduotas hitlerinei Vokietijai, prekyba su Lietuva nutrūko, verslas vis labiau smuko. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, dėl karo veiksmų Europoje prekyba ir su Prancūzija, ir su Belgija nutrūko. 1944 metų spalio 9 d. artėjančios Raudonosios armijos akivaizdoje Zander šeima turėjo palikti Šilokarčemą. G. Zander rašo: „Buvo labai sunku, tačiau dėl karo baigties ir grasinant Rusijai turėjome savo naująją tėviškę palikti spalio 9 d. 1944 m. Mūsų tremties kelionė įmonei laivu vyko šiuo keliu: upės – Šyša, Atmata, Kuršių marios, Deima, Preglius, Aistmarės, Noga upė, Vysla, Grabe, Netze, Helliner kanalas, į Baltijos jūrą, į Varnemünde, Travemünde, į Liubeko-Elbės kanalą iki Kuehsen, kur nuleidome inkarą“⁶. Čia Gustav Zander šeima ir artimieji apsistojo, laivą netrukus pritaikė keleiviams vežti Elbės-Liubeko kanalu ir jau 1945 spalio 1 d. atidarė keleivinio laivo liniją, kuri pervežė daug pabėgėlių iš Rytų Prūsijos. Liniją uždarė 1950 m. pradėjus kursuoti autobusams. Nuo 1958 metų šeima gyveno Moelne (Möln) miestelyje.

Senoji Kuršių nerijos gyventojų karta, kuri dar mena žvejų kaimus ir jų virsmą menininkų kolonijomis bei pajūrio kurortais, pamažu mus palieka. Jų artimieji, dažnai iš Vokietijos, perduoda prisiminimus rankraščių forma, nuotraukas. Tai nepaprastai vertinga medžiaga vietos istorijos pažinimui, iliustruojanti ano meto Kuršių nerijos gyventojų šeimyninius, prekybinius ir verslo ryšius, taip pat ir geresnio išsilavinimo paiešką. Šiuo atveju – Šilokarčemoje.



Neblaivi caro Tauragė

Darius KINIULIS
Tauragė

Galvojote, kad lietuvių girtuoklystė atėjo iš sovietmečio? Kai daugiausia vyrai, po darbo namie neturėdami ką veikti (juk buitį priklausė moterims, tokia buvo realybė), eidavo su draugais ar vieni išgerti. Kartais tai vykdavo dar net nebaigus dienos darbų. Girtas sielas lengviau valdyti, todėl alkoholio netrūko. Taip buvo ir Rusijos carui priklausiusioje Tauragėje – vartuose į Rusijos imperiją, ir ne tik vyrams. Girtuoklystė labiausiai vešėjo „prie ruso“. Taip jau buvo.

Šitokios mintys kyla vartant ir tiriant senus savaitinio lietuviško laikraščio „Vienybė“ numerius. Jį leido Šv. Kazimiero draugija, todėl laikraštis pastebimai religinio turinio, o pasaulietinio gyvenimo įvykiai neretai lydimi pamokymo ar subarimo. Laikraštis ėjo nuo 1907 iki 1915 m. Nepriklausomoje Lietuvoje leidyba vėl atnaujinta 1918–1933 m. Įdomų straipsnį „Modernėjančios Tauragės kalti ir nekalti žaidimai“ buvo parašęs šviesios atminties kraštietis Edmundas Mažrimas, kuris išspausdintas žurnale „Rambynas“, Nr. 141, tačiau jame aprašomi išgėrinėjimai ir kitos nuodėmės jau tarpukario Tauragėje. Mums įdomus ankstyvasis Rusijos imperijoje buvusios Tauragės – tuomet svarbaus ir sparčiai augančio pasienio miesto – vaizdas. Įrašai apie Tauragę ir girtavimus prasideda nuo 1909 m. Nr. 23, o baigiasi 1913 m. Nr. 26. Rašantieji daugiausia prisi-dengdavo slapyvardžiu ar tik inicialais, kaip tuo metu buvo madinga. Sakyti „madinga“ gal ne visai tikslu. Labiau tai buvo daroma iš įpročio, vengiant užsitraukti Rusijos valdžios nemalonę.

Vyskupo Motiejaus Valančiaus 1858 m. pradėtas blaivybės sąjūdis keletui metų padarė didžiulę įtaką girtuokliaujantiems valstiečiams. Per bažnyčią,

knygas skleidžiamos blaivumo idėjos prigijo. Istorikas Vytautas Merkys pateikia tokius duomenis: Kauno gubernijoje 1858 m. buvo išvaryta 1033534 kibirai degtinės, o 1860 m. jau tik 129194 kibirai, tai yra, 8 kartus mažiau¹.

Degtinės gamyba ir pardavimas tais laikais buvo vienas pelningiausių carinės valdžios veiklos sričių. Iš to valstybės išdas gaudavo didžiules pajamas. Mokesčiai už alkoholio gamybą ir realizaciją 1859–1863 m. sudarė apie 46 procentus viso carinės Rusijos išdo pajamų. Nuo alkoholio priklausomybės labiausiai kentėdavo vargingoji liaudis, kuri smuklėse palikdavo paskutinius savo grašius. Kaip rašo Erika Kazlauskienė, blaivinti Lietuvą vyskupui trukdė trys didžiausi kliuviniai: carinė administracija, dvarininkų interesai (spirito varyklų ir karčemų savininkai), prekybininkai, prekiaujantys alkoholiu. Kad ir kaip keista, su rusų valdžia, bent jau sąjūdžio pradžioje, pavyko susitarti. Dvarininkai niekaip nenorėjo atsisakyti savo verslo. Motiejus Valančius specialiai jiems parašė dvi „gromatas“, kuriose ragino būti dorais Lietuvos sūnumis, „o ne Bažnyčios ir Tėvynės išgamos“². Savo kalbomis vyskupas paveikė nemažą dalį tuometinio elito. Dar sunkiau buvo su smuklininkais. Didžioji jų dalis – žydai, kurie ypatingai aršiai kovojo prieš blaivybę³. Matydamas M. Valančiaus pasiekimus Kauno gubernijoje, Vilniaus gubernijos vyskupas A. S. Krasinskis irgi pradėjo skleisti blaivybės idėjas savo parapijose. 1863 m. po sukilimo Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas uždraudė blaivybės programą kaip politinę akciją, grasindamas didelėmis baudomis ir karo teismais, bet siekis blaivinti visuomenę išliko. Laikui bėgant geriančiųjų ėmė daugėti, tačiau

LITERATŪRA

1. Heinrich A. Kurschat „Das Buch vom Memelland“ („Knyga apie Klaipėdos kraštą“) Oldenburg 1990 p. 404
2. „Mommeler Dambfboot“ 1958 balandžio 5 d.
3. ŠM G. Zander „Lebenslauf“ (Biografija) p. 1
4. ŠM G. Zander „Lebenslauf“ (Biografija) p. 2
5. ŠM G. Zander „Lebenslauf“ (Biografija) p. 3, 6, 7
6. ŠM G. Zander „Lebenslauf“ (Biografija) p.3, 6, 7, 8



Rusų įgulos cerkvės paradas ir Polangino gėrimų gamykla, 1907 m. atvirukas. Muziejaus fondai



S. Rabinovičiaus Nchil parduotuvė-vyninė ir miestiečių klubas apie 1913 m. Iš: „Žemaitija. Tauragės kraštas senose fotografijose“



Tiltas, muitinė, cerkvė apie 1913 m. Iš: „Žemaitija. Tauragės kraštas senose fotografijose“

prieš Pirmąjį pasaulinį karą blaivybės draugijos vėl ėmė veikti aktyviau.

Rašant straipsnį praversta daugybė laikraščių, o įdomesnes žinutes, nebūtinai chronologine seka, pateikiu jums. Autentiškas tekstas netaisytas.

Bandymai nuodėmių mieste steigti draugiją

1911 m., Nr. 37: „reikia įsteigt Tauragėje „Blaivybės“ arbatnamį ir tuo atitraukt žmones nuo alinių ir smuklių. Lengva pasakyti, bet sunku sugaudyti, kas šį reikalą išpildytu. Nėra nei vedėjo, nei pasekėjų. <...> Nuo mažių tauragiškiai pripratę viešame gyvenime smuklėmis naudoties. (Ir kitur papratę, bet blaivininkams dirbujanties ima atrasti.) Špitolėje pas zakristijoną arba pas varpininką galėtu žiemą ir vasarą vietą gaut atliekant bažnytines apeigas: krikštus, sužiedavimus, palaidojimus ir t. t., bet tenai juntasi suvaržytai: trukst jiems to, ko akys, lupos, gerklė, pilvas ir gyvuliški pageidimai nori... smuklėje tai kas kita: liuosi kaip lidekinai ir bruisikės į Nemuną paleisti, ką nori, tai šnek, ką nori, tai valgo ir geria, ir ką nori, tai daro. Neseniai buvo piršlybos aludėje: jaunikis liepė parnešti alaus; tarnaitė parnešė ir pastatė ant stalo. Jaunikis šaukia: parnešk ir daugiau ir apkrauk visą stalą. Tarnaitė taip ir padaro. Tada jaunikis visą stalą su butelkomis ir stiklinėmis pavertė į aslą. Ir parodė, koks jis esąs turtingas, galingas, išmintingas ir ponas. Jug to nei arbatnamyje net pas špitolninkus nebut padaręs. Vėl buvo atspausta „Vienybėje“, kad šiomet per pirmąją Komuniją kudikių Tauragėje daugybė tėvų ir motinų po bažnyčios apeigų nusivedė kudikius į smukles pavaišint. Jug tada buvo šilta ir giedra. Blaivūs žmonės rado sau vietą su kudikiais užkąst ir pailsėt prie bažnyčios ir klebonijos; girtuokliai gi su kudikiais sugarmėjo į smukles. Ten jiems patogiausia vieta... Nekurie sako, kad korespondencijos iš

Tauragės apie girtuoklystę visada yra tulžė rašytos, o aš sakau, kad jos yra greičiau ašaromis iš didelio skausmo širdies išpiltos. Taigi ir pirmoji Komunija kudikių Tauragėje neapsiėjo be aukų girtuoklystės. Viena moteriškė buvo kudikį atvedusi prie pirmosios Komunijos, ir paskui jis anodijos taip prisrėbė, kad vos namo parrėpliojo. Bijojo kunigą šaukt prie savęs, kad kunigas neužuostu anodijos smarvės ir nebartu už tai: trečioje dienoje nusiuntė kunigo parvežt, bet kunigui neišvažiavus iš Tauragės davė jam žinią, kad mirė. Ruduo atėjo, prasidėjo kulės su mašinomis, su degtine ir anodija, ir šis darbas be aukų girtuoklystės neapsieis.“¹

Po šio straipsnio kitame numeryje pasireiškė kitas, optimistiškesnis tauragiškis, mieste pabandęs įžvelgti gerų dalykų: „Garsi ir garbinga ta mūsų Tauragė – nėra ko besakyti: nerasi to „Vienybės“ numerio, kad nebutu kas nors ir iš Tauragės parašyta, tik, deja, kad tos visos Tauragės naujienos vien liudnos, širdį suspaudžiančios ir tauragiškių garbę įžeidžiančios. Žiūrėk, rasi parašyta, kad tada ir tada Tauragėj apsigerta, tada ir tada susimušta, apvogta, nužudyta ir t. t., tarytum ta Tauragė ir yra koki žmogžudžių ir kitokių niekšų lindyne. Kas Tauragėje nėra buvęs ir jos regėjęs, tai gal bijos į ją ir pasirodyti. Ištikrųjų nėra taip ir Tauragėje baisu, kaip kad iš korespondencijų išsižiuri. Tiesa, Tauragė didžiausias Raseinių apskrčio miestas, čia didelis tautų ir tikėjimų mišinys: neskaitant lietuvių katalikų, atrasim galybę lietuvių liuterių, vokiečių, žydų, rusų, lenkų ir t. t. Tauragė – tai didžiausias apylinkė prekybos miestas; Tauragė turgai plačiai Žemaitijos žinomi. Per Tauragę daugiausiai lietuviai keliaisi į antrąją tėvynę – Ameriką, užtat čia didžiausias išeivių ir visokių svieto perėjūnų lizdas. Neįstabu, kad tokiam gyvenimo virdulyje pasitaiko visokių nedorybių, užgaunančių blaivybę ir dorą“.

Tauragės mieste blaivybės draugija įsteigta visi labai vėlai, tik 1912 m., nors aplinkiniai miesteliai jas turėjo jau senokai. Todėl turbūt pagrįstai galima ją vadinti „nuodėmių miestu“. Įvykis aprašytas taip: „Balandžio 22 d. buvo įsteigiamasis susirinkimas. Priimta nauji sąnariai, kurių jau su įrengėjais skaitosi 28 vyrai ir 115 moterų. Išrinkta valdyba: pirmininku kun. V. Kemėšis, sekretoriu kun. J. Kojelis, pirmininko pagalbininku kun. A. Dambrauskas, kasininku J. Gudavičius, tarybos sąnariu P. Petrauskas. Šis „Blaivybės“ skyrius tai vaisius darbštumo kun. Kojelio. Tegul jam Dievas gausiai už tai užmoka. Kaip visur, taip ir Tauragėje vyrai mažiau į blaivybę rašosi.“ Dideliu pasiekimu laikyta, jeigu draugijai mieste ar miestelyje pavykdavo atidaryti bent vieną arbatinę (vietą, kur buvo tik nealkoholiniai gėrimai). Tai ir buvo padaryta tais pačiais metais, o aprašyta Nr. 48: „Nuo 15 d. šio Lapkričio mėn. Tauragės „Blaivybės“ skyrius

gražioje ir patogioje vietoje prieš bažnyčią, atidarė arbatinę. Taigi čia graži nauja užėigos vieta, vienintelė Tauragės blaivininkams ir šiaip doriems žmonėms, kurie šalinasi nuo smuklių. Todėl, jeigu čia girtuokliai palaiko apie 40 visokių smuklių, mes blaivieji palaikykykime nors tą vieną ir pirmą“. Po metų draugijoje jau buvo apie 400 narių.

Fejerverkai ir traumos

1909 m., Nr. 23, p. 18 (358): „Tauragė. Gegužės 26 dienoje miestelyje ant ligonbučio kiemo Tauragės parubežinės brigados kareiviai leido fejerverkus ir darė trenksmą su paraku. Gyventojai buvo pavojuje, kad neužsidegtų miestelis nuo lekenčių kibirkščių, daug moterų nuo trenksmo gavo išgastį. Bet ta linksmybė pasibaigė labai liūdnei. Nukentėjo du kareiviai, kurie degino fejerverkus. Vienam nutraukė ranką, nusmaukė nosį ir veidą, o antrąjį sužeidė.“

Nors tiesiogiai neįvardyta, bet galime numanyti, kad siautėję kareiviai laisvu nuo tarnybos metu buvo girti, kadangi elgėsi neadekvačiai. Beje, minimas ligonbutis stovėjo Bažnyčių g., maždaug namo Nr. 4 vietoje. Karių ligoninė buvo subombarduota Pirmojo pasaulinio karo metu 1915 m. Išlikę keli karo metų vokiški atvirukai, kuriame matyti minimas sugriautas statinys.

Lietuvių kalba ar pramogos?

1909 m., Nr. 30, p. 16 (468): „Tauragė (Raseinių pavietas). 12 d. liepos nuo miesto Tauragės valsčiaus kanceliarijoje buvo sueiga apsvarstymui Kauno liaudies mokyklų direktijos užklauso – Ar Tauragės valsčiaus mokykloje reikalingas vaikams lietuvių kalbos mokymas, ar ne? Jei reikalingas, tai tegul paskiria valsčius lietuvių kalbos mokytojus užlaikymui algą. Pirmiausiai lietuviai liuteriai, o paskiaus ir katalikai sušuko „Nereikia lietuvių kalbos mokslo!“. Pernai žydai ir ponai įkūrė Tauragėje klubą ir progimnaziją. Kliubas duoda vedėjams gerus nuošimčius – matyti yra kam jį lankyti; ponai su žydėms, o žydai su poniomis dailiai pasišokinėjo, ir kaip jiems ten buvo linksma! Suskaityki, kiek yra monopolijų ir aludžių Tauragėje, o visur žmonių kimšte prikimšta, kaip avilyje bičių: visiems yra pelnas. O progimnazija turi vien tik nuostolius: mokiniai raukosi, kad reikia mokintis, o tėvai, kad reikia už vaikus mokėti...“

Žinutės rašymo metu lietuvių kalbos draudimas buvo panaikintas vos penkerius metus, bet akivažidu, kad mokyti vaikus lietuviškai buvo pačių gyventojų reikalas. Rusijos valdžia buvo suinteresuota tik rusiškų mokyklų steigimu. Rusiška berniukų gimnazija Tauragėje veikė, o štai lietuviškai

mokytis nebuvo kur. Iš įrašo matome, kad įtakingesniems gyventojams ši problema nelabai rūpėjo. Minimas „kliubas“ – miestiečių klubas. Tai buvo labai puošnus mūrinis dviejų aukštų namas, kuriame vykdavo pasilinksminimų vakarai. Per Pirmąjį pasaulinį karą namas buvo apgriautas, bet tarpukariu greit atstatytas, tačiau Antrojo pasaulinio karo metais gražuolis pastatas sugriautas visiems laikams. Jis stovėjo Dariaus ir Girėno g., maždaug dešimties aukštų daugiabučio Nr. 26 A vietoje, greta dabartinio namo Nr. 26, kuriame įsikūrusi „Vilkyškių pieninės“ firminė parduotuvė ir restoranas „Šaukštelis“. Yra žinomas maždaug 1910 m. darytas miestiečių klubo pastato atvirukas, taip pat kelios nuotraukos iš tarpukario Tauragės, kai ten veikė Tauragės miškų eksploatacijos kontora.

Ką veikė gretimų miestų „Blaivybės“ draugijos?

1910 m. Nr. 9 „Vienybės“ laikraštyje paskelbta 1909 m. katalikų „Blaivybės“ draugijų veikimo ataskaita. Kauno gubernijoje kai kurie mums artimiausi miestai pateikė statistiką, tačiau Tauragės sąraše nėra, kadangi tų laikų „didmiestyje“, kaip minėta, ji įkurta tik 1912 m. Skaudvilė: 124 nariai, 70 vyrų, 54 moterys, 12 nepilnamečių draugijos globotinių, per metus buvo 2 susirinkimai, surinkti 94 rubliai ir 89 kapeikos, išleista 16 rb 50 kp. Batakiuose 1909 m. draugijoje buvo 101 narys, vos 30 vyrų, 71 moteris, 7 draugijos globotiniai nepilnamečiai, įvyko 4 susirinkimai, surinkti 38 rb 88 kp, išleido tik 10 rb. Nemaščiuose buvo net 249 nariai, tačiau iš jų vos 81 vyras ir 168 moterys, 35 nepilnamečiai draugijos globotiniai, per metus buvo tik 1 susirinkimas, pinigų surinkta nedaug: 62 rb 28 kp, o išleista tik 10 rb. Jurbarke net 396 nariai, iš jų 109 vyrai, 287 moterys, buvo tik 1 susirinkimas, surinktas 121 rb 35 kp, išleista 16 rb 60 kp. Žemaičių Naumiestyje (tada vadintas Naujamiesčiu) buvo 152 nariai: 76 vyrai ir tiek pat moterų, buvo 3 susirinkimai, surinkti 54 rb 72 kp, o išleisti 27 rb, 10 kp. Švėkšnoje būta 167 narių, iš jų 46 vyrai, 121 moteris, per metus 1 susirinkimas, surinkta 60 rb 12 kp, o išleista 10 rb.

Iš statistikos matome, kad narių kiekis draugijose labai svyravo ir nebūtinai priklausė vien nuo miesto ar miestelio dydžio. Nesunku įžvelgti, kad moterys blaivybės idėjas palaikė labiau. Jos draugijose sudarė vyraujančią narių skaičių. Draugijų buvo ir daugiau, tačiau apie jas užsiminama: „Apie kitus gi skyrius nėra jokių žinių, ką jie veikia. Todėl susirinkimas gana ilgai svarstė, kas padaryti draugijos veikimui sustiprinti ir praplatinti. Tam tikslui pripažinta reikalingu daiktų platinti raštais susipratimą apie blaivybės reikalingumą“. Toliau rašoma, kad draugijų „sąnariai“

susitarė rinkti lėšas knygoms leisti, per laikraščius skleisti blaivybę, į juos vis parašyti žinutes apie miesteliuose vykdomą veiklą. Opi neraštingumo problema: „Nevisi „Blaivybės“ draugijos sąnariai moka skaityti; gyvas žodis tankiai didesnę turi pasekmę, negu knyga ar laikraštis. Susirinkimas nutarė atsišaukti į visus savo draugijos sąnarius, kad jie, kiekvienas pagal savo išgalėjimo, gyvu žodžiu platintų [toliau neįskaitoma, bet numanoma, kad skleistų blaivybės idėjas, aut. past.]“.

1910 m. suvestinėje statistikoje pokyčiai nežymūs, bet jau po dvejų metų 1911 m. pastebimas daugelio išvardytų miestų draugijų žymus narių smukimas, kai kur net perpus. Minimaliai jų sumažėjo tik Skaudvilėje ir Žemaičių Naumiestyje. Tik Švėkšnoje vietoj minėtų 167 marių dabar jau buvo 555. Šioje statistikoje jau randame ir Žygaičius su 210 narių.

Skaudviliškiai „užlaikė“ blaivybę, tačiau ne visi

1910 m., Nr. 26: „Skaudivilė (Raseinių pavietas). Gegužės 16 d. buvo susirinkimas Skaudivilės „Blaivybės“ skyriaus sąnarių. Tarp kitko buvo perskaitytas iš „Vienybės“ (N 15) straipsnis „Girtuokliai ir blaivininkai“, kuris visiems blaivininkams labai patiko <...>. Apskritai sakant, skaudiviliečiai neblogo užlaiko blaivybę: per vestuves, laidotuves ir kitus susirinkimus retai kur bevartojama degtinė. Tačiau negalima užtylėti, kad yra pas mus ir tokių blaivintojų, kurie mėgsta lankyti aludes, bet gal dėlto, kad nėra tam tikros blaivininkų gospados ar arbatinės, kur galėtų užėiti. Mūsų miestelyje yra 11 aludžių, prie kurių užlaikymo nemažai prisideda ir blaivininkai, nors jie sakosi mažai tegeri ir neapsigeria. Butu geriau, kad blaivininkai kuo greičiausiai susiprastu ir susispietę kruvon imtų rūpintis apie savo gyvus reikalus, o ne apie aludžių užlaikymą. Monopolis pas mus irgi turi pelno į metus 20 tūkstančių, bet tai ne vienų skaudiviliečių pinigai. Mat pas mus utarninkais (antradieniais, aut. past.) esti arklių turgai. Suvažiuoja žmonės iš aplinkinių ir tolimesnių parapijų. Tie tai „svečiai“ daug degtinės išgeria, ypatingai girtuokliavimu atsižymi Batakiškiai „pruseliai“ (liuteriai)“.

Įrašė matome kai kurių Skaudivilės gyventojų pastangas būti blaiviams. Tačiau būdingas atvykėlių generalizavimas, o ypač liuteronų tikėjimo žmonių. Katalikams iš liuteronų ar žydų pasijuokti tuo metu buvo madinga. Anksčiau minėta statistika rodo, kad ir Batakiuose būta stiprios „Blaivybės“ draugijos, tačiau narių vyrų nebuvo daug.

1911 m., Nr. 17: „Tauragė. Tikrai esama tiesos, kad degtinė visų nedorybių pradžia. Teko man būti apylinkės teisme, kurs čia esti 6–7 sykius į metus po visą savaitę. Stoja Skaudivylės valsčiaus 23



Miestiečių klubas 1910 m. Iš: „Žemaitija. Tauragės kraštas senose fotografijose“



Vaistinės g. (vėliau Kęstučio g.). Lozovskio knygyno leidimas, 1911 m. Muziejaus archyvas

metų vaikėzas, kaltinamas užmušimu žydo; dėl ko užmušęs? Dėl to, kad girtas buvęs, negirtas sakosi to būtų nepadaręs; ir sudiev tėvams, broliams, sesėms – važiuoja ant 12 metų katorgon. Naujamiesčio (Žemaičių Naumiesčio, aut. past.) valstietis, 45 metų vyras užmušęs moteriškę, kad buvęs išgėręs, kita moteriškė prisidėjusi prie užmušimo, kad nuo degtinės buvusi apsvaigusi, ir vėl atsisveikina su savo šeimyna vienas ant 12, kita ant 6 metų. Kaltinamu du jaunu vaikinai už sudeginimą dvaro arkliaganio budelės; prisipažįsta, girti ėję ir uždegę; išleidote uždirbtą skatiką, sumažinote sveikatą ir patupėkit po 3 savaites kalėjime. Bet ką čia žmogus visas nedorybes išroki, – muštynės, vagystės ir k., vis, tankiausiai, girtų darbas; juk nebereikalo sakoma: ką negirtas mislija, girtas padaro; bet esti ir taip – ką negirtas ir nemislijo, girtas padaro. Turi būti, kad ta nelaiminga girtuoklyste išnyktu, ir minėtos nedorybės išnyktu arba bent sumažėtų“.

1911 m., Nr. 33 straipsnelis teigiamas, džiaugiamasi profesionaliai atliktu spektakliu, kuris vyko dabartinėse Skaudvilės krašto muziejaus patalpose, adresu Tauragės g. 24: „Liepos 31 ir rugpiūčio 2 dienose Skaudvilės valsčiaus namuos „Blaivybės“ naudai buvo surengtas lietuviškas vakaras. Vaideno „Genovaitę“. Vietinė artistų-mėgėjų kuopelė, susidedanti iš dviejų brolių ir sesers Prialgauskių,

P[ane]llės Daujotaitės, pono Pakščio ir jo žmonos dviejų brolių Daujočių, Šimkevičiaus, Kybarto, mažo Elviškiuko ir kitų išpildė labai puikiai savo roles. Matyt, visų artistų būta sąžiningai prisiruošę, nes visi atsakomai vaideno, nežiūrint į paties veikalo sunkumą, ypač visus nustebino mažas Elviškiukas (Benuko rolė), 8 metų kaimo vaikas.“

Toliau rašoma, kad vaidinimas Skaudvilės kaimui, kur tiek mažai inteligentijos, buvo labai aukšto lygio ir visi išėjo pakylėti. Panašu, kad Skaudvilės „Blaivybės“ draugija buvo stipri ir gebėjo vienyti bendruomenę.

Padėtis Gaurėje

1910 m. Nr. 40: „Gaurės miestelis neturi jokių įstaigų, parakvija padalyta tarp keturių valsčių, monopolio nėra, užtat 2 alaus sankrovė; bet karts nuo karto girdėti prisieina girtuoklių šūkavimus ir matyti peštynes. Netrūksta pas mus ir anodijos šalininkų: iš Tauragės turgų grįždami smirda iš tolo, nors kunigas aiškina apie jos kenksmingumą. Maž tėra skaitančių laikraščius; keli egzempliorai „Vienybės“, „Šaltinio“, vienas „Rygos Naujienų“ truputį permaž visai parakvijai, per tai daug dabar tamsumo. Jaunimo vyriškos lyties kaip ir nėra gauriškiuose: kurie neišdūmė, tebeketina dumti



Tauro g. apie 1920 m., matyti cerkvės bokštai. Caro laikais gatvė vadinosi Cerkvės skg., dabar Vasario 16-osios g. Dešinėje viešbutis. E. Mažrimo archyvas

Amerikon. Sugrįžusieji pasakoja, jog ne visiems ten taip gerai esą <...>“.

Skaitant įrašą aplanko mintys, kad istorija kartojasi ir šiais laikais.

Girtaujantis jaunimas

1910 m., Nr. 43: „Tauragės ir Pagramančio parapijų kūlikai ir linaminiai, bevartodami per kūles ir linaminus degtinę ir anodiją, prasimanė dar į talkas samdyti muzikontus. Padirbėjęs keletą valandų, jaunimas abiejų lyčių šoka, girtuokliaudamas per naktis. Pereikite visą pasaulį, ar atrasite kame nors, kad darbininkai prie darbo šoktų ir keltų puotas. Na, ir iš darbo tokių darbininkų nemaža nauda išdui, nes, pirkdami degtinę, geras aukas monopolijai sukrauna; šeiminkui, nes darbą pigiai ir gerai atlieka, kad net biauru veizėt.“

Neseniai Tauragės bažnyčioje jaunieji, paėmę šliubą, per visą dieną, lig tamsos su visu būriu abėju lyčių vestuvinininkų išsitrainiojo po aludes ir smukles. Taigi šiokie jaunavedžiai galės laukti Dievo palaiminimo vargais, ligomis, neturtais ir neapkanta tarp savęs“.

Toliau aprašoma istorija, kaip prisigėrus draugystė pasisuko nelaukta linkme: „Kur Amerikoje uždirbti pinigai mūsų žmonių nueina? Laikraščiai

ir dori žmonės šaukia: broliai lietuviai, pirkite žemę, bukite darbšūs, dori, blaivūs, bet šis balsas taip kimba prie mūsų, kaip žirniai, sviesti į siena. Šitai iš Amerikos parvažiavo Motiejus Šeputis iš Matiškių Pagramančio parapijos ir jo susiedas Baltras Giarčas, kaipo Amerikos draugai, nuvažiavo Tauragėn. Dar pasiėmė anodijos ir degtinės ant kelio. Keliaudami gėrė, o labiausiai Giarčas anodiją. Tai buvo 11 spalio ponedelyje, turgaus dienoje, vakare apie pusnakties. Su jais važiavo sesuo Šepučio Marijona. Gi pastaroji pradėjo juoktis ir erzinti Giarčą. Nieko nesakydamas Giarčas ištraukė peilį ir <...>“. Toliau ne visi žodžiai įskaitomi dėl nekokybiškos spaudos, tačiau aišku, kad peilį jis smeigė moteriai. Tada sušuko brolis Šeputis, puolė Giarčą. Šis besigindamas Šepučiu sužeidė ranką, o pastarasis, perėmęs peilį, į Giarčą dūrė septynis kartus. Žinutės potekstė aiški: neblaivių asmenų girtavimas baigėsi tragedija.

O štai 1911 m., Nr. 19 aprašytas dar vienas tragiškas tų pačių apylinkių įvykis: „Tauragės ir Pagramančio apylinkė labai garsios girtuokliais. Kad greičiau pasigėrus ir gyvuliu virtus, čia žmonės pradėjo gerti anodiją, kuri labai eina šiame krašte. Anodijos pardavinėjimu dažniausiai užsiima vertėvės moteris: jos pačios geria ir kitiems parduoda. Bet ne visoms joms ta bjauri pirklyba išėina ant sveikatos. Štai balandžio pabaigoje viena iš tokių pardavėjų apsipylė anodija ir per neatsargumą nuo pirkėjo degtuko užsidegė. Akimirksnyje anodijos liepsna uždegė pardavėjos rubus ir apdegė jai krutinę ir pilvas. Apdegusi suspausta skausmais, išsigydyti nėra vilties“.

Girti Sartininkai ir blaivūs Žygaičiai

1911 m., Nr. 28: „Nuo keliolikos metų čia gyvuoja kunigaikščio Vasilčikovo įkurtas traktierius, kuriame apylinkės žmonelės susimetę per dienas ir naktis ūžia – girtuokliauja, o ne vienas jau savo turtą ir ūkį praužė... Išmintingesnieji ūkininkai per valsčiaus sueigas darė keletą kartų nutarimus, kreipdamies į valdžią, kad tą traktierį, kaip tvirkinantį žmones, panaikinti. Bet iš tų prašymų nieko neišėjo. O žmonelės girtuoklystės dievaičiui Ragučiu aukas vis nešė ir nešė“.

Nr. 49: „Lapkričio 22 dieną įvesta pirmas turgus. Bus kožnā utarninkā (antradienį, aut. past.). Suvežtus daiktus visus išpirko, dar ir neteko. Buvo daug iš Prūsų visokių pirklių. Gailu tikt, kad musu žmonės už parduotus daiktus netikt neparsivežė, bet ir iš atsivežtų traktieriuje paliko. Traktierininkui tai tikras pelnas. Jeigu ir toliau tie turgai taip eis, iš važiuotų į pėsčius pavirsime.“

Sartininkų kaimynams blaviems sekėsi būti geriau, nes Nr. 41 rašoma: „18 d. rugsėjo, buvo Žygaičių „Blaivybės“ skyriaus susirinkimas (iš eilės



Paminklo carui Aleksandrui II atidengimas 1911 m. prie Plento g. (vėliau Dariaus ir Girėno g.). Muziejaus archyvas

trečias). Įkurė tą skyrių kun. A. Zaltoskis, jisai liko išrinktas ir į pirmininkus, ir susirinkime papasakojo apie alkoholio kenksmingumą ir apie reikalą savo arbatnamį įsteigti. Klebonas ir gi paaiškino apie alkoholį ir girtuoklystę.“, o 1912 m., Nr. 48 pagirti apylinkės šaukstiniai: „Iš Žigaičių parapijos paskyrė kariumenėn 20 vaikinų. Klebonui užkvietus prieš išvažiuojant tą dieną atliko bažnyčioje išpažintį, klebonas pasakė pamokslą, palaimino, įsakė nei kokio alkoholio neragauti. Tik tai viename Gudaičių kaime prie išleistuvių turėjo alaus ir šnabės iki valios, tai tuos į vežimą sudėję išleido, o iš kitų kaimų tai išleistuvės buvo blaivios, be alaus ir šnabės. Tokiems Dievas geriau padės ir kariumenėje.“

Liūdna statistika

1912 m. Nr. 28: „Šitai viename Tauragės miestelyje išgerta svaigamųjų gėralų per metus 27 aludėse (iš kurių kožna turi per metus apyvartos už 6000–7000 rublių) alaus (vidutiniai skaitant) už 195 tūkst. rublių; vienoje restauracijoje (restorane, aut. past.) už 85 000, viename traktiere už 77 000; dviejuose užvažiavimo namuose už 50 000; nuperkama degtinės dviejuose monopoliuose už 110 000. Dar parduodami svaigieji gėralai Tauragės Vartotojų Draugijos krautuvė, Rabinavičiaus, Saliso ir kitų žydų kromuose, kurių metinę apyvartą svaiganciais gėralais negalima sužinoti ir „kliube“ (poniškoje karčemoje) iš viso apie 560 000 t. y. daugiau kaip už pusę milijono rublių. Jeigu tuos pinigus paversiti pakėlimui ūkės, prekybos, pramonės, mokyklų, amatų ir kitų naudingų įstaigų, tai per vienus metus

jau pajustum, kokį pelną iš jų turėtum. <...> Negeiriant par dešims metų svaigiančių gėralų turėtum 10 milijonų rublių. Padėjus tuos pinigus į vietinius reikalus, Tauragės apygarda būtų rojus ant žemės. Ale kas įdės proto į mūsų galvas, kad jo mes neturime ir nenorime turėti!“

1913 m., Nr. 8: „Tauragė. Per kules tulose vietose darbininkai metė darbą pusėje dienos, kad jiems šeimininkai nedavė degtinės per pietus. Nenorėdami šeimininkai nustot darbininkų ir pertraukti pradėtą darbą, turėjo išpildyti jų geidulius. 6 vasario ties bažnyčios buvo pakritę ant gatvės du marinami girtuokliai. Buvo juos įnešę į špitolę ir paskui atidavė juos į rankas policijos. Be valdžios suvaržymo ir aštresnių įstatų mūsų žmonės per girtuoklystę gatavai išnyks“, o štai per greit atėjusias Velykas įvyko tokia nelaimė: „Balandžio 14 dieną, Velykuose, girtas žmogus ant vietos nudurė jaunikaitį, prasiblaivęs pats sušuko: nekaltą žmogų nudūriau“.

1913 m., Nr. 22: „Tauragė. Tamsūs žmonės degtinėje sveikatos jieškosi ir taip pasigydo, kad ju daugiau nei jokių vaistų jiems nebereikia. Šitai kareivis buvęs pirtyje išgėrė tris butelius degtinės ir krito ant vietos negyvas. Supjaušcius atrasta, kad jį sudegino degtinė“.

Dar po metų, 1914 m. rugpjūčio pabaigoje Lietuvoje prasidėjo karo veiksmai. Griuvo miestai, žmonių gyvenimai. Nors kita vertus, Pirmasis pasaulinis karas lietuviams suteikė stebuklui lygią galimybę sukurti savo valstybę, kurioje geriama buvo mažiau.

Straipsnio parengimą finansavo Lietuvos kultūros taryba.

LITERATŪRA

1. Mažrimas E., Modernėjančio Tauragės kalti ir nekalti žaidimai // Rambynas, 2018, Nr. 2(14), p. 54–62;
2. Merkys V., Vyskupo Motiejaus Valančiaus kelionės // Mokslas ir gyvenimas, 2001, Nr. 2, p. 4–7;
3. Kazlauskienė E., Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdis. Prieiga internete: <https://www.kretvb.lt/krastotyros/motiejiaus-valanciaus-biografija/motiejiaus-valanciaus-blaivybes-sajudis/>
4. Čia ir toliau pateikiamos ištraukos iš skenuotų laikraščių, saugomų Lietuvos Nacionalinėje bibliotekoje, prieinamų adresu: <https://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C10000257525>



Zusammenfassung

V. Almonaitis schildert in seinem Aufsatz „**Burgberge von Nord-Schalauen. Teil I. Burgberge von Opstainys**“ kurz die Vergangenheit des Dorfes Opstainys (Gemeinde Vilkyškiai) und beschreibt zwei lokale Burgberge: den einen unter dem Namen Apste oder Opste und den zweiten, Pilkalnelis genannt. Im Aufsatz werden die Forscher von diesen Burgbergen vorgestellt und die Daten zum archäologischen, mythologischen und landschaftlichen Wert dieser Objekte des Kulturerbes angegeben. Dargestellt werden auch die Ergebnisse archäologischer Untersuchungen, die in den Jahren 2005 und 2008–2012 am ersten Burgberg und an den daneben lokalisierten ursprünglichen Siedlungen durchgeführt wurden. Noch einmal werden die von dem Folkloreforscher Vilius Kalvaitis um das Jahr 1890 hier in lokaler Mundart aufgeschriebenen Sagen dem Leser dargeboten, die zum ersten Mal 1903 in der von Jonas Basanavičius zusammengestellten Folkloresammlung veröffentlicht wurden.

Der Handel war seit altem her eines der wichtigsten Wege, um die Beziehungen zwischen den Bewohnern der Kurischen Nehrung und den Landwirten in den Umgebungen von Šilokarčema zu pflegen. Fischer, die mit ihren Schiffen in die Gegend kamen, brachten viel Fisch, der von Landwirten gerne aufgekauft wurde, und die Fischer versorgten sich mit Proviant an landwirtschaftlichen Lebensmitteln. Im Aufsatz „**Die Beziehungen von Bewohnern der Kurischen Nehrung mit Šilokarčema**“ von R. Šikšnienė wird die 2011 in den Museen von Neringa und Šilutės dokumentierte Geschichte der alten Familie Zander aus

der Kurischen Nehrung dargestellt, die sehr treffend nicht nur Handelsbeziehungen der Bewohner von der Kurischen Nehrung, sondern auch ihr geschäfts- oder familienbezogene Verhältnis zum kontinentalen Landesteil und mit der Siedlung Šilokarčema wiedergibt.

Bronius Vytas Karaciejus (geb. 1948) gilt als einer der bedeutendsten Fotografiekünstler von Klaipėda, der bereits über ein halbes Jahrhundert tätig ist. Verschiedene Fotografien werden durch seinen besonderen Respekt für Komposition, Licht, Farbe und natürlich den Gedankengehalt zu einer Einheit zusammengebunden. Ansichten der Stadt Klaipėda und des Hafens, Portraits von Seeleuten und Künstlern, Bilder mit der Ostsee und Dünen der Kurischen Nehrung – in Form von Ausstellungen und Bildbänden erreichen diese Augenblicke das ganze Litauen und sind auch in der Welt unterwegs. Der neueste Bildband „Jutimai“ (dt. „Empfindungen“) mit den ausgesuchten Werken des Künstlers wurde 2020 als das schönste Buch von Klaipėda anerkannt. Er ist Mitglied des litauischen Künstlerverbandes, Ehrenmitglied (AFIAP) des internationalen Verbandes für Fotografie (FIAP). Über ihn und sein Schaffen berichtet A. Stanevičius in seinem Aufsatz „**Fotograf Bronius Vytas Karaciejus: von Natur her ist er Künstler, das Schicksal machte ihn zum Fotografen**“.

A. Leliukaitė berichtet in ihrem Aufsatz „**Amt Bartai: Territorium, Zusammensetzung und Bewohner**.“ darüber, wie nach der im Jahr 1231 angesetzten Eroberung altpreußischer und

benachbarter baltischer Stämme durch den Deutschen Orden die lokalen Einwohner in die nächstbenachbarten Gebiete zogen. Oft nahmen sie die Richtung in das Territorium des litauischen Staates ein. Die Politik der Ansiedlung altpreußischer Flüchtlinge wird oft mit der Regierungszeit von Traidenis (von 1269 oder 1270 bis 1282) in Verbindung gesetzt. Der Großteil altpreußischer und baltischer Ankömmlinge siedelte in der nach einem Ethnonym benannten Gemeinde Bartai (später – Dorfgemeinde, Bezirk) und in ihren Umgebungen (heutiges Territorium von Weißrussland) an. Die Gemeinde Bartai bestand aus vier Vogteien: Skalviai, Pelesa, Gorodna und Panemunė. Angenommen wird, dass diese Vogteien meistens von angekommenen Barten und Schalauern besiedelt wurden. Diese Territorial- und Verwaltungseinheit umfasste ein ziemlich großes Territorium etwa von Voronovo im Norden bis zum Tureisk im Süden.

Der Aufsatz „**Geheimnisse des Gutshofes Šereiklaukis**“ wurde nach dem Abschluss historischer Untersuchungen im Gutshof Šereiklaukis erarbeitet. Im Jahr 2019 wurden diese Untersuchungen von dem Autor des Textes **M. Purvinas** durchgeführt. Die vorhandenen Angaben geben genug Auskunft, um die historischen Etappen in der Entwicklung des Gutshofes zu unterscheiden, das Leben der Besitzer und ihre Schicksale zu beschreiben, den Einfluss des Gutshofes auf das soziale und wirtschaftliche Leben hier im Lande zu bestimmen und andere interessante Einblicke zu machen. Historische Geheimnisse werden aufgedeckt, unbekannte Tatsachen aus Archiven werden beschrieben.

J. Vercinkevičius präsentiert seinen dritten Bericht über die Tätigkeiten des Projektes nach dem Interreg-Programm im südbaltischen Raum. Die Direktion des Regionalparks Rambynas als Projektpartner führte binnen dem Jahr 2021 viele Tätigkeiten zum Schutz der in den entlegenen Ortschaften vorhandenen Gutshöfe und ihres Erbes sowie zu ihrem Einsatz im Erkundungstourismus

durch. Darüber können Sie im Aufsatz „**Projekt „Südbaltische Gutshöfe“ (III)**“ lesen.

Der Museumsforscher **D. Kiniulis** versetzt die Leser in seinem Aufsatz „**Das unnüchterne zaristische Tauragė**“ in die Stadt Tauragė am Ende des 19. Jh. – Anfang des 20. Jh. Anhand zahlreicher Angaben in den zeitgenössischen Pressetexten stellt er die die litauische Nation vernichtende Politik des zaristischen Russlands vor, wobei der unbegrenzte Alkoholkonsum hier im Lande durch die Regierung gefördert wurde, und welche erst durch den im Jahr 1914 ausgebrochenen Ersten Weltkrieg unterbrochen wurde. Nur dank günstigen historischen Ereignissen konnte das litauische Volk der zaristischen Macht entweichen und einen nüchterneren Staat gründen.

In Litauen gibt es viele in verschiedenen zeitlichen Perioden übernommene Entlehnungen als Ortsnamen: Šveicarija (dt. die Schweiz), Venecija (dt. Venedig), Berlynas (dt. Berlin), Liubekas (dt. Lübeck), Paryžius (dt. Paris), Belmontas (dt. Belmont) u. a. Einige treffende Ortsnamen blieben bis heute aktiv im Gebrauch, manche sind verloren gegangen. An der Küste des Kurischen Haffs lassen sich „sehnsüchtige“ Übernahmen und Entlehnungen als Ortsnamen feststellen, die in den 20er Jahren des 20. Jh. durch den sich entwickelnden Tourismus entstanden. Ein Kiefer in Nidden trägt den Namen „Italijos vaizdas“ (dt. „Italienblick“): Dieser Name ist dank der Tätigkeit der Maler entstanden und wurde durch Naturfotografen und Reiseführer bekannt gemacht. Die Umgebungen von Kintai und das so genannte kleine Italien (lit. „Mažoji Italija“) am Gutshof Muižė (Feilenhoff) werden so zum ersten Mal bereits 1932 im Aufsatz von dem Landeserkundler Rudolfas Naujokas genannt. Auf Litauisch wird dieser Name auch nach 1993 in Abhandlungen von Landesforschern und Buchwissenschaftlern verwendet und wird zu den neuesten Bildungen gezählt. Darüber berichtet **E. Bacevičius** in seinem Aufsatz „**Die historische Sehnsuchtslandschaft – „Das kleine Italien“ am Kurischen Haff**“.

I vokiečių kalbą vertė Justina Daunorienė



Abstract

In his article North Skalva Mounds. Part I. Opstainis Mounds, Vytenis Almonaitis briefly reviews the past of Opstainis Village (Vilkyškiai Township), paying more attention to the two mounds located in the village: the first one, called Apste, Opste, and the second one, called Pilkalnelis. The author presents the researchers and summarizes data on the archaeological, mythological and landscape value of these cultural monuments. The results of archaeological research of the 1st mound and the ancient settlements adjacent to it, which took place in 2005 and 2008–2012, are discussed. The author also included the legends recorded by folklorist Vilnius Kalvaitis approximately in 1890 in the local dialect, which in 1903 were published in a folklore collection compiled by Jonas Basanavičius.

Trade has long been one of the most important pretexts for contacts between the residents of the Curonian Spit and the landowners (žemininkai) of Šilokarčema area (so-called farmers). The fishermen who used to arrive by Kurenkahns (kurėnai) would bring fish, which farmers would gladly buy, while the fishermen themselves acquired agricultural products. **Roza Šikšnienė's** article **Relations of the Curonian Spit Residents with Šilokarčema** presents the story of an old family of the Curonian Spit residents, the Zanders, communicated to the Neringa and Šilutė Museums in 2011, which perfectly illustrates not only trade, but also business and family relations of the Curonian Spit residents with the mainland, and particularly with Šilokarčema.

Bronius Vytas Karaciejus (born in 1948) is the most prominent photographer of Klaipėda who has been creating for half a century. The diversity of his photos is united by exclusive respect for composition, light, colour and, of course, a thought. The images of Klaipėda city and the port, portraits of sailors, artists, sea-side landscapes, including those of Neringa dunes – all these pieces of work travels around the whole Lithuania as well as the world in the form of a number of exhibitions and photo albums. The latest photo album Sensations, presenting the best pieces of work of the artist, was recognized as the most beautiful book of Klaipėda in 2020. A member of the Union of the Lithuanian Art Photographers, an Honorary Artist (AFIAP) of the International Federation of Photographic Art (FIAP). All this and much more a reader may find in the article **Art Photographer Bronius Vytas Karaciejus: an Artist by Nature, a Photographer by Fate** by **Antanas Stanevičius**.

In her article **Bartai Volost: Territory, Administrative Divisions and Residents**, **Audinga Leliukaitė** presents how after the commencement of the conquest of the Prussian and neighbouring Balts by the Teutonic Order in 1231, the locals began to retreat to other neighbouring lands. The direction chosen by them was often the territory of the Lithuanian state. The policy of accommodation of the Prussian refugees in Lithuania was often associated with Traidenis and his rule (from 1269 or 1270 to 1282). Most of the Prussian and other tribes of the Balts gathered in Bartai parish

(later – castellan domain, eldership), which had an ethnonymic name, and its surroundings (the territory of present Belarus). Bartai parish consisted of four settlements - Skalviai, Pelesa, Gorodna and Panemunė, which are believed to have been mostly inhabited by the arrived bartians and scalovians. This territorial-administrative unit occupied quite a considerable territory stretching approximately from Varanava (Voranova, Voronovo) in the north to Tureiskas (Tureisk) in the south.

The article **The Secrets of the Šereiklaukis Manor** was prepared upon completion of the historical research of the Šereiklaukis Manor. In 2019, the research was carried out by the author of the essay, **Martynas Purvinas**. This enabled him to once again take a detailed look at the various stages of the historical development of the Manor, the life and destinies of its owners, the influence of the Manor on the socio-economic life of the region, while offering some really interesting insights. New veils of historical secrets have been uncovered, and facts discovered in the archives have been made public for the first time in history.

Juozas Vercinkevičius presents a third publicity article on the activities of the Interreg programme project carried out in the South Baltic region. The partner of this project in Lithuania – the Rambynas Regional Park Directorate – has performed some beautiful works aimed at the preservation of the heritage of manors located in remote rural areas and their use for the purposes of cognitive tourism during the year of 2021. Read more about all this in the article **The South Baltic Manors Project (III)**.

In his essay **The Intoxicated Tsarist Tauragė**, museologist **Darius Kiniulis** directs the readers to the Tauragė of the beginning of the 19th century–the end of the 20th century. Basing on the abundant data of the press publications of that time, he visually illustrates the policy of the Russian Tsar aimed at the promotion of the consumption of alcohol, destructive to the Lithuanian nation, during that period, which was interrupted only by the First World War that began in 1914. Only the surprisingly favourable historical events allowed the Lithuanians to escape the clutches of the Tsar and to create an independent, more sober state.

Loanwords from foreign place names of different periods have survived in Lithuania: Switzerland, Venice, Berlin, Lübeck, Paris, Belmont, etc. The more accurate names of place have taken root and have survived to this day, while the others have disappeared without becoming common. The loanwords “landscapes of longing” indicating the Curonian Lagoon emerged in the 3rd decade of the 20th century as a result of the tourism development. The name Nida Pine Dune – Italienblick – was created under the influence of artists’ activities and spread in nature photographers’ and travel guides across the country. The Muižė Manor (Feilenhoff) of the Kintai area – coastal Little Italy – was named only in 1932 in an ethnographic article by ethnographer Rudolf Naujokas. The name spread in Lithuanian after 1993 in the works of local historians and book researchers, therefore it is considered to be a novelty of the modern times. Egidijus Bacevičius writes about this in his essay **Historical Landscape of Longing: the Coastal “Little Italy”**.

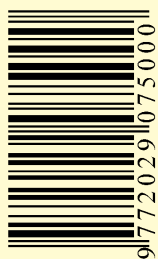
Į anglų kalbą vertė UAB „Mažas pasaulis“



Plikių ir Dovilų parapijų evangelikų liuteronų kunigas Liudvikas Fetingis šiemet paminėjo 45-erius tarnystės Dievui metus. E. Skipičio nuotrauka



Viršelių nuotraukos E. Skipičio



Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 1,75 tūkst. eurų suma remia „Rambyno“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 3–28, p. 48–52 esančių straipsnių parengimą.

© Rambynas, 2021. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, įm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino spaustuvė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, Vilnius.

Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.